BETÆNKNING

VEDRØRENDE

ARBEJDSTIDEN I LANDBRUGET

1952

socialministeriet
biblioteket

BETÆNKNING

VEDRØRENDE

ARBEJDSTIDEN I LANDBRUGET 1952

Det administrative bibliotek
Stotsholmsgade 12
1216 København K

DET HOFFE NSBERGSKE ETABLISSEMENT
KØBENHAVN
1952

INDHOLDSFORTEGNELSE

1. Kommissionens nedsættelse . . . 7
2. Den hidtidige arbejdstid i landbruget . . . 9
   a. Den hidtidige udvikling . . . 9
   b. Overenskomstmæssige bestemmelser om arbejdstiden og forslag til lovmæssige foranstaltninger . . . 10
   c. Den faktiske arbejdstid . . . 12
3. Arbejdstiden i andre lande . . . 15
4. Landbrugets produktionsforhold i Danmark . . . 21
   a. Landbrugsproduktionens størrelse i Danmark . . . 21
   b. Landbrugets arbejdskraft . . . 23
   c. Investeringen i landbruget . . . 28
   d. Produktivitetsstigningen i landbruget . . . 28
5. Produktionen af landbrugsvarer i Sverige . . . 31
   a. Landbrugsarealets benyttelse . . . 31
   b. Husdyrproduktionen . . . 32
   c. Arbejdskraftsspørgsmålet i Sverige . . . 34
   d. Mekaniseringen i Sverige . . . 35
   e. Produktivitetsstigningen . . . 36
(5. Virkninger af en arbejdstidsnedsættelse i landbruget . . . 37
   Midler til imødegåelse af arbejds- og produktionstabet . . . 43
   a. Besparelser ved rationalisering og bedre udnyttelse af den forhåndenværende arbejdskraft . . . 43
   b. Mekanisering som middel til besparelse af arbejdskraft . . . 43
   c. Behovet for erstatningsarbejdskraft . . . 44
7a. Særudtalelse fra landbrugets arbejdsgiveres repræsentanter . . . 46
7b. Særudtalelse af kommissionens arbejderrepræsentanter . . . 50
   Sammendrag . . . 53
   Bilag . . . 55

1. Kommissionens nedsættelse.

Under forhandlingerne i foråret 1950 om fornyelse af arbejdsoverenskomsterne inden for landbrugets områder var der rejst spørgsmål om visse nedsættelser af arbejdstiden, og det af Statens forligsmand den 20. april 1950 stillede mæglingsforslag indeholdt en bestemmelse i så henseende. Ved behandlingen på rigsdagen af forslaget til lov nr. 193 af 18. maj 1950, hvorved de omhandlede overenskomster med forligsmandens mæglingsforslag som grundlag fornyedes til 1. april 1952, opnåedes der imidlertid i det pågældende folketingsudvalg enighed om at lade arbejdstidsbestemmelsen i mæglingsforslaget udgå under forudsætning af, at landbrugets arbejdstidsproblem blev gjort til genstand for undersøgelse i en kommission.

I overensstemmelse hermed har regeringen besluttet under Arbejds- og Socialministeriet at nedsætte en kommission med den opgave at foretage en dybtgående undersøgelse af de praktiske og økonomiske problemer, der står i forbindelse med en eventuel nedsættelse af arbejdstiden i landbrugserhvervene, samt en undersøgelse af en sådan nedsættelses påregnelige virkninger på produktions- og dermed afsætningsforholdene.

I overensstemmelse hermed anmodede Arbejds- og Socialministeriet i skrivelse af 2. februar 1951 amtmand H. de Jonquiéres, Holbæk, om at ville overtage hvervet som formand for kommissionen, der iøvrigt fik følgende sammensætning:

Amtmand H. de Jonquiéres, Holbæk, formand,
Forbundsformand Chr. Larsen, Dansk Arbejdsmandsforbund,
Gruppeformand Vilh.Rasmussen, Dansk Arbejdsmandsforbund,
Formanden for Sammenslutningen af Landbrugets Arbejdsgiverforeninger, godsejer A.U.Juhl,
Formanden for Mejeriernes Arbejdsgiverforening, proprietær Axel Ahm,
Professor ved Den kgl. Veterinær- og Landbohøjskole K. K. Skovgaard,
Professor, dr. polit. F. Zeuthen,
Kontorchef i Arbejds- og Socialministeriet H.Borreschmidt.

Som leder af kommissionens sekretariat har fungeret ekspeditionssekretær i Det statistiske Departement Helge Larsen bistået af fuldmægtig i Arbejds- og Socialministeriet T. Allerup Lundbeck.

Kommissionen holdt sit første møde den 11. april 1951, hvori man blev enig om en arbejdsplan. Det overdroges til sekretariatet at indsamle materiale til belysning af de forhold, der står i forbindelse med det stillede spørgsmål. Sekretariatet har derefter gennemgået foreliggende literatur om emnet, herunder statistik såvel fra Danmark som fra udlandet, og man har specielt været i forbindelse med forskellige institutioner i Stockholm, for derfra at få materiale til bedømmelse af udviklingen i Sverige, hvor man gennem de senere år har foretaget nedsættelser af arbejdstiden i landbruget. Senere har kommissionen i en række møder drøftet det indsamlede materiale og udarbejdet de nedenstående konklusioner.

I det store og hele har man med hensyn til statistiske oplysninger kunnet indskrænke sig til at bearbejde de foreliggende officielle publikationer især fra Det statistiske Departement. På et enkelt område, nemlig med hensyn til den faktiske arbejdstid i landbruget, har man imidlertid ikke forefundet oplysninger fra de senere år, idet den seneste undersøgelse er foretaget af Det statistiske Departement i 1942. Sekretariatet har derfor i samarbejde med nævnte departement foretaget et rundspørge for at få fremskaffet nyere oplysninger. Resultatet heraf er refereret i betænkningens afsnit 2 c med bilag.

Endelig skal nævnes, at man efter henvendelse til Landøkonomisk Forsøgslaboratorium har fået tilsendt 2 skrivelser vedrørende virkningerne af forskellige malkeperioder, jfr. bilag 16-17, og fra Dansk Arbejdsmandsforbund har man modtaget den i bilag 14 indeholdte skrivelse vedrørende akkordarbejdets omfang i Sverige.

Vedrørende literatur, der er gennemgået, skal henvises til den i bilag 18 optagne literaturfortegnelse.

I nedenstående betænkning er først givet et sammendrag af de indhentede oplysninger, hvorefter der i afsnit 6 er givet en redegørelse for kommissionens opfattelse af de spørgsmål, der står i forbindelse med en eventuel nedsættelse af arbejdstiden i landbruget.

Man har ikke beskæftiget sig med arbejdsforholdene uden for det egentlige landbrug. Begrundelsen herfor er først og fremmest, at det ikke har været muligt at gennemføre yderligere undersøgelser inden for det tidsrum, der er forløbet siden kommissionens nedsættelse. Hertil kommer imidlertid, at man har anset det for vigtigt at afslutte undersøgelserne af forholdene inden for det egentlige landbrug, inden de i foråret 1952 stedfindende overenskomstforhandlinger tager deres begyndelse. De tre hovedområder, der ikke er undersøgt, er mejeribruget, skovbruget og gartneriet. Med hensyn til mejeribruget er man af den formening, at man om fornødent vil kunne støtte sig til de oplysninger, der er indeholdt i den af Arbejdsmarkedskommissionen afgivne betænkning om virkningerne af en arbejdstidsnedsættelse i Danmark, selv om man er klar over, at forholdene i mejerierne ikke er ganske parallelle med forholdene i den egentlige industri. For skovbrugets vedkommende gælder det, at arbejdstiden allerede er nedsat til 48 timer pr. uge. For gartneriet vil forholdene formentlig i det store og hele ligge som i landbruget, omend den faktiske arbejdstid er noget afvigende herfra, og problemet med husdyrenes pasning ikke foreligger i samme omfang som i det egentlige landbrug.

2. Den hidtidige arbejdstid i landbruget.

a. Den hidtidige udvikling.

Da arbejdet i de fleste landbrugsbedrifter i langt større udstrækning end i andre erhverv udføres af ejeren selv og hans slægtninge samt af de på ejendommen bosiddende arbejdere, er det naturligt, at den skarpe grænse, der i andre erhverv er mellem fritid og arbejdstid, ikke er lige så fremtrædende inden for landbrugserhvervet. Såvel ejeren som hans medhjælpere føler sig i udstrakt grad knyttet til bedriften på en sådan måde, at arbejdet dér i sig selv øver en tiltrækning, der ikke alene kan måles ved den afkastning, det giver i penge.

Muligvis har dette tidligere været tilfældet i endnu højere grad end nu, og det må formentlig være baggrunden for den lange arbejdstid, der altid har rådet inden for dette erhverv. Det er formentlig heller ikke uden betydning, at landbrugets medhjælpere i stor udstrækning bor på gårdene, jfr. således, at arbejdstiden i håndværket i ældre tider, da arbejderne også her ofte var bosiddende hos arbejdsgiveren, var betydelig længere end nu, hvor kost- og logiprincippet ikke længere har nogen betydning indenfor håndværksfagene. Men trods den betydning, dette princip endnu har i landbruget, har der dog fundet en gradvis afkortning sted af arbejdstiden inden for dette erhverv. Kravet herom må ses i forbindelse med den almindelige økonomiske og kulturelle udvikling, der dels har muliggjort gennemførelse af arbejdet på kortere tid, end det før var muligt, jfr. således at en stor del af det arbejde, der tidligere udførtes på ejendommene, nu er overført til industri og håndværk, dels har medført, at andre interesser end arbejdet har kunnet trænge ud i de tyndere befolkede dele af landet. Der er nu flere muligheder for at få udnyttet en egentlig fritid på landet, end det tidligere var tilfældet, og der er parallelt hermed ganske naturligt opstået ønske om, at der også bliver mulighed for at nyde godt af de forskellige goder, hvad enten det drejer sig om biblioteker, biografer, sport eller andet.

Ifølge opgørelse foretaget af Landøkonomisk Driftsbureau var arbejdstiden omkring 1937 for karle 8,3 timer i vintertiden, 9,9 timer forår og sommer og 10,1 timer i høsten. Heri er ikke medregnet forberedelsestid, der skønsmæssigt kan ansættes til ½ time daglig. Ved en af Det statistiske Departement gennemført undersøgelse er i 1942 foretaget en opgørelse af arbejdstiden, der viser en gennemsnitlig arbejdstid, der er ca.1/4 time kortere pr. dag, og endelig viser den af kommissionen i 1951 foretagne undersøgelse en yderligere nedgang på ca. 1/4 time om vinteren og ca. 1 time i den øvrige del af året, jfr. følgende oversigt:

Arbejdstiden i landbruget 1937-1951. Timer pr. dag.

	Vinter	Forår og sommer	Høst
1937[1])	8,8	10,4	10,6
1942	8,6	10,0	10,3
1951: arb. med overenskomst	8,2	9,0	9,2
- uden	8,4	9,0	9,4

[1]) efter tillæg af $^1/_2$ time til forberedelsesarbejde.

Den store nedsættelse i sommertiden (ca. 1 1/4 time pr. dag) hænger sammen med, at den overenskomstmæssige arbejdstid blev nedsat med ca. 1 time ved overenskomstforhandlingerne i 1946, medens nedsættelsen om vinteren ved denne lejlighed var ubetydelig, da arbejdstiden i forvejen var 8 timer i månederne december-februar. Af de anførte timetal vil det iøvrigt ses, at den overenskomstmæssige nedsættelse af arbejdstiden har fået virkning også for de ikke overenskomstdækkede områder, omend nedsættelsen af arbejdstiden her ikke er blevet helt så stor som i de øvrige brug.

b. Overenskomstmæssige bestemmelser om arbejdstiden og forslag til lovmæssige foranstaltninger.

De gældende overenskomstmæssige bestemmelser om arbejdstiden findes i de ved lov nr. 193 af 18. maj 1950 forlængede overenskomster. Det hedder herom i hovedoverenskomsten:

§9.

15. marts - 14. november er arbejdstiden 54 timer ugentlig for faste arbejdere, dog ikke over 10 timer pr. dag, og 9 timer daglig for løsarbejdere og falder i tiden mellem kl. 6 og kl. 18.

15. november – 14. marts er arbejdstiden for faste arbejdere 48 timer om ugen, dog ikke over 9 timer daglig, og for løsarbejdere 8 timer daglig og falder i tiden mellem kl.6[30] og kl. 17. Arbejderne er i denne tid berettiget til at spise frokost i opholdsstuen før arbejdstidens begyndelse.

Arbejderne har hver dag i året 1-1½ times middag. Angående middagspauser (og efter enkeltaftale frokostpauser) kan der dog træffes lokal aftale mellem parterne. Middagspausen skal mindst være 1 time, og aftaler om spisepauser må under ingen omstændigheder medføre en forlængelse af arbejdstiden.

Når der arbejdes over 9 timer daglig, har arbejderne ret til frokost- eller anden spisepause på ½ time.

I de sukkerroedyrkende egne kan arbejdstiden omlægges således, at den fra 15. november -30. november forlænges med \ time daglig imod, at arbejdstiden fra 1.-14. januar forkortes med ½ time daglig.

I hostens tid (6 uger) kan arbejdstiden af arbejdsgiveren forskydes, så den falder i tidsrummet fra kl.8 til kl.20. Som grund til forskydningen skal dog alene ligge hensynet til høstens bedst mulige fuldendelse. Forskydningen kan derfor kun finde sted de dage, der høstes eller køres ind, og den ophører samtidig med høstens afslutning uden hensyn til, om de 6 uger er gået - og arbejderne skal så vidt muligt af arbejdsgiveren have meddelelse om forskydningen senest dagen før, den finder sted.

Under forskudt arbejdstid i høsten slutter arbejdstiden, dersom høstarbejdet forhindres f. eks. af regn, senest kl. 19 aften.

Kreaturpassere får ingen overarbejdsbetaling, når deres ugentlige arbejdstid ikke overstiger 61 timer eller 9 timer for enkelte dage. For 4 timers uafbrudt arbejdstid skal kreaturpasserne have ret til mindst \ times spisepause.

Kreaturpasserne er forpligtede til som hidtil at malke indtil 18 køer 2 gange daglig, når deres ugentlige effektive arbejdstid ikke derved overstiger 61 timer.

For så vidt angår landbrugsarbejde er parterne enige om, at man ved lovbefalet sommertid anbefaler sine medlemmer, at arbejdstiden forlægges på en sådan måde, at dagslyset udnyttes bedst muligt.

Det er en forudsætning, at bestemmelserne i § 9 revideres, såfremt lovgivningen i overenskomstperioden ændrer disse bestemmelser.

§10.

Overarbejde skal arbejderne være forpligtede til at udføre, når arbejdsgiveren anser det for nødvendigt af hensyn til driften.

Om sådant overarbejde skal arbejderne så vidt muligt have besked senest inden middag den pågældende dag.

Arbejdsgiveren bestemmer, i hvilken udstrækning overarbejde finder sted, for så vidt det angår midlertidigt overarbejde. Arbejdsgiveren er dog ikke berettiget til at indføre systematisk eller konstant overarbejde, medmindre særlig tvingende forhold nødvendiggør det.

Som systematisk overarbejde betragtes hyppig periodisk og regelmæssig tilbagevendende overarbejde, som kan forudses, og overfor hvilket der kan træffes nødvendige dispositioner.

Som konstant overarbejde betragtes en fast daglig eller ugentlig forlængelse af arbejdstiden, der strækker sig over 3 uger.

I høstens tid bestemmer arbejdsgiveren dog alene, i hvilken grad overarbejde skal finde sted.

§ 11.

Arbejdet ophører ved normal arbejdstids slutning, også for arbejderne i marken. De arbejdere, som bruger heste, har dog ret til at køre hjem fra marken så betids, at de kan være færdige med arbejdet senest 20 minutter efter den normale arbejdstids slutning.

§13.

Kreaturpassere og staldkarle samt malkekoner har ret til uden løn at have et søn- eller helligdagsfridøgn i hver måned samt en søgnedag fri i hveranden måned. Arbejdsgiveren skal selv sørge for afløsningsmandskab; kan han ikke dette, skal arbejderen være ham behjælpelig dermed.

Med hensyn til ferie bestemmes i overenskomstens § 62, at »Ferie ydes i henhold til ferieloven, dog at feriegodtgørelsen fastsættes til 4½ pct. af den løn, der efter ferieloven giver ret til feriegodtgørelse. Godtgørelsen erlægges i feriemærker«.

Bortset fra, at de gældende overenskomstmæssige bestemmelser for tiden er fastsat ved lov, er arbejdstiden i landbruget ikke reguleret ad lovmæssig vej. Derimod er der i det forslag til en arbejderbeskyttelseslov, der er udarbejdet af Arbejdsrådet, medtaget bestemmelse om arbejdstidens beliggenhed, normalarbejdstid og hvilepauser for arbejdere under 18 år. Udkastet er aftrvkt i bilag 1 sammen med de forslag til regulering af unge menneskers arbejdstid, der er fremsat af ungdomskommissionen. Bestemmelserne i Arbejdsrådets forslag går i korthed ud på, at unge arbejdere i hvert døgn skal have en samlet hvileperiode på mindst 12 timer, heri nattehvile fra kl. 18 til kl. 6. Endvidere er der forbud mod arbejde på søn- og helligdage, og der er en bestemmelse, der skal sikre, at unge arbejdere ikke har længere arbejdstid end de tilsvarende voksne arbejdere, der arbejder efter overenskomst. Som absolut maksimum for arbejdstidens længde er dog foreslået 9 timer pr. dag.

Ungdomskommissionens forslag er på visse punkter noget mere vidtgående, således med hensyn til mulighed for at søge undervisning, med hensyn til weekend (kl. 13) og maksimalarbejdsdag (8 timer, lørdage 5 timer).

Endvidere skal peges på det forslag til regulering af arbejdstiden for unge arbejdere under 18 år, der er fremsat overfor landarbejderkommissionen af De samvirkende danske Husmandsforeninger, jfr. bilag 2. Også heri forekommer forslag om nattehvile, nemlig fra kl. 18 til kl. 6 for unge mænd og fra kl. 19 til kl. 6 for unge piger. Der foreslås endvidere

weekend hveranden uge fra lørdag middag til mandag morgen eller fra lørdag aften til mandag middag.

Endelig skal nævnes det af Forligsinstitutionen den 20. april 1950 fremsatte forslag til overenskomst, der forkastedes af arbejdsgiverne, og som indeholdt følgende forslag til amdringer i den bestående arbejdstid:

Den ugentlige arbejdstid for faste arbejdere nedsattes om sommeren fra 54 timer til 53 timer og den daglige arbejdstid for løse arbejdere ændredes fra 9 timer til $8\frac{3}{4}$ timer.

c. Den faktiske arbejdstid.

Til belysning af den faktiske arbejdstid i landbruget foreligger 2 undersøgelser af nyere dato, 1) en af nærværende kommission foranstaltet undersøgelse ved nytår 1952 af arbejdstiden inden for det sidste år, jfr. bilag 3 og 2) Ungdomskommissionens undersøgelse af arbejdstidsforholdene for ungdommen 1946, jfr. bilag 4.

Af kommissionens undersøgelse fremgår det, at nettoarbejdstiden for faste og løse daglejere i gennemsnit følger de overenskomstmæssige bestemmelser, såvel for så vidt angår arbejdere, der arbejder efter overenskomst, som for andre arbejdere. For begge grupper af arbejdere er der dog talrige afvigelser fra de overenskomstmæssigt fastsatte 8 timer om vinteren og 9 timer om sommeren, men antallet af afvigelser er størst for arbejdere uden for de overenskomstdækkede områder, jfr. følgende oversigt:

	Vinter		Forår		Sommer		Høst	
Faste og løse dagleje pct.	med overensk.	uden overensk.	med overensk.	uden overensk.	med overensk.	uden overensk.	med overensk.	uden overensk.
Nettoarbejdstid								
7 timer	0,2	3,2	—	0,5	0,1	0,5	0,1	0,1
$7\frac{1}{2}$ —	6,1	8,3	1,6	2,0	1,5	0,8	0,1	0,3
8 —	75,8	49,7	12,0	16,1	2,9	7,2	4,3	5,4
$8\frac{1}{2}$ —	4,9	20,9	5,5	17,1	14,3	9,1	2,3	6,1
9 —	6,7	12,0	68,0	35,4	62,6	45,0	66,7	37,1
$9\frac{1}{2}$ —	2,2	3,1	7,6	17,1	10,6	22,0	13,4	22,9
10 —	4,1	2,3	4,9	10,8	7,6	14,5	11,8	19,7
$10\frac{1}{2}$ —	—	0,5	0,2	0,9	0,2	0,4	0,6	5,3
11 —	—	—	0,2	0,1	0,2	0,4	0,7	2,7
$11\frac{1}{2}$ —	—	—	—	—	—	0,1	—	0,2
12 —	—	—	—	—	—	—	—	0,2
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Det fremgår af tabellen, at spredningen af arbejdstiden er langt større for de ikke overenskomstdækkede end for de overenskomstdækkede, og dette gælder såvel for kortere arbejdstider som for længere arbejdstider end de i overenskomsten fastsatte. Den gennemsnitlige arbejdstid er derimod ikke meget forskellig for de to grupper og heller ikke meget afvigende fra de overenskomstmæssigt fastsatte tider, jfr. følgende oversigt, der også viser spredningen af gennemsnitsarbejdstiden efter brugenes størrelse:

Gennemsnitlig arbejdstid pr. dag.

Faste og løse daglejere – pct.

	Vinter		Forår		Sommer		Høst	
	med overensk.	uden overensk.	med overensk.	uden overensk.	med overensk.	uden overensk.	med overensk.	uden overensk.
Ejendomme med:								
indtil 30 ha	8,3	8,1	8,9	8,8	9,1	9,0	9,1	9,2
30– 60 –	8,1	8,3	8,9	8,9	9,1	9,1	9,2	9,4
60–120 –	8,1	8,5	8,9	9,3	8,6	9,4	9,3	9,6
120–240 –	8,1	8,6	8,9	9,2	9,0	9,5	9,2	9,6
over 240 –	8,0	8,4	9,0	8,9	9,1	9,2	9,2	9,7
Samtlige ejendomme	8,2	8,3	8,9	8,9	9,0	9,1	9,2	9,4

Det vil endvidere bemærkes, at længere arbejdstid end 8 timer om vinteren forekommer for 17,9 pct. af de overenskomstdækkede brug og 38,8 pct. af de øvrige brug. I forår, sommer og høst har den førstnævnte gruppe henholdsvis 12,9 pct., 18,6 pct. og 26,5 pct. ejendomme med mere end 9 timer og den anden gruppe henholdsvis 28,9 pct., 37,3 pct. og 50,8 pct. med mere end 9 timer.

Med hensyn til bruttoarbejdstiden er spredningen efter arbejdstid i det hele noget stærkere end for nettoarbejdstiden. I gennemsnit udgør pauserne følgende antal timer:

Hvile- og spisepauser, timer	Brug med overenskomst	Brug uden overenskomst
Vinter	1,0	1,1
Forår	1,2	1,3
Sommer	1,3	1,4
Høst	1,2	1,4

De ikke overenskomstdækkede brug har således gennemsnitligt noget længere spise- og hvilepause end de øvrige brug og dermed også noget længere bruttoarbejdstid, nemlig i gennemsnit fra 0,1 til 0,4 timer pr. dag.

For daglejerkarle er forholdene omtrent som for faste og løse daglejere, dog er spredningen efter arbejdstid lidt større, og nettoarbejdstiden på ikke overenskomstdækkede brug er noget længere end for daglejere. En tilsvarende bevægelse gør sig gældende i tallene vedrørende bruttoarbejdstiden.

For almindelige karle og forkarle er spredningen af arbejdstiden større end for daglejere såvel om vinteren som om sommeren, og såvel for overenskomstdækkede som for andre. Dette giver sig udtryk ikke alene i, at forholdsvis færre arbejder på den normale, i overenskomsterne fastsatte arbejdstid (henholdsvis 8 og 9 timer efter årstiden), men også i, at maksimumstiden er betydeligt længere for karlene end for daglejerne. Endelig er der langt flere afvigelser opad end nedad, og den gennemsnitlige arbejdstid er derfor fra 0,4 til 0,8 time længere for karlene end for daglejere, jfr. følgende oversigt:

Procentvis fordeling af karle og forkarle efter arbejdstidens længde.

Nettoarbejdstid	Vinter		Forår		Sommer		Høst	
	med over-ensk.	uden over-ensk.	med over-ensk.	uden over-ensk.	med over-ensk.	uden over-ensk.	med over-ensk.	uden over-ensk.
7 timer eller kortere	0,2	6,2	—	1,0		0,4	—	0,4
7½ -	5,9	9,1	0,2	0,4	0,1	—	0,1	0,0
8	52,3	20,0	18,0	3,5	4,4	1,0	4,8	0,8
81 -	3,8	20,7	2,7	5,8	0,1	2,4	2,4	1,8
9 -	13,2	14,5	41,2	23,1	52,5	20,1	39,4	15,4
9½ -	6,6	10,2	7,8	20,6	6,1	21,5	8,2	21,0
10 -	12,8	12,2	16,9	22,6	19,4	25,4	16,2	24,0
101	5,2	4,4	7,8	12,1	10,4	13,5	16,0	11,5
11 -		1,7	5,2	5,7	6,9	6,4	10,1	8,7
11½ -	—	0,6	0,2	2,8		5,5	0,0	7,4
12 -		0,4	—	1,4	0,1	2,4	0,1	4,7
121 -		—	—	0,2		0,8	2,7	1,8
13 -			—	0,8		0,2	—	1,0
131 -	—	—				0,2		0,2
14 - eller længere	—		—			0,2	—	1,3
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Gnstl. nettoarbejdstid pr. dag								
Alm. karle og forkarle								
Ejendomme med								
indtil 30 ha	8,9	8,8	9,5	9,8	9,6	10,0	9,9	10,3
30-60 -	8,2	8,6	8,9	9,6	9,3	9,8	9,5	10,1
60-120 -	8,4	8,7	9,2	9,6	9,3	9,8	9,5	10,0
120-240 -	8,1	8,5	9,1	9,3	9,2	9,6	9,4	9,8
over 240 -	8,0	8,3	9,0	8,9	9,0	9,2	9,3	9,5
Samtlige ejendomme	8,6	8,7	9,3	9,7	9,5	9,9	9,7	10,2

Endnu større spredning findes for fodermestre og kreaturpassere på gårdens kost, men den gennemsnitlige arbejdstid er dog kun længere end karlenes i vintertiden, nemlig i alt 9,1 timer for arbejdere med overenskomst og 9,3 timer for andre (mod 8,6 og 8,7 timer for karle).

I den øvrige tid af året er der nærmest en tendens til, at fodermestrene har kortere arbejdstid end almindelige karle og forkarle. Arbejdstiden for fodermestre varierer i det hele taget ikke meget efter årstiden. Dette gælder også for fodermestre på egen kost, der gennemgående har ½ times kortere arbejdstid om vinteren og 1 times kortere arbejdstid om sommeren end de fodermestre, der bor på gårdene. Endelig skal nævnes, at kvindelige arbejdere med såvel ude- som indearbejde gennemgående arbejder ca. ½ time længere end karlene.

Med hensyn til spredningen af arbejdstiden og den gennemsnitlige arbejdstids længde skal iøvrigt henvises til det nævnte bilag 3, side 62.

Det af ungdomskommissionen indsamlede materiale vedrørende arbejdstidens længde findes optrykt som bilag 4, side 72. Det viser gennemgående meget længere arbejdstid, end de af nærværende kommission indsamlede oplysninger, og også længere tider end dem, der fremgår af en af Det statistiske Departement tidligere foretagen undersøgelse. Det skal dog nævnes, at ungdomskommissionens materiale kun omfatter unge arbejdere under 25 år, der dog udgør en væsentlig del af samtlige landbrugsarbejdere.

3. Arbejdstiden i andre lande.

Sverige.

Arbejdstiden i landbruget er i Sverige reguleret ved lov og ved supplerende bestemmelser i de gældende overenskomster.

Den første svenske landarbejdstidslov stammer fra 1936. Siden er loven revideret adskillige gange, sidst i 1948. I den gældende lov er hovedbestemmelserne følgende:

Arbejdstiden er for almindelige landbrugsarbejdere højst 10 timer om dagen,
i november - februar 45 timer om ugen,
i marts - oktober 50 - - - .

For røgtere er arbejdstiden 9 timer pr. dag, dog højst 96 timer i 2 uger. Der er særlige regler om arbejdstid for personer med blandet arbejde og om arbejde i nødsituationer. Overarbejde kan finde sted i indtil 48 timer i løbet af 4 uger (50 timer om måneden), dog højst i 200 timer om året eller med særlig tilladelse indtil 300 timer om året.

I særlige nødsituationer må der foretages overarbejde, men dette skal senere anmeldes for vedkommende kontrolmyndighed. Kræver en virksomheds drift, at særlige forberedelses- eller afslutningsarbejder udføres før eller efter den almindelige arbejdstid, kan der dertil anvendes indtil 7 timer i ugen, alt dog inden for det foran nævnte maksimum.

Arbejdsgiveren skal gøre optegnelse over udført overarbejde i en særlig dertil godkendt protokol.

Lovens område er landbruget og havebruget. Undtaget er bl.a. arbejde, som udføres under sådanne forhold, at det ikke påhviler arbejdsgiveren at føre tilsyn dermed, kulsvidning, visse former for arbejde, der udføres på akkord, nemlig: malkning, pasning og optagning af rodfrugter, skovarbejde, optagning og tilvirkning af tørv og tørvestrøelse og endvidere husligt arbejde, arbejde i statens tjeneste samt arbejde, der omfattes af loven om arbejdstid i detailhandelen.

Loven anvendes ikke for medlemmer af arbejdsgiverens familie, forvaltere (lantbruksinspektor) etc. eller kontorpersonale og bogholdere.

Ændringerne var i forhold til den tidligere lov følgende for udearbejdere:

	Gammel lov	Ny lov
Januar–februar	43 timer	45 timer
Marts	48 -	50 -
April-september	52 -	50 -
Oktober	48 -	50 -
November	48 -	45 -
December	43 -	45 -

For røgtere var forandringen en nedsættelse fra maksimalt 100 timer i to på hinanden følgende uger til 96 timer.

Disse regler suppleres ved den gældende overenskomst med følgende bestemmelser:

Den daglige arbejdstid.

Ved udearbejde er arbejdstiden:

	Mandag – fredag	Lørdag
Marts - oktober	i reglen 9 timer	højest 5 timer
November - februar	- 8 -	- 5 -

Højeste ordinære arbejdstid er 10 timer daglig med kompensation på andre dage, så gennemsnittet kan overholdes.

For blandet arbejde ordinært højest 10 timer.

Søn- og helligdage samt lørdag efter kl. 13 må kun udføres nødvendigt arbejde, herunder pasning af dyrene.

For røgtere er arbejdstiden efter arbejdsgiverens bestemmelse 9, 8^{40}, 8^{20}, 8 eller 7^{40} timer pr. dag, hvis ikke akkordmalkning medfører endnu kortere arbejdsdag.

For malkekoner er arbejdsdagen afhængig af mælkemængden, men ingen kan mod sin vilje pålægges at malke mere end 150 liter ved 3 gange malkning pr. dag.

Om arbejdstidens lægning bestemmes følgende:

Ved udearbejde ligger arbejdstiden på hverdage mellem kl.6^{30} og kl. 18, lørdage dog senest kl. 13.

Dispensation kan dog gives for høst, høbjergning, tærskning, kørsel med traktor og med mælk m.v. I så fald ydes forlægningstillæg.

I stalden ligger arbejdet mellem kl. 5 og kl. 18, hestepassere om fornødent \ time før og efter.

Dispensation kan gives for mindre arbejder med \ time.

Hvileperioder:

Ved udearbejde: Mandag - fredag har arbejderen ret til 1 times middag, øvrige pauser holdes efter aftale mellem arbejdsgiver og flertallet af arbejderne. Arbejdsgiveren kan dog forlange middagspausen udvidet til $1\frac{1}{2}$ time, f. eks. af hensyn til hestene.

I stalden er der højst 3 hvil pr. dag, deraf et mindst 2 timers.

Endvidere er der regler om antallet af fridage, for røgtere m.v. fra 39-91 dage pr. år efter arbejdstidens længde.

Norge.

Arbejdstiden i landbruget i Norge er fastsat ved lov om arbejdsvilkår for arbejdere i jordbruget af 3. december 1948, der er forlænget ved lov af 23. november 1951 med visse småændringer.

Loven omfatter virksomheder med mekanisk kraft på over 1 hk samt virksomheder, der beskæftiger arbejdere. Den omfatter endvidere binæringer til jordbruget, herunder skovbrug, samt husdyrbrug, pelsdyravl, gartneri og havebrug. Under loven falder alle ansatte med undtagelse af sådanne personer, der kun aflønnes med andel i udbyttet, samt slægtninge.

Bestemmelserne om arbejdstiden omfatter ikke 1) ledende eller betroede funktionærer, 2) arbejdere, der overnatter på fjældet eller i sæteren, eller som ikke kan overnatte på gården og 3) arbejdere, der kun arbejder på akkord, og som selv råder over arbejdstidens længde. De gælder heller ikke arbejdere, der udfører husmoderens arbejde, eller som passer syge, gamle eller spædbørn.

Arbejdstidens længde er for almindeligt udearbejde m.v. fastsat til ikke over 9 timer om dagen og 50 timer pr. uge i tiden fra 15. april til 14. oktober og i resten af året ikke over 46 timer om ugen. I så-, plante- og høsttid kan arbejdstiden dog forlænges med op til 6 timer

om ugen mod tilsvarende afkortning inden 4 uger efter udgangen af den uge, hvori arbejdstiden har været forlænget. Ved pasning af dyr må den almindelige arbejdstid ikke være over 9 timer om dagen og ikke over 220 timer inden for 4 uger. Arbejdere, der almindeligvis arbejder ude, men som enkelte dage erstatter en røgter, kan arbejde hermed uden hensyn til bestemmelserne foran om udearbejde, men ikke over 55 timer pr. uge. løvrigt kan udearbejdere, når de passer kreaturer, arbejde op til 5 timer ekstra om ugen.

Overarbejde defineres som arbejde ud over den foran nævnte arbejdstid. Dog gøres en undtagelse for arbejde, der er tvingende nødvendigt for at afvende skade på liv eller ejendom, ved ulykker eller andre usædvanlige eller uventede hændelser, samt for arbejdere, der bor på gården og har påtaget sig at være hjemme og føre tilsyn med hus, dyr, børn eller gamle. Overarbejde må kun anvendes, når arbejdet ikke uden skade kan udsættes eller ikke uden ulemper kan udføres af andre arbejdere i den sædvanlige arbejdstid. Det må ikke udstrækkes til over 30 timer i fire uger og 180 timer i kalenderåret. Dog kan Arbejdsdepartementet eller en repræsentant for dette dispensere herfra, men ikke ud over 250 timer pr. år, bortset fra nødvendigt arbejde på grund af sygdom eller fødsel. Ingen må arbejde over mellem kl. 19^{30} og kl. 6 eller være tilsynsvagt mere end 10 gange i løbet af 4 uger.

Betaling for overarbejde skal være mindst 25 pct. højere end lønnen. For husmedhjælpere kan i stedet ydes fritid af 25 pct. længere varighed end overarbejdet, og for bestemte kørselsarbejder samt drivning af dyr til sæters m. v. kan gives fritid i tilsvarende antal timer, som overarbejdet har varet. Der skal føres bog over overarbejdet.

Om fridage bestemmes, at hver arbejder skal have mindst 2 fridage i løbet af 4 uger, deraf mindst 1 søn- eller helligdag. Husassistenter skal yderligere have en frieftermiddag fra kl. 14 hver uge. Der er endvidere visse bestemmelser om erstatning, hvis der ikke kan skaffes afløsere.

Storbritannien.

Om arbejdstiden i Storbritannien foreligger oplysning i en af Statistical Department of Ministry of Labour pr. 1. oktober 1949 udgivet oversigt, Time rates of Wages and Hours of Labour.

Ifølge disse oplysninger er arbejdstiden følgende:

1) I England og Wales.

Almindelige mandlige, faste landbrugsarbejdere over 21 år	47	timer
Hestepassere over 21 år om sommeren	57	
- - - - - vinteren	61	-
Røgtere, malkere, fårehyrder	54	
Traktorførere	47	-
Kvinder over 21 år	44-47	

2) I Skotland.

Fårehyrder, forvaltere	sædvanemæssigt	
Røgtere, fjerkræpassere, mejersker, sommer	48 og 61 timer hver anden uge	
- - - vinter	61 timer i 2 uger,	
	52 - - 1 uge,	
	48 - - 1 - ,	
Diverse arbejdere februar - oktober	48 -	
november - januar	44 -	(eller 42-46 timer).

Hestepassere desuden indtil 7 timers staldtjeneste, traktorførere indtil 5 timers garagearbejde.

3) Nordlige Irland.

Almindelige landbrugsarbejdere . . . . .50 timer, dog 52 timer i august - september.

Andre lande.

Om arbejdstiden i andre lande foreligger oplysninger i International Labour Office's Legislative Series, hvoraf de vigtigste bestemmelser kort skal refereres.

Vesttyskland.

Ved Kontrolrådets direktiv nr. 26 af $^{26}/_{1}$ 1946 pålægges det de tyske myndigheder omgående at indføre en arbejdstid på 8 timer daglig eller 48 timer ugentlig for alle arbejdere. Undtagelse herfra kan dog tillades bl.a. ved landbrugsarbejde.

Arbejde ud over normalarbejdstiden skal betales som overarbejde.

Østtyskland.

Ifølge lov af $^{12}/_{12}$ 1949 angående betingelserne for lønnet beskæftigelse i landbruget skal der oprettes kontrakt, der bl.a. skal indeholde bestemmelser om

1) arbejdstiden
2) betalingen for overarbejde
3) betalingen for specialarbejde.

Lovens bestemmelser om arbejdstiden er:

Den normale arbejdstid er 8 timer daglig (eller 48 timer pr. uge).

Fodringen og kreaturpasningen skal indbefattes i arbejdstiden.

Som følge af landbrugets særlige forhold er en udvidelse af arbejdstiden tilladt særlig i forårspløje- og såtiden og i høsten.

Den samlede overarbejdstid må ikke overstige 300 timer årlig.

Særregler for unge mennesker:

7 timer daglig eller 42 timer ugentlig for 14-16 årige.
7½ time - 45 - - - 16–18 - .

Frankrig.

Lov af $^{10}/_{3}$ 1948 om arbejdstiden i landbruget bestemmer:

Den lovlige arbejdstid for arbejdere i landbrug og lignende virksomheder skal, uanset arbejdernes køn eller alder, begrænses til 2400 timer pr. år å 300 arbejdsdage.

Loven tillader imidlertid en tillempning af arbejdstiden inden for det angivne maximum under hensyn til de særlige forhold i de forskellige dele af landet og de forskellige afgrøder.

Overarbejde må som hovedregel kun udføres, når presserende opgaver og mangel på arbejdskraft gør det fornødent, og alt overarbejde skal betales efter en særlig skala.

Endvidere er det med henblik på de særlige forhold under landets genopbygning tilladt midlertidigt at forøge den normale arbejdstid med 400 timer pr. år under hensyn til de lokale forhold i de enkelte departementer efter indstilling fra den i departementet oprettede fælles arbejder- og arbejdsgiverkomité.

Østrig.

Forbundslov af $^{2}/_{6}$ 1948 om arbejde i landbruget bestemmer:

Den ugentlige arbejdstid i landbruget må i løbet af et år ikke overstige gennemsnitlig 54 timer for arbejdere, som bor på ejendommen, og som får fri kost og logi.

For alle andre arbejdere må den normale arbejdstid i dyrknings- og høsttiden ikke overstige 54 timer ugentlig.

Arbejdstiden skal afkortes i de stille perioder, således at den ikke overstiger et årligt gennemsnit af 48 timer ugentlig.

Personer, der beskæftiges med kreaturpasning, malkning og almindeligt arbejde i huset, skal udføre dette uden overarbejdsbetaling, selv om den normale arbejdstid overskrides. Sådant arbejde skal som regel anses for betalt ved den aftalte løn. Arbejderen skal dog til gengæld have en passende fritid fastsat ved aftale; (men ikke mindre end 2 arbejdsdage fri pr. måned).

De normale tidlige morgen- og aftenhverv, som efter kontrakten udgør en del af arbejderens pligter, skal ikke betragtes som overarbejde.

Der kan ikke kræves mere end 2 timers overarbejde på nogen hverdag.

En arbejder kan ikke nægte at udføre overarbejde, når ekstraordinære forhold (f.eks. voldsomme storme eller andre naturkatastrofer, fare for omfattende ødelæggelse af kreaturholdet eller for afgrøder) gør det nødvendigt at overskride arbejdstiden.

Overarbejde skal berettige arbejderen til særlig overarbejdstidsbetaling, hvis overarbejdet ikke udlignes ved tilsvarende fritid. Loven fastsætter dernæst nærmere regler for beregningen af overarbejdsbetaling.

Familiemedlemmer, d.v.s. ægtefælle, børn- og børnebørn, svigersønner og -døtre, forældre og bedsteforældre er undtagne fra loven, hvis de bor på arbejdsgiverens ejendom.

Holland.

Arbejdstiden er ved kollektiv overenskomst begrænset til 2600 timer om året, for hestepassere og traktorførere dog 2900 timer og for røgtere 3200 timer (ifølge oplysninger fra 1949).

Australien.

I Australien varierer arbejdstiden, der fastsættes ved voldgift, fra distrikt til distrikt. For hele landet er f.eks. følgende grænser gældende: Fåreklippere 40 timer, høstarbejdere 56 timer. Hovedparten af arbejdere har dog 44 timer pr. uge, og mange enkelte distrikter har fra 40 til 44 timer.

New Zealand.

I New Zealand fastsættes arbejdstiden for gartneriarbejdere, tobaksplantagearbejdere og arbejdere i landbrug, der dyrker korn samt producerer kød og uld til salg, ved lov (Agricultural Workers Act 1936), medens arbejdstiden for fåreklippere, arbejdere ved tærskeværker etc. er fastsat ved voldgift.

Sammenfattende kan på grundlag af en af I.L.O. i 1949 udarbejdet oversigt (PAC III. 1. (4) 1949) gives følgende oversigt over de ved lov eller overenskomst fastsatte normalarbejdstider og maximumsarbejdstider for almindelige landbrugsarbejdere i en række lande:

	Normalarbejdstid		Maximums timetal		
	Timer pr. år	Gennemsnitlig timer pr. dag	pr. dag	pr. uge	pr. år
Italien	2250	7,30	10	—	—
Finland	2350	7,50	—	51½	—
Skotland	2350	7,50	8¾	48	—
Cuba	2400	8	—	—	—
Frankrig	2400	8	10	60	—
England	2400	8	—	47	—
Haiti	2400	8	10	—	—
Mexico	2400	8	10	—	—
Nicaragua	2400	8	—	—	—
Norge	2400	8	9	50	—
Peru	2400	8	—	—	—
Venezuela	2400	8	—	—	—
Sverige	2420	8,05	10	50	—
Danmark	2600	8,40	10	54	—
Holland	2600	8,40	—	—	2600
Østrig	2700	9	—	—	—
Bulgarien	2700	9	10	—	—
Columbia	2700	9	—	—	—
Ungarn	2700	9	10	—	—
Irland	2700	9	—	54	—
Jugoslavien	2750	9,10	10	—	—
Polen	2850	9,30	11	—	—

Det kan i denne forbindelse nævnes, at Den permanente landbrugskomité under ILO i det møde, der afholdtes i 1949 i Genève, og hvortil det oven for citerede materiale var indsamlet, anbefalede følgende regulering af timetallet i landbruget:

1) Den årlige grænse for timetallet sættes til 2400 timer.
2) Maximumsgrænsen for normalt ugentlig timetal til 54 timer.
3) - - dagligt - - 9 - .

(jfr. komiteens rapport PAC. III. R. 5. 1949).

4. Landbrugets produktionsforhold i Danmark.

a. Landbrugsproduktionens størrelse i Danmark.

I bilag 5 er givet en oversigt over landbrugsarealets fordeling i 1950 på ejendomsstorrelser, planteavlsproduktionens størrelse i 1950 ligeledes fordelt på ejendomsstørrelse, husdyrholdet i 1949 med samme opdeling og endelig antallet af husdyr fordelt efter besætningsstørrelse i 1944.

Det fremgår heraf, at landbrugsarealet fordeler sig på følgende måde på ejendomsstørrelse:

Ejendomme med	Kornareal pct.	Rodfrugtareal pct.	Andre afgrøder pct.	I alt pct.
– 10 ha . . .	18	18	14	15
10– 15 – . . .	12	13	11	12
15– 30 – . . .	33	33	31	32
30– 60 – . . .	24	24	29	27
60–120 – . . .	7	7	9	8
over 120 – . . .	6	5	6	6
I alt	100	100	100	100

Det vil ses, at der kun er forholdsvis små forskelle mellem den procentvise fordeling af korn- og rodfrugtafgrøderne, men at begge disse afgrøder i forhold til »Andre afgrøder« viser mindre tal for de store ejendomme og større tal for de små ejendomme, hvilket især skyldes, at de største ejendomme har forholdsvis større arealer under gruppen andre høstarealer og brak.

Af den følgende tilsvarende tabel over høstudbyttet fordelt efter ejendomsstørrelse fremgår det, at procenttallene ikke afviger meget fra de foran fundne for arealfordelingen.

Ejendomme med	Korn pct.	Rodfrugter pct.	Hø pct.
– 10 ha	18	18	19
10– 15 –	12	13	12
15– 30 –	33	33	35
30– 60 –	23	24	23
60–120 –	7	7	7
over 120 –	7	5	4
I alt	100	100	100

Derimod ses det af følgende oversigt over husdyrenes fordeling, sammenholdt med de foranstående tabeller, at der er flere dyr på de små ejendomme end på de store ejendomme i forhold til høstudbyttet.

Ejendomme med	Heste pct.	Hornkvæg pct.	Svin pct.	Høns pct.
– 10 ha	27	20	23	38
10– 15 –	14	14	14	16
15– 30 –	33	35	34	29
30– 60 –	19	22	21	14
60–120 –	4	5	5	2
over 120 –	3	4	3	1
I alt	100	100	100	100

Endelig fremgår antallet af kobesætninger og antallet af køer i disse af følgende oversigt.

(1944)	Antal besætninger	Antal køer	Procentvis fordeling af besætninger pct.	Procentvis fordeling af køer pct.
Besætninger med				
0 køer	14534	0	7	0
1–5 –	88936	297540	42	19
6–14 –	83632	749252	40	48
15–19 –	13145	218285	6	14
20 køer og flere	9442	290099	5	19
I alt	209689	1555176	100	100

Det vil ses, at ca. § af samtlige køer findes i besætninger på op til 14 køer, medens tabellen ovenfor viste, at en tilsvarende andel af hornkvæget findes på ejendomme med indtil 30 ha landbrugsareal.

Endelig skal på grundlag af bilag 6 gives følgende sammendrag af de deri meddelte oplysninger om landbrugsproduktionens værdi fra 1925 til 1949.

Landbrugsproduktionens værdi.

	Planteprodukter mill. kr.	Husdyrprodukter mill. kr.	Landbrugets bruttonationalprodukt mill. kr.
1949	606	3763	3562
48	551	3033	3067
47	586	2860	2747
46	547	2564	2542
45	469	2305	2543
44	405	2523	2671
43	424	2144	2492
42	384	1771	1909
41	345	1985	1961
40	262	2040	1842
39	156	1644	1410
38	116	1567	1293
37	141	1498	1156
36	105	1393	1120
35	95	1294	1060

	Planteprodukter	Husdyrprodukter	Landbrugets bruttonational produkt
	mill. kr.	mill. kr.	mill. kr.
1934.....	83	1269	1012
33.....	74	1264	945
32.....	77	1182	859
31.....	54	1307	881
30.....	64	1531	1123
29.....	77	1674	1272
28.....	101	1626	1147
27.....	95	1513	1046
26.....	97	1502	1126
25.....	104	1975	1418

Det fremgår heraf, at der har fundet en meget betydelig stigning sted i værdien af de producerede landbrugsvarer, en stigning der dels skyldes prisstigningen, dels produktivitetsforøgelsen, jfr. nedenfor.

b. Landbrugets arbejdskraft.

Ifølge landbrugstællingen den 14. juli 1951 beskæftigede landbruget på dette tidspunkt i alt 215.500 medhjælpere, heri indbefattet voksne børn og slægtninge til ejeren, medens ejerne og deres øvrige families arbejde svarede til 190.000 arbejdere.

Medhjælperne fordelte sig på følgende kategorier:

	Mandlige	Kvindelige	I alt
Horn og slægtninge	43000	27000	70000
Fast fremmed medhjælp uden egen husstand	72100	29100	101200
Med egen husstand	18000	5000	23000
Tilsammen	133100	61100	194200
Løse daglejere o.lign.	17900	3400	21300
Samlet antal medhjælpere	151000	64500	215500

Antallet af medhjælpere varierer stærkt gennem årets løb, hvilket fremgår af følgende oversigt over fire tællinger afholdt i løbet af 1950-51:

	14. juli 1951	3. marts 1951	4. novbr. 1950	15. juli 1950
Born og slægtninge	70000	59800	59700	69800
l-'ast fremmed medhjælp	124200	116200	113600	126500
Løse daglejere	21300	20100	31600	17900
I alt	215500	196100	204900	214200

Det vil ses, at den faste medhjælp, herunder børn og slægtninge, er godt 20.000 personer mindre ved de 2 vintertællinger end ved sommertællingerne, medens den løse medhjælp varierer langt stærkere og har et toppunkt den 4. november under roehøsten, medens minimum ligger i juli måned.

For at få et samlet udtryk for den anvendte arbejdsmængde omregnes antallet af medhjælpere til helårsarbejdere. Helårsarbejdertallet angiver, hvor mange personer der til stadighed skulle være beskæftiget året igennem, såfremt årets samlede arbejdsmængde var fordelt ligeligt over alle årets dage. Antallet af helårsarbejdere kommer herved til at ligge lavere end tallene fra julitællingerne, som falder på et tidspunkt, hvor den anvendte arbejdsmængde er ret nær maksimum. Antallet af helårsarbejdere i en række år fremgår af folgende oversigt:

Antal helårsarbejdere i landbruget 1938/39—1950/51.

	Antal helårsarbejdere								
	Familiens arbejde i egen bedrift	Slægtninge og børn	Fast fremmed medhjælp		Midlertidig medhjælp	Antal helårsarbejdere i alt	Antal helårsarb. bortset fra familien	Medhjælpere (faste og løse) ved landbrugstællingen i juli	
			uden egen husstand	med egen husstand				Antal	År
1950–51.....	190000	61700	97100	23000	23200	395000	205000	215500	1951
1949–50.....	188466	63125	98473	23351	23584	396999	208533	214229	1950
1948–49.....	191110	65673	98294	23383	23474	401934	210824	221113	1949
1947–48.....	182019	70057	100174	23499	21843	397592	215573	220332	1948
1946–47.....	180617	74568	109540	24290	23146	412161	231544	235812	1947
1945–46.....	184353	79810	121779	23854	24195	433991	249638	259939	1946
1944–45.....	180148	83330	132487	22822	22912	441699	261551	276016	1945
1943–44.....	180757	86313	141547	22302	20295	451214	270457	271162	1944
1942–43.....	180993	85265	149201	21260	21269	457988	276995	286941	1943
1941–42.....	180903	96604	152454	20432	19331	469724	288821	296519	1942
1940–41.....	180542	100722	151751	21201	19666	473882	293340	300817	1941
1939–40.....	181394	102570	150670	22635	20645	477914	296520	308245	1940
1938–39.....	180029	100164	157034	19110	22317	478654	298625	309226	1939

Det fremgår heraf, at antallet af helårsarbejdere fra 1938-39 til 1950–51 er formindsket med 84.000 eller 18 pct. Da familiens arbejde imidlertid i samme tidsrum er forøget med 10.000 helårsarbejdere, er antallet af helårsmedhjælpere gået endnu mere tilbage end det samlede antal af helårsarbejdere, nemlig med 94.000 arbejdere eller 31 pct. Af tabellen vil det endvidere ses, at nedgangen udelukkende skyldes slægtninge og børn samt faste fremmede medhjælpere uden egen husstand (karle m.v.), hvilke to grupper af medhjælpere er reduceret forholdsvis næsten lige stærkt. Derimod er antallet af faste fremmede medhjælpere med egen husstand (faste daglejere m.v.) steget fra 19.110 til 23.000, og antallet af lose medhjælpere er praktisk taget uforandret. Det har dog en overgang været lavere end nu. Nedgangen i landbrugets arbejdsmængde har iøvrigt været endnu større, end tabellen giver udtryk for, idet den daglige arbejdstid er reduceret i den samme periode, jfr. foran under afsnittet om arbejdstiden, og den var påbegyndt allerede før 1938-39, jfr. således det side 30 angivne indeks for nedgangen i arbejdsmængden, der viser en nedgang i forhold til 1925–29 på 2 pct. til 1935-39 og 21 pct. til 1949.

Efter beskæftigelsens art fordelte medhjælperne sig på følgende måde i 1951:

	Medhjælpere (herunder børn og slægtninge) med kost og logi	uden kost og logi	i alt
Mandlige			
Bestyrere, forvaltere o. lign.	6500	2000	8500
Fodermestre	6300	4200	10500
Kreaturpassere, staldkarle	1400	1400	2800
Foderelever	400	—	400
Forkarle	15400	—	15400
Andre karle, 14-, 15- og 16-årige	21200	—	21200
- 17-20-årige	26000	—	26000
- - 21-årige og ældre	32100	—	32100
Traktorførere	—	1600	1600
Fast antagne arbejdere	—	8800	8800
Elever	1200	—	1200
Tilsammen faste	110500	18000	128500
Løse (daglejerkarle o.lign.)	9500	13000	22500
I alt..	120000	31000	151000
Kvindelige			
Til indvendig gerning	—	—	35600
- både indvendig og udvendig gerning...	—	—	28900
I alt medhjælpere			215500

Blandt de mandlige medhjælpere havde i alt 23.800 special-beskæftigelse, et tal der gennem de senere år har været stigende, og som er udtryk for den stedfindende rationalisering af arbejdet i landbruget.

Arbejdsbehovet er naturligvis større, jo større gårdene er. I følgende oversigt findes oplysninger om fordelingen af det samlede antal helårsarbejdere efter ejendomsstørrelse (1945-46), jfr. nærmere bilag 7.

Antal helårsarbejdere 1945–46.

	Familiens arbejde i egen bedrift	Børn og slægtninge	Fast fremmed medhjælp	Løse daglejere o. lign.	I alt
Ejendomme med landbrugsareal					
0,55– 3 ha	18363	2159	1502	777	22801
3– 5 –	20231	3794	2176	857	27058
5– 10 –	58532	14386	6979	2682	82579
10– 15 –	29216	14090	11593	2875	57774
15– 30 –	40647	28677	47283	7816	124423
30– 60 –	15801	14578	47175	6017	83571
60–120 –	1516	1950	15240	1758	20464
120–240 –	34	123	7438	946	8541
240 ha og derover	13	53	6247	467	6780
I alt	184353	79810	145633	24195	433991

Det fremgår klart heraf, at medens de mindre brug beskæftiger hovedparten af familiens egen arbejdskraft og også af børn og slægtninge, er den fremmede arbejdskraft knyttet til de større brug. Et samlet udtryk herfor findes i følgende oversigt over den andel af de forskellige arter arbejdskraft, der er knyttet til brug på indtil 30 ha og større brug:

	Brug på 30 ha	30 ha og derover	I alt
Familiens eget arbejde	90,6	9,4	100,0
Børn og slægtninge	79,1	20,9	100,0
Fast fremmed medhjælp	47,7	52,3	100,0
Løse daglejere o. lign.	66,2	33,8	100,0
I alt	72,7	27,3	100,0

Fra 1950 foreligger endvidere opgørelse af arbejdskraften efter brugsstørrelsen og fordelt på brug med forskellig mekaniseringsgrad, jfr. bilag 8. På grundlag af denne tabel har man endvidere beregnet antallet af arbejdere pr. 100 ha landbrugsareal efter størrelsen af brugene og efter mekaniseringsgrad. Den omhandlede oversigt herover findes **i** bilag 9, og hovedtallene fremgår af følgende tabel:

Antal mandlige arbejdere pr. 100 ha landbrugsareal 1950.

	Ejendomme med egen traktor	med traktorarbejde fra maskinstation	uden traktor arbejde	Tilsammen
– 10 ha	6,8	3,8	2,9	2,9
10– 15 –	6,0	4,6	4,3	4,3
15– 30 –	6,3	5,0	4,7	4,9
30– 60 –	6,6	5,3	5,0	5,6
60–120 –	6,0	4,5	4,3	5,4
120–240 –	5,6	3,1	3,1	5,2
240 ha og derover	5,2	—	—	5,2
I alt	6,1	4,9	4,3	4,8

Det ses heraf, at de ejendomme, der anvender traktor til markarbejdet, gennemgående har større arbejdskraft pr. 100 ha end de ikke mekaniserede ejendomme. Om de alligevel ved overgangen til traktordrift har sparet arbejdskraft, fremgår ikke af tallene, idet de høje tal for arbejdskraften kan skyldes, at netop de brug, der nu anvender traktor, drives mest intensivt. En besparelse er derimod åbenbart fremkommet ved, at hestebestanden er indskrænket, jfr. tabellen i bilag 8, hvoraf det fremgår, at hestebestanden pr. 100 ha landbrugsjord er 9 på brug med egen traktor, 14 på brug, der anvender maskinstation og 18 på ikke mekaniserede brug.

Til belysning af spørgsmålet om mekaniseringens indflydelse på arbejdsstyrkens størrelse foreligger en forsøgsrække foretaget af Landøkonomisk Driftsbureau og offentliggjort i bureauets periodiske beretninger IV, Mekanisering i Landbruget 1919, jfr. referatet i **bilag** 10. Det fremgår af beretningen, der dog ikke omfatter mange ejendomme, at der beregnet pr. ejendom ikke er sket nogen væsentlig reduktion af det faste folkehold på de mindre ejendomme. Først hvor ejendommene tidligere havde mindst 4-5 faste mand, er der sparet mandskab i en række tilfælde, men besparelsen er dog stærkt svingende fra brug til brug. En del af besparelsen fremkommer endvidere gennem reduktion af det antal arbejdsdage, hvori løs arbejdskraft beskæftiges, medens omvendt de brug, der har mindsket antallet af faste folk, **i** stedet har antaget løs medhjælp i et vist omfang. Nogen arbejdsbesparelse synes dog at være opnået ved mekaniseringen, og når dette ikke fremgår af den foranstående oversigt, er det sandsynligvis, fordi de pågældende brug i forvejen har beskæftiget særlig megen arbejdskraft.

Om arbejdsforbruget på de forskellige tider af året og til de forskellige landbrugsarbejder foreligger oplysninger i en af Det landøkonomiske Driftsbureau afgivet beretning i Periodiske beretninger V, Arbejdsforbruget i danske landbrug 1946-49. Et resumé heraf er meddelt i bilag 11, og i det følgende skal meddeles nogle hovedtal fra beretningen.

Det fremgår af denne, at antallet af mandstimer pr. ha er størst i høstmånederne og mindst i vintertiden. Variationen fremkommer i planteavlsarbejdet, hvor august måned kræver 19,4 mandstimer pr. ha og februar kun 4,7 timer (sjællandske brug). Derimod er arbejdet med besætningen ret konstant året Igennem, kun er der en lille nedgang i sommermånederne, når dyrene er i marken.

En ringe del af det samlede arbejdsforbrug anvendes til andre arbejder end planteavlen og besætningen, men af resten lægger de to områder beslag på meget nær halvdelen hver. På grund af variationen i arbejdsmængden ved planteavlen, tager besætningen dog en langt større del af det samlede arbejde i vintermånederne end i sommermånederne.

Ca. $\frac{2}{3}$ af arbejdet ved besætningen falder på kvæget, og man kan regne, at arbejdsforbruget pr. stor hest udgør 93,6 mandstimer pr. år, pr. stort kreatur 125,1 timer, pr. malkeko 187,9 timer og pr. produceret svin 11,5 timer. Det oplyses endvidere, at arbejdsforbruget er størst på køer med høj mælkeydelse, hvilket ikke alene skyldes, at arbejdet med malkning og spandevask er størst, men også at pasningen tager længere tid.

Endelig skal meddeles følgende tal for en af Det statistiske Departement foretaget, men ikke offentliggjort undersøgelse af brugene fordelt efter antallet af medhjælpere samt antal medhjælpere på disse brug:

Antal brug og antal medhjælpere fordelt efter antal medhjælpere pr. brug.

Brug med:	Antal brug	pct.	Antal medhjælpere	pct.
0 faste medhjælpere	99573	47,8		—
1 -	50146	24,1	50146	21,3
2 -	29532	14,2	590(54	25,1
3 -	14409	6,9	43227	18,3
4 -	6744	3,2	26976	11,4
5 -	3270	1,6	16350	6,9
6 -	1661	0,8	9966	4,2
7 -	908	0,4	6356	2,7
8 -	554	0,3	4432	1,9
9 -	266	0,2	2394	1,0
10 - og derover	1084	0,5	16806	7,2
I alt	208147	100,0	235717	100,0
Brug med:				
0 faste fremmede medhjælpere	139422	67,0		
1 -	33880	16,3	33880	22,7
2 -	17723	8,5	35446	23,8
3 -	8215	3,9	24645	16,5
4 -	3871	1,9	15484	10,4
5 -	1965	0,9	9825	6,6
6 -	1032	0,5	6192	4,2
7 -	537	0,3	3759	2,5
8 -	337	0,2	2696	1,8
9 -	260	0,1	2340	1,5
10 - og derover	905	0,4	14858	10,0
I alt	208147	100,0	149125	100,0

Det fremgår heraf, at 67 pct. af brugene ikke beskæftiger fast fremmed medhjælp og 16,3 pct. kun 1 medhjælper af denne kategori. En undtagelse af brug med 1 fast fremmed medhjælper fra en eventuel arbejdstidsnedsættelse ville medføre, at 22,7 pct. af disse medhjælpere ikke ville blive berørt af nedsættelsen. 99.573 brug eller 47,8 pct. beskæftiger overhovedet ikke fast medhjælp og 50.146 eller 24,1 pct. kun 1 fast medhjælper. En undtagelse af disse brug ville således berøre 50.146 faste medhjælpere eller 21,3 pct. af det samlede antal medhjælpere.

c. *Investeringen i landbruget.*

Ifølge den i den officielle landbrugsstatistik publicerede oversigt over investeringerne i landbruget i de senere år, har bruttoinvesteringen i bygninger, anlæg, maskiner og redskaber svinget fra 143 mill. kr. i 1935-39 gennemsnitligt til 429 mill. kr. i 1949 og 387 mill. kr. i 1950. Nettoinvesteringen, d.v.s. bruttoinvesteringen ÷ reparation og vedligeholdelse, har udgjort fra 70 til 233 mill. kr. i den nævnte periode. En væsentlig del af stigningen skyldes dog prisstigningen, men en beregning af investeringernes værdi i 1935-priser giver til resultat, at nettoinvesteringen er steget fra 62 mill. kr. i 1935–39 til 89 mill. kr. i 1949. Der synes således i hvert fald ikke endnu at være indtrådt nogen standsning i investeringen.

Af en i bilag 12 meddelt tabel fremgår det, at bruttoinvesteringen i 1950 var 525 mill. kr., deraf 170 mill. kr. i bygninger og 217 mill. kr. i maskiner, vogne, redskaber m.v. Af det sidstnævnte tal er 141 mill. kr. gået til nyanskaffelser, og næsten hele stigningen siden 1946 falder på nyanskaffelser. Der synes ikke at være nogen væsentlig forskel på investeringen pr. ha i små og store brug, når bortses fra de allerstørste brug over 120 ha, hvor især reparation og vedligeholdelse, men også til en vis grad nyanskaffelser af maskiner m.v. har medført, at investeringen i værdi er noget større end gennemsnittet for samtlige ejendomme.

I bilag 13 er endelig meddelt en oversigt over antallet af landbrugsmaskiner m.v. i forskellige år. Det fremgår heraf, at landbruget synes at have været mættet med forskellige af de mere almindelige redskaber allerede gennem nogen tid, men at der dog er mange arter af maskiner, hvoraf bestanden stadig vokser. Specielt kan vedrørende antallet af traktorer oplyses, at antallet af ejendomme med sådanne redskaber endnu i 1951 kun var 25.505, medens i alt 75.000 landejendomme fik arbejde udført af traktor. Der synes således pa dette område at være rige udviklingsmuligheder endnu, jfr. også at Sverige har forholdsvis langt tiere traktorer end Danmark. Selv om der i Sverige er folk, der mener, at mekaniseringen er drevet lidt for langt frem, er der dog endnu en vid margin, før man her i Danmark efter samme målestok kan siges at være dækket. Om mekaniseringens indflydelse på arbejdskraften, skal henvises til afsnit 4b.

d. Produktivitetsstigningen i landbruget.

I en artikel i »Tolvmandsbladet« nr. 4, 1951, har fuldmægtig i Det statistiske Departement P.Døssing foretaget forskellige beregninger over produktivitetens udvikling i landbruget.

I det følgende meddeles et resumé af disse beregninger.

A. Planteavlen.

	Samlet høst mill. afgrøde-enheder	Høst pr. ha foder-enheder	Gennemsnitligt udbytte i foder-enheder pr. ha. Korn	Rodfrugter	Hø, græs	I alt[1])
1945–49	120,7	3960	3430	6220	3520	3830
1940–45	115,8	3740	3150	6490	3180	3570
1935–39	118,7	3750	3200	6330	3270	3620
1930–34	112,0	3500	3085	5670	3190	3470
1925–29	100,1	3170	3000	5360	2710	3170

Det ses heraf, at det samlede høstudbytte er steget ca. 21 mill. afgrødeenheder, og at høsten pr. ha landbrugsjord er forøget fra 3170 foderenheder til 3960 f.e. fra 1925-29 til 1945-49. Årsagen er dels direkte produktionsfremgang, dels omlægningen af arealerne (fra græs til roer m.v.). Af de 21 mill. afgrødeenheder skyldes 17 mill. selve produktionsstigningen og 4 mill. a.e. omlægningen. Af foreliggende oplysninger synes det at fremgå, at indsatsen af arbejde, gødningsmidler m.v. i samme periode er faldet 3-4 pct., og produktivitetsstigningen pr. arbejder er for planteavlen som helhed beregnet til ca. 30 pct. i den pågældende periode.

B. Husdyrbruget.

Der har ikke fundet en tilsvarende stigning sted 1 produktiviteten i husdyrbruget som i planteavlen. De producerede bruttokalorier pr. foderenhed er så godt som uændret i de sidste år i forhold til 1925-29, men de har været langt lavere under krigsårene, hvor foderets sammensætning var ringere end nu. I årene før krigen steg produktiviteten i husdyrbruget imidlertid heller ikke. Derimod har der sandsynligvis i den allersidste tid fundet en stigning sted i denne, men tal herfor foreligger endnu ikke.

C. *Hele landbrugserhvervet.*

Produktivitetsstigningen i landbruget som helhed er beregnet til 22 pct. fra 1925–29 — 1945-49, jfr. følgende oversigt:

Produktivitetsforskydninger i landbruget.
(1925-29) = 100)

	Planteavl	Husdyrbrug	I alt
1945-49	130	103	122
1940-49	122	101	116
1935-39	120	101	114
1930-34	111	102	108
1925-29	100	100	100

I penge udgør resultatet af produktivitetsstigningen ca. 500 mill. kr. i 1950 eller ca. en femtedel af hele landbrugets nettoindtægt.

Produktiviteten i forskellige brugsstørrelser.

Produktivitetsstigningen har været ca. dobbelt så stor i de store brug som i de små brug såvel fra 1925-29 til 1935-39 som til 1945-49, en naturlig følge af, at det er planteavlen, der har givet så godt som hele stigningen:

[1]) under forudsætning af uændret arealfordeling.

	Under 10 ha	10–20 ha	20–30 ha	30–50 ha	50–100 ha	100 ha og derover	I alt
1945–49	114	121	124	127	127	129	123
1935–39	109	112	114	117	118	119	114
1925–29	100	100	100	100	100	100	100

Stigning i produktion pr. beskæftiget arbejder.

I en artikel i Tidsskriftet for Landøkonomi 1950, hefte 10 og 12, har fuldmægtig P.Døssing anført følgende tal for udviklingen i landbrugsproduktionen:

	Samlet landbrugs-produktion	Samlet høst-udbytte	Landbrugs-produktion på grundlag af hjemmeavlede råstoffer	Indeks for: Samlet arbejds-kraft	Produktion pr. arbejder på grundlag af hjemmeavlede råstoffer
1880–84	100	100	100	100	100
1900–04	176	137	145	100	145
1910–14	235	163	178	102	175
1925–29	314	217	239	100	239
1935–39	340	257	282	98	288
1949 faktisk	351	277	306	79	387
med normal høst	333	263	292	79	370

Det fremgår heraf, at stigningen i landbrugsproduktionen især har fundet sted i årene før krigen, men at den stærke nedgang i arbejdskraften på den anden side ikke har medført nedgang i produktionen. Produktionen pr. arbejder på grundlag af hjemmeavlede råstoffer har derfor været fortsat stigende fra 1880'erne til 1949.

5. Produktionen af landbrugsvarer i Sverige.

Da der i Sverige har fundet reduktion af arbejdstiden sted ved lov, jfr. oplysningerne foran side 15, har kommissionen fundet anledning til at fremskaffe nedenstående materiale, der i et vist omfang kan belyse virkningerne af arbejdstidsreduktionen.

a. Landbrugsarealets benyttelse.

Om landbrugsarealets benyttelse i Sverige foreligger oplysninger i den officielle svenske statistik. Nedenfor meddeles en oversigt over ændringerne i årene fra 1936–40 til 1950.

Landbrugsarealet i Sverige – 1000 ha.

	1936–40	1950	
Vinterhvede	231	178	
Vårhvede	76	160	
Vinterrug	181	127	
Vårrug	8		
Brødkorn	496	466	÷ 30
Byg	102	94	
Havre	657	503	
Blandsæd	260	318	
Foderkorn	1019	915	÷ 104
Bælgsæd	25	23	÷ 2
Kartofler	133	131	
Sukkerroer	52	54	
Foderroer	70	50	
I alt rodfrugter	255	235	÷ 20
Grønfoder, bælgvækster	99	104	
Eng til hø og ensilage m. v.	1379	1312	
Eng til græsning m. v.	231	306	
I alt græs m. v.	1709	1721	+ 12
Oliefrø	10	169	
Spindestoffer		7	
Køkkensager		10	
Andet		9	
Andre dyrkede arealer	10	195	+ 185
Samlet høstareal	3514	3555	+ 41
Ikke dyrket	223	172	÷ 51
Landbrugsjorden	3737	3727	÷ 10

Det vil ses, at der ikke har fundet nogen væsentlig forskydning sted bort fra de mere arbejdskrævende afgrøder, idet der kun er forefaldet nedgang i kornarealerne og stigning i »andre dyrkede arealer«, det vil sige hovedsageligt oliefrø. På den anden side er der heller ikke forekommet stigning i rodfrugtarealerne, således som tilfældet har været i Danmark.

b. Husdyrproduktionen.

Antallet af husdyr i Sverige fremgår af følgende oversigt:

Husdyrantallet.

	1000 stkr.				
	1939	1948	1949	1950	1951
Heste, excl. militærheste	628	481	448	420	396
Hornkvæg					
Okser	7	2	1	1	1
Tyre	31	25	17	17	17
Koer	1920	1755	1697	1684	1670
Ungkreaturer	564	500	487	493	510
Kalve	467	393	411	483	483
Tilsammen	2989	2675	2613	2678	2681
Svin					
Orner	5	4	4	4	4
Soer	156	128	132	135	136
Tilsammen	161	132	136	139	140

Det ses heraf, at antallet af såvel heste som hornkvæg og svin er mindre efter krigen end i 1939. For heste er nedgangen langt den største, hvilket står i forbindelse med mekaniseringen. For hornkvæg og svin er nedgangen rundt regnet 10 pct. Nedgangen i hornkvægbestanden er sket i krigsårene, men der har ikke fundet fremgang sted igen siden, og antallet af køer er endog blevet noget mindre i de sidste år. Antallet af ungkreaturer er ikke steget, men antallet af kalve er i 1950–51 kommet op på samme tal som før krigen. Om dette er sket med henblik på større kotillæg eller større kødproduktion lader sig ikke sige.

Mælkeproduktionen pr. ko er opgjort i jordbrukskalkulen (P.M. for 1951-52, bilag 5, side 23).

	Middel antal køer 1000	Mælk pr. ko pr. år kg	Total mælkeproduktion mill. kr.
1938-39	1920	2455	4714
1947–48	1795	2433	4367
1948-49	1726	2634	4546
1949-50	1690	2904	4908
1950-51	1677	2949	4945
1951-52	1670	2993	4998

Fleraf ses det, at selv om koholdet ikke er steget i efterkrigsårene, har man dog opnået en betydelig fremgang i mælkeproduktionen som følge af, at mælkeydelsen pr. ko er steget med over 20 pct. siden 1939. Den samlede mælkeydelse har som følge af denne rationalisering kunnet forøges fra 4.714 mill. kg i 1939 til 4.998 mill. kg i 1951-52.

Salget af svinekød er ligeledes steget trods nedgangen i antallet af husdyr, jfr. nedenstående oversigt.

Salg af svin, mill. kg.

1938-39	146
1949-50	170
1950-51	165
1951-52	162

Om husdyrholdet og produktionen af husdyrprodukter fordelt på brugsstørrelser foreligger kun oplysninger for året 1937-38. Hovedtallene heraf anføres nedenfor.

Antal husdyr pr. 100 ha på brug af forskellig størrelse og kødproduktion 1937.

	Heste	Kvæg	heraf køer	Får	Svin	Kødproduktion kg pr. ha
2– 5 ha	18,9	107,4	77,5	13,5	44,6	76,9
5– 10 –	20,4	90,5	61,8	12,3	42,5	69,1
10– 20 –	18,8	76,7	48,8	8,8	41,3	64,3
20– 30 –	17,2	68,6	40,6	6,4	36,4	58,5
30– 50 –	15,1	63,8	36,0	5,1	31,4	54,0
50–100 –	12,0	59,2	32,6	2,8	22,2	45,7
over 100 –	10,3	60,1	31,7	5,4	24,2	49,6
Samtlige brug over 2 ha	16,9	76,7	48,5	8,4	36,4	64,1

Tallene viser en tydelig tendens til, at de små brug har størst vægt i husdyrbruget regnet pr. arealenhed.

Der er for 1949 foretaget en fordeling af mælkeproduktionen, der i følgende oversigt er sammenholdt med tal fra 1938-39, som er beregnet på grundlag af fordelingen ved den nævnte tælling i 1937-38 og totalproduktionen i 1938-39. Som følge af disse beregninger er totaltallene noget usikre, men de relative tal anses for gode. Tallene viser kun små forskydninger i produktionen på de mindste brug i slettelandet, men tilbagegang for de større brug.

På skovbygden og i det nordlige Sverige er der fremgang for både store og små brug, men størst for de små (jfr. P.M. angående utvecklingen av produktionen av mjölk och ägg sedan förkrigstiden).

For hele landet viser brug på 2–10 ha fremgang på 8,1 pct, større brug tilbagegang på 3,8 pct.

Produktionen af mælk i årene 1938–39 og 1940 på brug med over 2 hektar ager.

	Produktion, mill. kg 1938–39	1949	Forøget (+) resp. form. (—) fra 1938–39—1949 mill. kg	procent
Syd- og Mellemsveriges slettebygder				
2–10 ha	437,7	416,3	— 21,4	— 4,9
10–20 –	616,2	631,0	+ 14,8	+ 2,4
20–30 –	371,7	352,1	— 19,6	— 5,3
30–50 –	376,5	330,6	— 45,9	— 12,2
over 50 –	643,1	534,5	— 108,6	— 16,9
Samtlige (over 2 ha)	2445,2	2264,5	— 180,7	— 7,4
Sydl. og mellemste Sveriges skove og dalbygder				
2–10 ha	761,0	841,2	+ 80,2	+ 10,5
over 10 –	707,0	742,4	+ 35,4	+ 5,0
Samtlige (over 2 ha)	1468,0	1583,6	+ 115,6	+ 7,9

	Produktion, mill. kg 1938–39	1949	Forøget (+) resp. form. (—) fra 1938–39 — 1949 mill. kg	procent
Nordlige Sverige				
2–10 ha	398,7	468,8	+ 70,1	+ 17,9
over 10 –	109,8	126,2	+ 16,4	+ 14,9
Samtlige (over 2 ha)	508,5	595,0	+ 86,5	+ 17,0
Hele landet				
2–10 ha	1597,4	1726,3	+ 128,9	+ 8,1
over 10 –	2824,3	2716,8	— 107,5	— 3,8
Samtlige (over 2 ha)	4421,7	4443,1	+ 21,4	+ 0,5

Endelig skal meddeles følgende oversigt over ægproduktionen, der viser stærk stigning i forhold til førkrigstiden.

Ægproduktionen, mill. kg

	I alt	heraf landbruget
1938–39	60,9	53,3
49–50	83,0	66,4
50–51	85,0	68,4
51–52	83,0	66,4

c. Arbejdskraftsspørgsmålet i Sverige.

Arbejdskraften **i** Sverige er **i** betænkningen om arbejds- og kapitalomkostningerne i **jordbrugskalkulen** angivet **til:**

1938-39	1233	mill. mandstimer
39–40	1218	–
40-41	1203	–
41-42	1188	-
42-43	1173	–
43-44	1159	-
44-45	1144	-
45-46	1129	-
46-47	1112	-
47-48	1095	-
48-49	1079	-
49-50	1063	–

Samme sted angives arbejdsstyrken at have omfattet følgende arbejderkategorier i 1938-39:

	Mænd	Kvinder
Lejet arbejdskraft:		
Arbejdere på kost	65292	27768
Karle		
Kuske	15992)	
Kreaturpassere	17961/	
Daglejere		
med naturalier	24843	4312
uden —	19555	6740
Tilfældige arbejdere	14857	4540
I alt	158500	44000
Familiemedlemmer	280000	80000
Tilsammen	438500	124000

Om de ansatte arbejderes arbejdstimer fordelt på arbejdskategorier findes oplysninger i Socialstyrelsens lønstatistik.

Arbejdskategorier	1938-39	1939–40	1942–43	1944-45	1946–47
Mandlige arbejdere fyldt 18 år:	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.
Underforvaltere	3,63	3,80	4,46	4,14	4,67
Forkarle	5,31	4,57	4,64	4,31	4,14
Kuske	32,64	31,48	31,63	30,39	23,60
Traktorførere	—	—		—	5,60
Daglejere	20,30	19,32	19,93	20,30	19,31
Arbejdere med blandet arbejde	2,19	4,04	4,58	5,92	10,03
Formænd	4,18	4,55	4,51	4,73	5,18
Røgtere	15,88	18,63	18,07	19,00	19,81
Hestepassere m. fl	0,75	0,66	0,46	0,59	
Fodermestre	3,11	2,31	2,08	2,15	1,63
Staldkarle	3,76	3,75	4,22	3,31	1,61
Specialarbejdere	6,43	5,28	4,17	4,15	3,81
Øvrige arbejdere	1,82	1,61	1,25	1,01	0,61
I alt	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
Mindreårige mandlige arbejdere	45,61	49,42	47,39	51,62	51,91
Kvindelige arbejdere fyldt 18 år					
Landbrugspersonale	36,07	30,03	20,72	17,53	14,56
Husassistenter	8,42	11,44	14,63	12,06	11,14
Daglejere	—	—	—		5,95
Øvrige	7,23	6,45	13,67	15,62	10,27
Mindreårige kvindelige arbejdere	2,67	2,66	3,59	3,17	6,17
I alt	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Det fremgår heraf, at den andel af arbejderne, der angives som arbejdende i staldene (røgtere, fodermestre, staldkarle m.v.), udgjorde omtrent samme procent i 1946-47 som i 1938-39, og af større bevægelser i tallene er kun sket en omlægning fra kuske til traktorførere og arbejdere med blandet arbejde. Samtidig er antallet af mindreårige arbejdere relativt større end før krigen.

Det vides ikke, hvor mange svenske brug, der arbejder uden fremmed arbejdskraft. Der vil blive afholdt tælling i år, men resultaterne vil først foreligge om et års tid. Af den samlede arbejdskraft, incl. brugernes eget arbejde, regnes 20 pct. at være fremmed arbejdskraft.

Angående den svenske lovs virkninger kan følgende oplysninger meddeles. Der er almindelig enighed om, at den sidste nedsættelse af arbejdstiden i Sverige ikke har medført ulemper for landbruget. Dette skyldes dog, at landmændene efter det svenske system får deres priser fastsat på grundlag af omkostningskalkulen, og da der i denne indgår, ikke alene de lønforhøjelser, der direkte måtte blive en følge af ændringerne i arbejdstiden, men også en tilsvarende forhøjelse af den arbejdsløn, der tilregnes landmanden selv, får også ejerne økonomisk fordel af ændringen.

d. Mekaniseringen i Sverige.

Om mekaniseringen i Sverige foreligger oplysninger i Kalkylsakkunnigas beretning om Jordbrukets kostnader bilag 5 af 5. marts 1951. Side 67 oplyses det her, at indkøbene af maskiner og redskaber i 1938 til 1950 er steget med 159 pct. jfr. følgende tabel.

Indkøb af maskiner og redskaber (værdi 1000 svenske kroner i 1938-priser).

	Traktorer	Andre maskiner og redskaber m.v.	I alt	Indeks
1938	20971	41909	62880	100,0
1947	32509	78216	110725	176,1
1948	51775	88478	140253	223,0
1949	56284	89169	145453	231,3
1950	65880	96741	162621	258,6

Mængdeforøgelsen er som nævnt 159 pct., heri dog indbefattet stigning i værdien på grund af kvalitets- og artsændringer.

Stigningen for traktorer udgør næsten halvdelen af hele forøgelsen, og der findes i 1951-52 efter kalkulen 72.300 traktorer og 8.500 trækbiler i Sverige, hvilket er næsten 3 gange så mange traktorer som her i landet, og også efter visse svenske sagkyndiges udtalelser muligvis for mange i forhold til det svenske landbrugs størrelse.

I et radioforedrag holdt af Dr. Sven Holmström den 23. februar 1951, jfr. bilag 15, foretoges en afvejning af betydningen af nedgangen i arbejdskraft og forøgelsen af mekaniseringen og rationaliseringen i Sverige. Det angives heri, at besparelsen i arbejdskraft i forhold **til** førkrigstiden kan anslås til en værdi af 400 mill. kr. pr. år. Heroverfor står omkostninger til mekanisering m.v. på ca. 250 mill. kr. og besparelse på hesteholdet på ca. 100 mill. kr., således at nettobesparelsen er ca. 250 mill. kr. pr. år. Som faktorer, der **bidrager** til at opveje nedgangen i arbejdskraft anføres i foredraget forbedret organisation, bedre driftsorganisation og anvendelse af nye maskiner m.v., bedre bygningsanlæg, bedre jordbearbejdelse, anvendelse af kemisk ukrudt- og skadedyrsbekæmpelse og bedre transportforhold. Endvidere angives overflytning af vis*se arbejder til andre erhverv (maskinstation), elektrificering m.v.

c. Produktivitetsstigningen.

Om produktivitetsstigningen foreligger oplysninger i Kgl.Maj.ts proposition nr. 207-1951 side 177. Der er her angivet mængde, pris og værdi for forskellige landbrugsvarer i 1938-39, 1949-50, 1950-51 og 1951-52. Tallene for det sidste år er dog kalkulerede.

Den samlede værdi af landbrugsproduktionen angives til følgende beløb:

1938–39	1371,5 mill. kr.
1949-50	3201,6 - -
1950-51	3313,7 - -
1951-52	3393,9 - -

Ses bort fra prisstigningerne, svarer værdistigningen til en kvantumforøgelse på 4 pct. til 1950-51 og 10 pct. til 1951-52. Selv med den usikkerhed, som disse tal rummer, kan der næppe være tvivl om, at de indebærer en stigning i forhold til den anvendte arbejdskraft, der ifølge det foregående er formindsket med 14 pct. fra 1938-39 til 1949-50.

6. Virkninger af en arbejdstidsnedsættelse i landbruget.

Efter de oplysninger, der kan benyttes til belysning af virkningerne af en nedsættelse af arbejdstiden i landbruget, synes forholdene at være væsensforskellige for de forskellige brug, alt efter om de i større eller mindre grad lægger vægt på salg af planteprodukter eller kvægavl og endvidere efter brugenes størrelse.

For planteproduktionen er forholdene i landbruget ikke i samme grad som for husdyrbruget forskellige fra forholdene i industri og håndværk m.v. Ganske vist giver en del af planteavlsarbejdet en forholdsvis kort frist for udførelsen, således at forstå, at f. eks. såarbejde, lugning eller høst må udføres inden for relativt korte perioder, hvis der ikke skal ske en nedsættelse af udbyttet. Virkningerne af en forsinkelse af arbejdet er udelukkende af økonomisk art, ligesom tilfældet som regel er inden for industri og håndværk, og fristen for arbejdets udførelse er ikke begrænset til en enkelt dag eller endnu kortere perioder. Anderledes ligger det inden for husdyrbruget, hvor dyrenes rette pasning inden for så korte tidsafsnit som den enkelte dag i væsentlig grad påvirker dyrenes ydeevne og tillige deres velbefindende. De økonomiske virkninger af en uhensigtsmæssig fordeling af malketiderne og vel også af fodringstiderne er her af langt mere indgribende karakter end i produktionsforholdene inden for andre grene af erhvervslivet, herunder også landbrugets øvrige sektioner.

Der foreligger oplysninger fra Det landøkonomiske Forsøgslaboratorium, jfr. bilag 16, hvori det gøres gældende, at en skæv fordeling af malketiderne, uanset om den hidrører fra en forlænget eller en forkortet dagperiode, medfører en nedsættelse af mælkeydelsen i forhold til normalydelsen ved to gange daglig malkning med 12 timers mellemrum. Der udtales sammenfattende følgende: »En mere skæv fordeling af malketiderne end den almindeligt forekommende medfører en større nedgang i mælkeydelsen end normalt, navnlig er nedgangen stor for de højstydende køer. Den normalt forekommende stigning af fedtprocenten i løbet af laktationsperioden synes som helhed at være lidt mindre trods den større nedgang i mælkemængde. Produktionen af smørfedt og dermed også af smør forringes betydeligt«. Det udtales endvidere, at man forventer, at goldtiden vil indtræde hurtigt hos køer med skævt; fordelte malketider og dermed forværre forholdet. Bortset fra de gener, der for dyrene kan være forbundet med de skævt fordelte malke- og fodringstider, er virkningerne heraf altså af økonomisk art ligesom for andet arbejde, og det særlige forhold for husdyrbruget er udelukkende knyttet til den omstændighed, at de skadevoldende tidsudsving fra normalen er særlig korte. Der er da også i kommissionen enighed om, at det er nødvendigt at malke og fodre med de traditionelle tidsmellemrum, hvilket selvsagt vil være af betydning ved fastlæggelsen af arbejdsforholdene. Et tilsvarende forhold foreligger derimod i mindre grad for så vidt angår planteavlen og andre arbejder inden for landbruget. Her vil der ikke i samme grad være *tekniske* grunde til at søge særlige arbejdsforhold fastsat som i husdyrbruget, men det vil derimod være praktisk og nødvendigt, at der under en hvilken

som helst ordning af arbejdsforholdene bevares en mulighed for lej ligvis udvidelse af arbejdstiden f.eks. ved adgang **til** overarbejde i de perioder, hvor arbejdsmængden er særlig stor, og virkningerne af en rettidig udførelse af arbejdet også er særlig store.

Af de foran under 3 anførte oplysninger om arbejdstiden i landbruget vil det ses, at der i den måde, hvorpå forholdene nu er ordnet såvel i de overenskomstdækkede områder som uden for disse er taget hensyn til de særlige forhold, der knytter sig til de forskellige arbejdsarter. Kreaturpasningen foregår stort set inden for de samme nettoarbejdstider som andet arbejde, men bruttoarbejdstiden, d.v.s. arbejdstiden indbefattet pauser, er længere, idet pauserne må være længere. Endvidere må nævnes, at der i mange tilfælde ud over den sædvanlige arbejdstid udføres pasning af heste m.v. i et vist omfang og ofte på skift på de større gårde. Der er yderligere i overenskomsterne givet mulighed for overarbejde, når det er nødvendigt, og der arbejdes i det hele - som statistikken viser det, jfr. side 12 – længere i de travle perioder, især i høsttiderne, end ellers.

En ændring af de gældende arbejdstider i landbruget vil derfor, hvis de hidtil rådende produktionsmåder ikke ændres, og man ønsker den nuværende produktion opretholdt, først og fremmest have visse større eller mindre økonomiske konsekvenser, der vil følge af, at man vil være nødt til at søge den manglende arbejdskraft erstattet. Dette vil kunne ske på forskellig måde. Efter de hidtidige erfaringer skulle man kunne regne med, at den manglende arbejdskraft i et vist omfang vil kunne indvindes ved en mere effektiv udnyttelse af den forhåndenværende arbejderstab, i hvert fald efterhånden som arbejdernes almindelige effektivitet stiger. Man må dog også i denne forbindelse pege på, at der allerede har fundet en arbejdsrationalisering sted i landbruget, der har medført, at landbrugets arbejdskraft er formindsket med rundt regnet 100.000 arbejdere, hvilket vil betyde, at det i mange tilfælde kan være vanskeligt at foretage en yderligere effektivisering. Endvidere vil man, hvis financieringsspørgsmålet kan bringes i orden, ved en fortsat mekanisering kunne spare arbejdskraft; man henviser i denne henseende til de nedenstående bemærkninger samt til de af organisationsrepræsentanterne afgivne særudtalelser. I det omfang disse metoder ikke slår til, må man, hvis produktionen ønskes opretholdt uændret, antage yderligere arbejdskraft. Udgifterne hertil samt udgifterne til en eventuel mekanisering vil belaste driften ekonomisk og disse udgifter hvis størrelse nedenfor er søgt nærmere belyst, må ses i forhold **til** de fordele, der vindes ved en arbejdstidsforkortelse. Der må i denne forbindelse lægges vægt på, at en forkortelse af arbejdstiden vil medføre større muligheder for arbejderne for at deltage i det kulturelle arbejde, et forhold, der naturligvis i særdeleshed vil få betydning, hvis alle arbejdere, også de uorganiserede, får del i arbejdstidsforkortelsen. For de unge vil en kortere arbejdstid tillige i højere grad end hidtil give muliglied for at organisere en uddannelse, der vil være af stor betydning for landbrugserhvervet i det hele taget og specielt **for** de unge arbejdere selv, hvad enten de forbliver ved landbrugsarbejdet eller går over i andre erhverv. Der kan endvidere peges på, at en kortere arbejdstid sandsynligvis vil forøge effekti vi teten i de tilbageværende timer, navnlig for de akkordlønnede arbejdere. Endelig gøres opmærksom på, at det vil være af betydning for landbrugets evne til at fastholde arbejdskraften, at arbejdstiden i landbruget ikke er længere end arbejdstiden i andre erhverv.

Beregning af det maksimale arbejdstab.

Hvor stor den foranomtalte økonomiske belastning **vil** blive afhænger i første række af, hvor stor arbejdstidsnedsættelse man regner med, og hvor stor en kreds af personer nedsættelsen kommer til at omfatte. I det følgende er foretaget en beregning over antallet af arbejdsdage pr. år omregnet til helårsarbejdere, hvormed arbejdsstyrken vil formindskes under følgende forudsætninger:

Der er regnet med antallet af mandlige medhjælpere regnet som helårsarbejdere, som

det fremgår af Det statistiske Departements opgørelse pr. 14. juli 1951, idet der dog er gjort fradrag for sæsonbevægelsen i tallene. Det er endvidere forudsat, at der ikke sker nogen ændring af arbejdstiden for bestyrere og forvaltere m. fl. Endvidere er der ikke regnet med nedsættelse for fodermestre, kreaturpassere, staldkarle og foderelever, der enten arbejder på tidsakkord eller har en så ubestemt arbejdstid, at en eventuel nedsættelses størrelse vil blive vanskelig at anslå. løvrigt er tallene så små for disse arbejdere, at en eventuel fejl på dette område er uden større betydning. For de øvrige arbejdere er den nuværende arbejdstid skønsmæssigt efter foreliggende oplysninger ansat til følgende gennemsnitlige timetal:

		Antal	Daglig arbejdstid
Medhjælpere med kost og logi på ejendommen	Forkarle	15.400	9½ timer
	Andenkarle	69.300	9 –
	Elever	1.200	9 –
	Daglejerkarle	9.500	8⅔ –
Medhjælpere med egen husstand	Faste arbejdere	8.800	8⅔ –
	Løse –	13.000	8⅔ –

For den sidste kategori af arbejdere, der sædvanligvis vil arbejde på de overenskomstmæssigt fastsatte vilkår, vil arbejdet imidlertid ofte være akkordarbejde, således at en eventuel nedsættelse af arbejdstiden næppe vil få større indflydelse på disse.

Ved beregningen af en eventuel nedsættelses betydning må der endvidere tages hensyn til, om reduktionen sker ad overenskomstmæssig vej eller ved lovgivningsmagtens mellemkomst. En overenskomstmæssig nedsættelse vil *direkte* kun få betydning for de arbejdere, der arbejder efter overenskomstens bestemmelser, d.v. s. daglejerkarle og faste medhjælpere med egen husstand og endvidere de relativt få karle, der arbejder under overenskomstmæssige forhold. De sidstes antal kendes ikke, men kan skønsmæssigt anslås til ca. 7.000, således at det samlede antal arbejdere, der får del i en eventuel overenskomstmæssig nedsættelse af arbejdstiden vil være 25.000. I hvilket omfang de øvrige 78.000 arbejdere (karle, der ikke arbejder efter kollektiv overenskomst) bliver berørt af en sådan nedsættelse, kan ikke bedømmes på grundlag af de foreliggende oplysninger, men hvis man foretager en beregning af en eventuel nedsættelses virkninger alene for de arbejdere, der direkte vil få del i en eventuel overenskomstmæssig nedsættelse, får man følgende tab i arbejdstid for disse områder under forskellige forudsætninger om nedsættelsens størrelse:

Arbejdstid			*Tab af arbejdstid*	
Vinter	Sommer	Høst (3 mdr.)	Pct.	Helårsarbejdere
8 timer	9 timer	9 timer	0	0
8 –	8½ –	8½ –	3,85	962
8 –	8 –	8 –	7,7	1925
8 –	8 –	9 –	4,81	1202
7 –	8 –	9 –	8,65	2162

Det vil ses, at det samlede tab af arbejdstid under de anførte forudsætninger er af begrænset omfang; og selv om antallet af karle, der arbejder på overenskomstmæssige betingelser, skulle være væsentligt større end forudsat, vil det samlede tab af helårsarbejdere ved nedsættelse til 8 timer daglig arbejdstid hele året rundt næppe overstige 2.500.

Det skal dog i denne forbindelse fremhæves, at en nedsættelse af arbejdstiden i den travle tid om sommeren og i høsttiden vil kunne virke meget generende, selv om tabet af arbejdstid ikke er særlig stort.

Anderledes stiller det sig, hvis også de øvrige landbrugsarbejdere i større eller mindre grad bliver inddraget under nedsættelsen, hvilket i hvert fald ville ske, hvis nedsættelsen blev bestemt ved lov. I så fald ville man kunne regne med, at en nedsættelse af den daglige arbejdstid med dispensation for staldtjeneste på \ time daglig ville medføre et tab af helårsarbejdere af følgende størrelse:

	Nuværende arbejdstid:			Tab i samlet arbejdstid[1])		
	Vinter	Sommer	Høst	pct.	Helårsarbejdere	
Karle m. v.	8½ timer	9½ timer	9½ timer	—	—	
Andre	8 –	9 –	9 –	—	—	
	Lovbestemt arbejdstid:					
Karle m. v.	8 timer	9 timer	9 timer	5,56	4,337	4,337
Andre	8 –	9 –	9 –	0	0	
Karle m. v.	8 –	8½ –	8½ –	9,09	7,090	8.052
Andre	8 –	8½ –	8½ –	3,85	962	
Karle m. v.	8 –	8 –	8 –	12,73	9,922	11.847
Andre	8 –	8 –	8 –	7,70	1,925	
Karle m. v.	7 –	8 –	9 –	13,64	10,639	12,801
Andre	7 –	8 –	9 –	8,65	2,162	

Efter nedsættelsens størrelse vil tabet af helårsarbejdere her variere fra 4.300 til 12.800 under de anførte forudsætninger. Med en årsløn af 5.000 kr. vil dette arbejdstab under forudsætning af, at man ønsker produktionen opretholdt, og udviklingen ikke driver lønnen op, betyde en forøget lønudgift på fra ca. 22 mill. kr. til 65 mill. kr. årligt. Det skal herved bemærkes, at der ikke er taget hensyn til, at en lovbestemt nedsættelse af arbejdstiden for de mandlige arbejdere også vil kunne medføre nedsættelse for de kvindelige arbejdere, i hvert fald i det omfang de beskæftiges med landbrugsarbejde, og heller ikke til, at nedsættelsen kan påvirke lønnen for de arbejdere, der ikke får arbejdstiden nedsat.

Som nævnt har man ved beregningen af arbejdstabet ved en eventuel nedsættelse af arbejdstiden set bort fra de arbejdere, der udelukkende er beskæftiget med pasning af dyrene. En tilsvarende stilling indtager imidlertid de landbrugsarbejdere, der som enekarle er ansat på en gård, idet det må forudsættes, at disse i et betydeligt omfang er beskæftiget med pasning af husdyrene og derfor må være til rådighed såvel morgen som aften. Da det ikke vil være muligt at tilrettelægge arbejdstiden i disse brug på en sådan måde, at dyrene kan blive passet, uden at man må regne med en længere arbejdstid end 8 timer daglig, kan det blive nødvendigt at undtage brug med kun en fast mandlig medhjælper fra en eventuel fastsættelse af arbejdstiden. Det vil derfor være naturligt at spørge, hvilken indflydelse dette vil få på de foran anførte beregninger. Efter de foreliggende oplysninger, jfr. side 27, om beskæftigelsen på de enkelte gårde er antallet af gårde med kun een fast arbejder 50.000 (incl. børn og slægtninge), hvilket betyder, at en eventuel udeladelse af disse fra bestemmelsen om arbejdstidens nedsættelse vil nedsætte de foran beregnede antal tabte helårsarbejdere med ca. 50 pct., dersom nedsættelsen sker ved lov og også omfatter børn og slægtninge, og forøgelsen af lønbyrden vil dermed formindskes til højst 30–35 mill. kr. årligt. Sker nedsættelsen ad overenskomstmæssig vej, vil de foran anførte tal derimod næppe ændres meget, da de små brug sjældent er organiserede. Udelades børn og slægtninge fra en eventuel arbejdstidsnedsættelses-ordning, vil såvel arbejdstabet som virkningen af at unddrage enekarle formindskes.

Endelig skal til slut nævnes, at man næppe ganske kan se bort fra den mulighed, at

[1]) på grund af forberedelsestiden er de angivne procenter noget for lave i forhold til det faktiske arbejdstab.

en nedsættelse af arbejdstiden for de lønnede mandlige medhjælpere vil kunne medføre en tilsvarende begrænsning af familiens og de kvindelige arbejderes arbejdstid såvel i brug, der beskæftiger fremmed arbejdskraft, som i andre brug, idet dels psykologiske grunde, dels også tekniske grunde i brugene med fremmed arbejdskraft kan gøre dette sandsynligt. Ifølge landbrugstællingen i 1951 udgjorde disse kategorier af arbejdskraft henholdsvis 190.000 helårsarbejdere og ca. 65.000 kvindelige medhjælpere og regnes maksimalt med en tilsvarende nedsættelse af arbejdstiden for disse grupper som for karle m.v., bliver tabet henholdsvis 24.000 og 8.000 helårsarbejdere.

Produktionstabet ved en arbejdstidsnedsættelse.

De anførte tal for størrelsen af det af en arbejdstidsnedsættelse flydende *maksimale arbejdstab* vil, for så vidt arbejdstabet ikke på den ene eller anden måde erstattes, medføre et *produktionstab*, om hvis størrelse man kan foretage følgende skønsmæssige betragtninger.

I 1951 er landbrugsproduktionens værdi i priser ab landbrug opgjort til 5.860 mill. kr. Det samlede antal helårsarbejdere incl. familiens eget arbejde var i 1950-51 395.000, således at produktionen pr. helårsarbejder androg ea. 15.000 kr.

Går man ud fra en ved lov gennemført almindelig nedsættelse af arbejdstiden til 8 timer pr. dag hele året rundt, vil dette ud fra de foran angivne forudsætninger medføre en nedgang i arbejdskraften på ca. 12.000 mandlige helårsarbejdere (bortset fra brugerens arbejde m.v.). Dette vil, såfremt den samlede landbrugsproduktion går ned i samme forhold som antallet af helårsarbejdere, medføre et produktionstab på ca. 180 mill. kr. pr. år. Imidlertid er produktionsværdien størst pr. helårsarbejder i de brug, der anvender fremmed medhjælp, og dels under hensyn hertil, dels fordi de 12.000 helårsarbejdere er noget for lavt regnet som følge af, at der ikke foran er taget hensyn til forberedelsestiden, der fragår i den egentlige arbejdstid, kan de 180 mill. kr. skønsmæssigt afrundes til 200 mill. kr. Hertil kommer eventuelt et tab som følge af, at nedsættelsen kan få virkning også for andre arbejdere end de direkte omfattede.

En nedgang i produktionen vil dog som foran omtalt bl.a. kunne modvirkes ved øget arbejdseffektivitet og mekanisering samt tilpasning af driftmetoderne. En fuldt ud proportional nedgang i produktionen er i det hele ikke sandsynlig, idet man ved en formindskelse af arbejdskraften vil søge at udskyde de arbejdere og produktioner, der er mindst ydende, ligesom man vil forsøge ved omlægninger af produktionen at skabe en mere rationel produktion end hidtil på basis af den forhåndenværende arbejdskraft. De ovenfor nævnte 200 mill. kr. eventuelt med tillæg på grund af, at arbejdstidsnedsættelsen kan komme til at omfatte andre arbejdere end de direkte berørte, er derfor udelukkende at betragte som et udtryk for størrelsesordenen af det produktionstab, der kan fremkomme, hvis produktionstabet forudsættes at blive proportionalt med arbejdskraften.

Det er umuligt på forhånd at beregne, hvor stor den samlede produktionsnedgang virkelig vil blive, og hvor varig virkningen vil være. Jo større en del af den samlede nedgang i antallet af helårsarbejdere, der rammer de travle sæsoner, des større vil tabet blive. En mekanisk gennemførelse, der f. eks. ikke tager hensyn til de særlige forhold ved malkearbejdet eller arbejdet i særlig travle perioder, vil have særligt produktionsnedsættende virkninger. I et vist omfang må man regne med muligheden for, at mindre arbejdspræstation for en given arbejdsstyrke i forbindelse med en deraf følgende højere timeløn for den kortere arbejdstid vil bidrage til at fastholde flere ved landbruget, hvilket især på længere sigt vil mindske tendensen til lønstigning og produktionsnedgang. Hvis endelig den meget stærke stigning i produktionen pr. arbejder, jfr. tabellen side 30, som er fortsat også gennem efterkrigsperioden, vedbliver, vil den omhandlede arbejdstidsnedsættelse meget snart ikke betyde nedgang i produktionen, men højest en moderering af stigningens tempo. Det kan

i denne forbindelse nævnes, at produktionsstigningen i landbruget fra årene lige før krigen til 1949 har andraget 9 pct., medens den foran beregnede nedgang som følge af en eventuel arbejdstidsforkortelse til 8 timer daglig arbejdstid andrager ca. 3 pct.

Endelig skal opmærksomheden henledes på, at foranstående beregninger af det teoretiske produktionstab angår en ved lov gennemført almindelig nedsættelse af arbejdstiden, medens en tilsvarende nedsættelse alene for den ved overenskomst bundne arbejdstid, og uden at en sådan nedsættelse får virkninger for andre arbejdere i landbruget, vil betyde et tilsvarende beregnet produktionstab på ca. 30-40 mill. kr.

Midler til imødegåelse af arbejds- og produktionstallet.

I forbindelse med en undersøgelse af *arbejdstabel* og *produktionstabet* ved en nedsættelse af arbejdstiden i landbruget rejser sig spørgsmålet, om arbejdstabet og derved produktionstabet **vil** kunne begrænses ved en rationalisering og en bedre udnyttelse af arbejdskraften og en udvidet mekanisering, samt spørgsmålet om, hvorvidt den yderligere antagelse af arbejdskraft, som under alle omstændigheder vil blive påkrævet, hvis arbejdstabet skal undgås, **vil** støde på vanskeligheder.

a. Besparelser ved rationalisering og bedre udnyttelse af den forhåndenværende arbejdskraft.

Af det foranstående fremgår det, at der alt efter de foreliggende forudsætninger vil blive en nedgang i den forhåndenværende arbejderstyrke på indtil ca. 12.000 helårsarbejdere, dersom arbejdstiden afkortes til 8 timer i landbruget for samtlige mandlige arbejdere. Den deraf opståede mangel på arbejdskraft vil på grund af sæsonforholdene i landbruget kun blive folelig i sommersæsonen, da der i vintertiden i forvejen ikke arbejdes meget mere end <S timer. De 12.000 helårsarbejdere vil derfor i sommertiden svare til en gennemsnitlig arbejdsstyrke på 18.000 mand, hvis arbejdsindsats må erstattes, hvis produktionen skal opretholdes.

Imidlertid vil en del landbrugere især i de mindre brug ikke ansætte erstatningsarbejdskraft, eller de vil i hvert fald kun gøre det i begrænset omfang, dels fordi det vil forøge brugets omkostninger at gøre det, dels fordi en nedsættelse af arbejdstiden i mange tilfælde vil kunne give anledning til en rationalisering og bedre udnyttelse af den forhåndenværende arbejdskraft. Hvor meget sådanne besparelser vil beløbe sig til unddrager sig beregning, men det er sandsynligt, at det særligt vil være i de mindst arbejdskrævende perioder, at besparelse vil kunne finde sted.

b. Mekanisering som middel til besparelse af arbejdskraft.

I bilag 10 er meddelt et uddrag af en af Det landøkonomiske Driftsbureau udarbejdet beretning om mekaniseringen i landbruget 1949, jfr. også foran side 28. Med det forbehold der må tages, fordi det til grund for oplysningerne liggende regnskabsmateriale er temmelig lille, kan det heraf udledes, at der beregnet pr. ejendom ikke er sket nogen væsentlig reduktion af det faste folkehold på de ejendomme, der tidligere havde indtil 3 faste medhjælpere. I det store og hele er det først, hvor ejendommene har haft 4-5 faste mand, før mekaniseringen blev påbegyndt, at der er sparet mandskab, og det er egentlig kun på de helt store gårde, der kan tales om en kendelig reduktion af den faste stab.

Selv om der på en del ejendomme ikke er opnået nogen besparelse i det faste folkehold, har det alligevel i al almindelighed været muligt at gennemføre arbejdet med mindre arbejdskraft efter mekaniseringen. Arbejdet er nemlig udført med mindre løs medhjælp på de gårde, hvor størrelsen af det faste folkehold er uændret, medens der på den anden side blev beskæftiget mere løs medhjælp på de ejendomme, som har reduceret det faste folkehold efter mekaniseringens gennemførelse.

Det er imidlertid efter erfaringerne fra den indtil nu påbegyndte mekanisering kun de største brug, der kan få en virkelig fordel af mekanisering, og i mange af dem er den allerede gennemført, således at denne udvej ikke i fuldt omfang står åben for besparelse af arbejdskraft. Dog vil det erindres, at dersom arbejdskraften bliver dyrere på grund af den større knaphed, vil rentabiliteten ved mekanisering stige, således at grænsen for størrelsen af de brug, der med fordel kan mekanisere, derefter vil ligge lavere. Det må også herved erindres, at begyndelsesperioden under en mekanisering kan være særlig vanskelig, således, at der under den hidtil gennemførte mekanisering måske har været mindre mulighed for at opnå besparelse, end der vil blive i fremtiden, når der er opnået større erfaring på dette område.

Ved mekanisering er foran især tænkt på indførelse af traktorer i stedet for heste. Der er imidlertid mange andre former for mekanisering i landbruget, og om mange af de mindre arbejdsmaskiner, der står til rådighed for landbruget, gælder det, at de i høj grad kan bidrage til at spare arbejdskraft. Også her vil dog de større ejendomme ofte have en fordel frem for de mindre, idet den større benyttelse af maskinerne lettere kan gøre brugen rentabel. I bilag 13 er givet en oversigt over anvendelsen af de vigtigste landbrugsmaskiner og -redskaber. Det fremgår heraf, at mange af de nævnte maskiner forefindes i et sådant antal, at behovet praktisk talt må siges at være dækket, for så vidt angår ejendomme, der beskæftiger fremmed arbejdskraft. Det gælder f.eks. meje- og slåmaskiner, tærskeværker og malkemaskiner, i hvilken forbindelse det kan oplyses, at 70 pct. af samtlige køer i 1950 malkedes med maskiner, således at det praktisk taget kun er brug med mindre end 3-4 køer, der ikke er fuldt dækket med malkemaskinanlæg. Om andre maskiner gælder det, at de i mindre grad anskaffes, fordi de er arbejdsbesparende, end fordi de giver andre fordele, men der er dog en række arbejdsbesparende redskaber, der endnu ikke kan antages at være indført i det omfang, der svarer til den økonomiske gevinst, de repræsenterer. Det kan specielt nævnes, at landbrugets arbejdsvogne endnu i 1950 fordelte sig med 50.000 med gummihjul og 440.000 med jernringe, hvilket er af overordentlig betydning, da transportarbejde omfatter en meget betydelig del af hele landbrugets arbejde. Endvidere synes landbruget endnu at være underforsynet med forskellige arbejdsbesparende maskiner til rodfrugtoptagning o.l., således at der ikke er tvivl om, at der ved investering i maskiner af forskellig art, kan indtjenes en del af omkostningerne ved en eventuel arbejdstidsnedsættelse. Der synes endvidere også at være enighed mellem de sagkyndige om, at der ved bygningsforbedringer kan spares arbejde i driften, og dette må være baggrunden for den investering, der i de senere år har fundet sted på dette område, og som i 1950 i nyinvesteringer beløb sig til 54 mill. kr. for nybygninger og 141 mill. kr. for maskiner m.v., hvortil kommer 116 mill. kr. til ombygning, reparation og vedligeholdelse af bygninger. I alt androg nettoinvesteringerne over 200 mill. kr. i 1950, og det må erindres, at en eventuel forøgelse af arbejdsomkostningerne vil forøge rentabiliteten af investeringerne.

I hvilket omfang en arbejdstidsnedsættelse vil give anledning til forøget mekanisering lader sig ikke sige på forhånd, det vil bl.a. afhænge af financieringsmulighederne, men der kan næppe efter de foreliggende oplysninger herske tvivl cm, at i hvert fald nogen yderligere mekanisering vil finde sted.

c. Behovet for erstatningsarbejdskraft.

Som det fremgår af det foregående, vil man kun i begrænset omfang kunne forvente, at rationalisering og mekanisering alene vil kunne skaffe erstatning for det som følge af en eventuel nedsættelse af arbejdstiden i landbruget fremkomne arbejdstab. Man må derfor, hvis produktionen ønskes opretholdt i dens nuværende omfang og sammensætning, regne med, at der bliver behov for en yderligere antagelse af arbejdskraft. Dette vil næppe volde større vanskeligheder i vintertiden, hvor arbejdstabet dels ikke bliver så stort, og hvor der desuden er en betydelig reserve af arbejdsløse landarbejdere til rådighed. Endelig vil efter det foregående også rationalisering m.v. lettere kunne gennemføres i denne periode, fordi arbejdet om vinteren almindeligvis ikke er så forceret som om sommeren.

Det fulde behov for erstatningsarbejdskraft vil imidlertid melde sig på de i forvejen travle tider. Behovet for erstatningsarbejdskraft vil således forstærke den tendens, der har været til mangel på arbejdskraft i højsæsonen, under roearbejdet og i høsten. En afsvækkelse af dette forhold vil dog finde sted i samme forhold, som en eventuel nyordning af arbejdstidssporgsmålet gøres elastisk, således at arbejdstiden kan forlænges i de særlig travle perioder, f. eks. under såning, roeudtynding, høst og roeoptagning. På den anden side vil enhver ekstra tilgang af erstatningsarbejdere om sommeren forstærke de vanskeligheder, der kan være ved om vinteren at finde anden beskæftigelse til arbejderne, når landbrugsarbejdet ikke har behov for den fulde arbejdskraft, og dette vil så meget mere blive tilfældet, som den stedfundne udjævning af sommer- og vinterløn gør vinterarbejdet særlig dyrt.

En tiltrækning af et så stort antal arbejdere, som der her er tale om, vil næppe kunne undgå at øve indflydelse på lønhøjden, idet det som bekendt i forvejen er vanskeligt at fastholde den fornødne arbejdskraft. Hvor meget en sådan stigning i lønniveauet vil andrage, er det dog ikke muligt at udtale noget om.

Man skal endelig gøre opmærksom på, at de vanskeligheder, der kan opstå ved en nedsættelse af arbejdstiden, vil blive særlig følelige i de små brug, der kun beskæftiger en enkelt landbrugsmedhjælper. Den fornødne hjælp kan teoretisk skaffes ved antagelse af timelønnede arbejdere til det daglige arbejde eller løse daglejere i de travle perioder. Man må imidlertid formode, at et så stort behov for ikke fuldt beskæftigede landbrugsarbejdere vanskeligt kan tilfredsstilles, således at det pågældende arbejde enten må udføres af gårdejeren selv eller hans familie, eller vil kunne nødvendiggøre en omlægning til mindre intensiv drift end den nuværende. Dette kan tænkes specielt at ville ramme koholdet, der ifølge de foreliggende oplysninger kræver arbejdstiden udstrakt over en stor del af døgnets timer for at give størst udbytte.

Man må derfor finde det påkrævet, at en eventuel nedsættelse af arbejdstiden i landbruget gennemføres således, at der gives dispensation for de mindre brug med kun en enkelt fast arbejder.

Man skal endvidere pege på, at virkningerne af en eventuel nedsættelse af arbejdstiden i høj grad vil afhænge af den måde, nedsættelsen sker på, og herunder især af, om timetallet nedsættes i de særligt travle tider eller ikke.

Endelig skal fremhæves nødvendigheden af, at en eventuel fastlæggelse af arbejdstiden i landbruget gøres smidig ved, at der levnes mulighed for overarbejde i nødvendigt omfang.

Kommissionen ønsker sluttelig at udtale, at ovenstående beregninger og betragtninger, der hviler på en indsats fra kommissionens »neutrale« medlemmer, er udbygget ved et samarbejde mellem alle kommissionens medlemmer. Kommissionens arbejdsgiver- og arbejderrepræsentanter kan dog kun tilslutte sig med de væsentlige modifikationer, der indeholdes i vedføjede særudtalelser.

7 a. Særudtalelse fra landbrugets arbejdsgiver-repræsentanter.

Arbejdsgivernes repræsentanter ønsker at fremkomme med følgende bemærkninger vedrørende en eventuel nedsættelse af arbejdstiden i landbruget:

I de kommentarer som kommissionens neutrale medlemmer har fremsat, er der især peget på de konsekvenser en nedsættelse vil få væsentlig med henblik på arbejdskraftens formindskelse og de faktorer, der kan komme til at spille ind for at ophæve følgerne heraf, nemlig: forøget intensitet, mekanisering, rationalisering o.l. Vi ønsker hertil at sige, at den opadgående kurve for landbrugets produktivitet, som især er set siden krigen, ikke kan forventes at blive lige kraftig, idet mulighederne for mekanisering for en meget væsentlig del allerede er udtømt, som f.eks. på malkemaskinernes område. Ligeledes må det nævnes, at selv om der endnu, teknisk set, kan finde en yderligere mekanisering sted, især i markbruget, så står tilbage at undersøge, om en sådan er økonomisk forsvarlig. Helt anderledes stiller spørgsmålet sig, når talen er om arbejdet i kostalden, hvor mulighederne for yderligere mekanisering ikke alene møder store økonomiske, men også tekniske vanskeligheder. Hele spørgsmålet om en arbejdstidsnedsættelse må efter vor mening skarpt deles i arbejdet i marken og arbejdet i kostalden. En nedsættelse vil for markbrugets vedkommende resultere i en extensivering af driften, men vil, bortset fra det tab som er en følge heraf, og som må bero på et skøn, anses for teknisk mulig. Hvad kostaldsarbejdet angår, ønsker man så skarpt, som det er muligt at advare imod en nedsættelse, ja, man viger ikke tilbage for at sige, at den som følge af den formodede produktionsnedgang vil være intet mindre end en katastrofe under landets nuværende økonomiske situation. Man må erindre sig, at køerne er stærkt arbejdskrævende, at arbejdet ikke er særlig populært, og at rentabiliteten i staldene er den svageste af de forskellige grene inden for erhvervet. De store tilførsler til slagterierne og de stadig flere og flere brug, der går over til kvægløst landbrug vidner herom. Man kan efter vor mening ikke vælte yderligere arbejde over på bedriftsindehaveren, uden at hans reaktion uvægerlig vil være at skille sig af med en større eller mindre del af besætningen. Kvægbruget hos det almindelige bondebrug, repræsenteret af ca. 81.000 gårde har gennem tiderne været krumtappen i dansk landbrug og bør være det frem i tiden. Vanskelighederne ved at gribe ind her, har også været åbenbar for kommissionens neutrale medlemmer, idet man peger på den mulighed at undtage gruppen af ejendomme, hvor der kun beskæftiges een medhjælper. Men når talen er om en arbejdstidsnedsættelse, kræver man så ikke netop denne, fordi 8-timersdagen skal være et kulturelt gode? 0g kan man så danne undtagelser? De samme tanker kan gøres gældende, når man taler om en nedsættelse, der kun skulle omfatte gårde, som har kollektiv overenskomst. Man må erindre, at kun ca. 15 pct. af landbrugerne er organiseret, og det ville føles som en uhørt urimelighed kun at lade arbejdstidsnedsættelsen omfatte disse brug. Derfor er det vor mening, at skal en sådan nedsættelse ske, så må den i lighed med, hvad der er tilfældet i Sverige og Norge, ske ved lov. Man har fra anden side ment, at produktionen kunne blive opretholdt igennem over-

arbejde, men dette bestyrker vor opfattelse af, at det ikke er det kulturelle gode, man tilsigter, men en camoufleret nedsat arbejdstid, altså højere løn på en ny måde. Det er også fra anden side påpeget, at 8-timersdagen ville standse flugten fra land til by, men rent bortset fra, at denne i de senere år synes at være mindre udpræget, for ikke at sige standset, så er der her tale om helt andre faktorer, såsom byernes øvrige tillokkelser, ikke mindst hvad forlystelser angår. Den mand eller kvinde, som har kærligheden til landet i sig, rejser ikke på grund af arbejdstidens forskellige længde. Man må iøvrigt udtale sin forbavselse over, at man ikke i forste omgang er standset ved muligheden for at få 9-timersarbejdsdagen gennemført, hvis man overhovedet kan se det betimelige i at blande sig i landbrugets arbejdsforhold. Vi har i sin tid i »Landarbejderkommissionen« søgt at gøre omhyggeligt rede for forskellen på landbrugsarbejde og industriarbejde, og idet man henviser til vore betragtninger i denne kommissions betænkning, skal man blot kort gentage, at landbrugets arbejdstid aldrig kan blive effektiv, at landarbejderens fritid mindst er den samme som byarbejderens, fordi ca. $\frac{9}{10}$ af dem bor på gårdene eller i disses umiddelbare nærhed, at arbejdet aldrig rent sundhedsmæssigt kan sammenlignes med fabriksarbejde o. s. v.

Det er ikke vor mening blot stædigt og goldt at vende os imod en arbejdstidsnedsættelse, næppe nogen er mere interesseret i gode arbejdsforhold end vi, men alting her i verden har sin pris, og prisen for en arbejdstidsnedsættelse ved landbruget har det danske samfund ikke råd til at betale i dag, for prisen er produktionsnedgang i landbrugseksporten så følelig, at den modsvarende import af kul, stål m.v. fra udlandet vil falde katastrofalt, så industri og handel vil blive i høj grad berørt, og arbejdsløshed blive en af de sørgelige følger. Man linder også anledning til at nævne, at vore store økonomiske forpligtelser, bl.a. forsvarsudgifterne kræver en øget indsats og produktionsforøgelse på fra 5–10 pct., og hvorledes dette skal komme til at rime med kravet om en arbejdstidsnedsættelse er for os intet mindre end en gåde.

Man må på det dybeste beklage, at der ikke findes nogen mulighed for en nøjagtig beregning af produktionsnedgangen, men at denne må bero på et skøn. At tænke sig, at en procentvis nedgang i arbejdstiden kun vil medføre en lignende nedgang i produktionen, mener vi vil være absolut forkert, for den landmand, der ikke længere kan følge den hidtidige praksis, at medhjælper og bedriftsindehaver hjælper hinanden med alt arbejde, også kostaldarbejdet, nøjes ikke blot med at sælge et par køer, men taber sandsynligvis modet og går over til kvægløst landbrug. Vi må også pege på, at hvis man på trods af erhvervets advarsel alligevel skrider til en arbejdstidsnedsættelse, så gives der ingen vej tilbage. Er en værdifuld kvægbesætning først solgt, så vil det tage år, ja ofte en mands hele liv, igen at få en lignende stillet på benene. Vi har vel vidende, at det for en stor del må bero på et skøn, alligevel forsøgt i efterfølgende bilag at opstille nogle beregninger bl.a. over den formodede produktionsnedgang, det spørgsmål, som efter vor opfattelse er det altoverskyggende, når talen er om en arbejdstidsnedsættelse ved landbruget.

Den 4. februar 1952.

»Bjørnholm« pr. Trustrup. »Mosegaard« pr. Gloslunde.

A. U. Juhl *Axel Ahm*

Bilag til særudtalelse fra landbrugets arbejdsgiverrepræsentanter.

Landbrugets arbejdstid.

I. Nuværende arbejdstid i landbruget.

Vedrørende den nuværende arbejdstid i landbruget findes ikke nogen senere direkte undersøgelse end den, der er foretaget af Det statistiske Departement pr. $^{10}/_{10}$ 1942, og som senest er offentliggjort i Statistisk Årbog 1948. I landbruget er nettoarbejdstiden, hvorved forstås den samlede bruttoarbejdstid — pauser, herefter følgende for hele landet.

Tabel I.	Vinter	Forår og sommer	Høst
Forkarle	8,6	10,0	10,3
Fodermestre	9,8	10,3	10,4
Daglejere og daglejer-karle	8,4	9,9	10,0
Indepiger	8,9	10,2	10,5

Om vinteren har fodermesteren tydeligt den længste arbejdstid, men om sommeren og om foråret er der ikke større forskel på de anførte medhjælperes arbejdstid. Det ses, at nettoarbejdstiden på det tidspunkt, tællingen blev foretaget, har været væsentlig højere end den nuværende overenskomstmæssige arbejdstid, som er 9 timer pr. dag i 8 måneder og 8 timer pr. dag i 4 måneder. Det må dog erindres, at tidspunktet for Departementets undersøgelse ligger næsten 10 år tilbage i tiden.

Formodningen om, at den gennemsnitlige nuværende arbejdstid uden for overenskomstområdet er større end den overenskomstmæssige arbejdstid, støttes af de oplysninger, der er tilvejebragt ved de af Det landøkonomiske Driftsbureau foretagne undersøgelser af arbejdsforbruget i danske landbrug 1946-49. Herefter skulle det samlede antal mandsarbejdstimer pr. hektar for 10 sjællandske landbrug med en gennemsnitlig størrelse på 30,7 hektar være 323,3 timer for et år, medens det tilsvarende tal for 10 midtjydske landbrug med en gennemsnitlig størrelse på 38,7 hektar var 302,4 timer pr. år.

Ifølge driftsbureauets ordinære årlige undersøgelse har arbejdsforbruget pr. hektar for tilsvarende ejendomme i samme tidsrum været 29,0 arbejdsdage pr. hektar.

Sammenligner man dette tal med det ovenfor anførte forbrug af arbejdstimer, kommer man til det resultat, at arbejdstiden pr. dag bliver ca. 10,8 timer. Det må dog erindres, at dette tal gælder for hele året og for både arbejdsgiver og medhjælper. Der kan dog efter disse undersøgelser næppe være tvivl om, at arbejdstiden uden for overenskomstområdet er længere end den overenskomstmæssige arbejdstid, der for hele året er 8,7 timer pr. dag. En nedsættelse af den overenskomstmæssige arbejdstid må derfor fore til en yderligere forskel mellem arbejdstiden uden for og inden for overenskomstområdet.

Det må forventes, at knapheden på arbejdskraft efterhånden vil tvinge arbejdstiden uden for overenskomsten ned i nærheden af den overenskomstmæssige arbejdstid.

Såfremt dette ikke sker, vil det blive langt lettere at skaffe arbejdskraft inden for overenskomstområdet end udenfor, hvilket så vil medføre, at lønniveauet uden for overenskomstområdet kommer til at ligge højere end de overenskomstmæssige lønninger, hvilket formentlig allerede nu er tilfældet.

Selvom der ikke er foretaget direkte undersøgelser heraf, må det antages, at arbejdstiden er længst i de mindre brug. Arbejdsgiveren, der her udfører hovedparten af arbejdet, vil i reglen finde det upraktisk at lægge sin egen arbejdstid i for snævre rammer, og da det meste af arbejdet på de små ejendomme udføres i fællesskab vil medhjælpernes arbejdstid her blive varierende og temmelig lang.

Det kan derfor næppe undgås, at en lovmæssig nedsættelse af medhjælpernes arbejdstid på de større ejendomme vil gøre det vanskeligt for de små brug, der eventuelt ikke falder ind under sådanne bestemmelser, at skaffe sig arbejdskraft. De små brug kan i en sådan situation vælge mellem 2 muligheder, nemlig enten at tilbyde højere løn som kompensation for længere arbejdstid, eller at formindske produktionen og helt undvære fremmed medhjælp.

II. Nedsættelse af arbejdstiden.

For at kunne bedømme virkningen af lovmæssig nedsættelse af arbejdstiden er det nødvendigt at beregne det samlede arbejdstab, som er forbunden hermed. Nedenfor foretages en beregning heraf under 2 forskellige forudsætninger, nemlig:

1) En lovmæssig nedsættelse af medhjælpernes arbejdstid til 48 timer pr. uge for alle landbrug.
2) En lovmæssig nedsættelse af medhjælpernes arbejdstid til 48 timer pr. uge for alle landbrug med mere end 1 medhjælper.

Ad 1. Ifølge foranstående undersøgelse må der regnes med, at den nuværende gennemsnitlige arbejdstid for landbrugsmedhjælpere uden for overenskomstområdet er 60 timer pr. uge og inden for overenskomstområdet 52 timer pr. uge. Ved en lovmæssig reduktion af arbejdstiden for alle landbrugsmedhjælpere til 48 timer pr. uge vil arbejdstiden uden for overenskomstområdet blive reduceret med 20 pct. og inden for overenskomstområdet med ea. 8 pct. Da overenskomstområdet omfatter ca. TO af landbrugets medhjælpere, vil den gennemsnitlige reduktion af arbejdstiden i dette tilfælde blive 0,9 x 20 + 0,1 x 8 = ca. 19 pct. Da det samlede antal landbrugsmedhjælpere ved tællingen pr. 14. juli 1951 blev beregnet til 205.000 helårsarbejdere, vil det samlede arbejdstab ved den her skitserede reduktion af arbejdstiden udgøre op imod 40.000 helårsarbejdere eller ca. $\frac{1}{10}$ af den nuværende samlede arbejdsindsats i landbruget.

Ad 2. Der findes ingen direkte opgørelse af det antal ejendomme, som beskæftiger mere end 1 medhjælper og en undersøgelse heraf ville også være vanskelig alene af den grund, at antallet af medhjælpere på samme ejendom kan skifte hurtigt.

En undersøgelse af medhjælpernes fordeling efter ejendomsstørrelse tyder på, at de fleste landbrug over 20 hektar gennemgående beskæftiger mere end 1 medhjælper. Da landbrug under 20 hektar i 1946 beskæftigede ca. 30 pct. af landbrugets samlede medhjælpere, bliver det bedste skøn over antallet af »enlige« medhjælpere formentlig ca. 30 pct. af det samlede antal landbrugsmedhjælpere. Da man formentlig endvidere kan gå ud fra, at ingen af de »enlige« medhjælpere er beskæftiget inden for overenskomstområdet, kan det samlede arbejdstab under forudsætning 2) beregnes til $0{,}55 \times 20 + 0{,}10 \times 9 =$ ca. 12 pct. af den nuværende arbejdsindsats i landbruget. Det må dog forventes, at en meget stor del af de »enlige« medhjælpere i dette tilfælde vil unddrage sig den længere arbejdstid på de små ejendomme og søge beskæftigelse ved de større ejendomme, der har kortere arbejdstid. Såfremt de mindre brug i dette tilfælde fastholder deres nuværende arbejdskraft, bliver det sikkert nødvendigt for dem at tilbyde væsentligt højere løn end den de store ejendomme kan nøjes med. En lovmæssig nedsættelse af arbejdstiden efter de her skitserede linier **vil** derfor nok medføre, at de store ejendomme bliver i stand til at opveje den formindskede arbejdstid ved antagelse af flere landbrugsmedhjælpere, medens de små ejendomme kommer til at bære hele arbejdstabet.

I 1951 er landbrugets samlede produktion beregnet til en værdi af 5600 mill. kr. Den del, der heraf hidrører fra den samlede arbejdsindsats, kan skønnes at være ca. 4.000 **mill.** kr. Da man må regne med, at en nedsættelse af arbejdstiden under de 2 anførte forudsætninger vil udgøre henholdsvis 9,5 pct. og 6 pct. af den samlede arbejdsindsats, må det forventes, at dette arbejdstab vil bevirke en nedgang i landbrugsproduktionen på henholdsvis 9,5 pct. og 6 pct. i hver af de 2 tilfælde. Det samlede produktionstab vil herefter udgøre ved forudsætning 1) 380 mill. kr. og ved forudsætning 2) 240 mill. kr. Til sammenligning kan anføres, at underskudet på handelsbalancen i 1951 var 355 mill. kr.

Da intet tyder på en nedsættelse af det hjemlige forbrug af fødevarer, vil produktionstabet formentlig bevirke en tilsvarende nedgang i landbrugets eksport, og derved eventuelt fordoble underskudet på handelsbalancen.

Virkningerne på landbrugets driftsøkonomi kan bedst ses derved, at det anførte produktionstab vil bevirke en indtægtsnedgang på henholdsvis 110 kr. og 80 kr. pr. hektar efter forudsætningen 1) og 2).

For en ejendom på 30 hektar vil dette betyde en samlet indtægtsnedgang på henholdsvis 3300 kr. og 2400 kr., medens det tilsvarende tal for en ejendom på 100 hektar vil udgøre 11.000 kr. og 8.000 kr., og nedgangen i landbrugets gennemsnitlige forrentningsprocent, der i 1950–51 var 9,3 pct. vil andrage 3,5 pct. og 2,5 pct.

Det er klart, at man kun ret groft kan beregne de økonomiske virkninger af en nedsættelse af landbrugets arbejdstid. Det må dog fremhæves, at de særlige forhold, som vejrlig og husdyrenes fysiologiske behov pålægger landbrugets arbejde, vil bevirke, at en for snæver arbejdstid kan medføre meget store ulemper.

Der kan ikke ses bort fra den mulighed, at en nedsættelse af landbrugets arbejdstid kan foranledige landbruget til en radikal ekstensivering af driften. De nuværende arbejdsomkostningers højde og den dårlige økonomi i mælkeproduktionen, samt besætningernes nuværende ret høje realisationsværdi kan medvirke hertil. Hertil kommer, at en omfattende ekstensivering vil formindske efterspørgslen efter arbejdskraft, og måske derfor bevirke lønfald.

Når de høje arbejdsomkostninger ikke indtil nu har bevirket en ekstensivering, er forklaringen, at lønstigningen har været ret jævn, således at der ikke hidtil har været nogen afgørende anledning til at ændre driften. En nedsættelse af arbejdstiden af det omfang, som ovenfor beregnet og som i særlig grad vil ramme det mindre og intensivt drevne landbrug, kan let medføre så store ulemper, at driften lægges helt om.

7 b. Særudtalelse af kommissionens arbejderrepræsentanter.

Undertegnede repræsentanter for D.A.F. ønsker at fremkomme med følgende tilføjelse til betænkningens kap. 6: »Virkningerne af en eventuel nedsættelse af arbejdstiden«.

De i det omtalte kapitel udførte beregninger over, hvor mange helårsarbejdere landbruget yderligere vil få brug for ved en arbejdstidsnedsættelse, er formentlig rigtige under de anførte forudsætninger, men disse forudsætninger må - efter vor formening – modificeres væsentligt under hensyn til en række faktorer, der er påpeget i det følgende.

For det forste har talrige forsøg og erfaringer vist, at en lang arbejdsdag medfører stigende træthed, hvilket giver sig udtryk i mindre arbejdspræstationer i dagens sidste timer, liere fejl i det præsterede arbejde og flere ulykkestilfælde. En forkortelse af arbejdstiden vil derfor betyde, dels at dagens mindst effektive timer skæres bort, dels at præstationerne i de øvrige arbejdstimer bliver større pr. time på grund af mindre træthed, idet man indstiller arbejdsrytmen efter arbejdsdagens længde, jo kortere denne er, desto større kan tempoet være. Man kan derfor ikke uden videre sige, at en nedgang i det samlede antal arbejdstimer på f. eks. 8 pet. også medfører en produktionsnedgang på 8 pct., eller at man så skal bruge 8 pct. flere arbejdere for at opretholde produktionen uændret.

For det andet må det anses for bevist, at en nedsættelse af arbejdstiden vil medføre en bedre tilrettelægning af arbejdet, således at unødig og tidsspildende udnyttelse af arbejdskraften vil blive undgået.

Ifølge bilag 11 var arbejdsforbruget pr. ha i 1946-47 — 1948–49 323 timer på Sjælland og 302 i Jylland. Siden da er der indtrådt en yderligere arbejdsbesparelse. Fra 1946 til 1950 er arbejdsforbruget på gårde over 240 ha gået ned med 24 pct., for gårde mellem 120 og 240 ha har nedgangen været 19 pct. og for gårde under 120 ha 8-10 pct. Arbejdsforbruget lå således i 1950 under 300 timer pr. ha i gennemsnit. Da landbrugsarealet i 1950 var 3.146.000 ha, og landbrugets arbejdskraft *omregnet til helårsarbejdere* var 397.000 personer, har det årlige antal arbejdstimer *pr. beregnet helårsarbejder* ved produktivt arbejde således været mellem 2.300 og 2.400 timer eller højst 8 timer daglig i gennemsnit.

Det vil med andre ord sige, at hvis landbrugsarbejdet tilrettelægges rationelt, behøver arbejdstiden kun at være gennemsnitlig 8 timer daglig ved den egentlige landbrugsproduktion. Nu er landbrugets arbejdsbehov imidlertid stærkt sæsonpræget, men en ordning, hvorefter arbejdstiden i 3 vintermåneder sættes til 7 timer daglig og i 3 måneder (roelugning og/eller høsten) til 9 timer, medens der i de øvrige. 6 måneder er 8 timer, vil - med en hensigtsmæssig arbejdstilrettelæggelse -- ikke kræve væsentlig flere landbrugsarbejdere, end der er nu. Derimod vil der måske opstå et særligt problem på gårde, der kun beskæftiger een tjenestekarl, der er antaget således, at han skal deltage i såvel stald- som markarbejde. Dette problem vil komme til at foreligge for ca. 30.000 af de landejendomme, der overhovedet beskæftiger fremmed arbejdskraft og kan eventuelt gøres til genstand for nærmere undersøgelse.

For det tredie vil mekaniseringen i landbruget formindske arbejdsbehovet og muliggøre, at arbejdet i sæsonerne kan gennemføres med mindre arbejdsindsats end tidligere. En nedsættelse af arbejdstiden vil derfor ikke gå ud over produktionen eller kræve væsentligt flere arbejdere. Den mekanisering, der i de senere år har fundet sted inden for landbruget, er for en stor del sket på bekostning af arbejdskraften, idet arbejdsstyrken i de sidste 12 år er formindsket med en trediedel. Arbejderne har ikke fået den nedsættelse i arbejdstiden, som mekaniseringen muliggør.

Ifølge afsnit 4d er produktionen pr. arbejder på grundlag af hjemmeavlede råstoffer i landbruget fra 1935-39 til 1949 steget med 35 pct. Fra 1949 til 1951 har der været en stigning i landbrugsproduktionen på yderligere 24 pct. samtidig med, at arbejdskraften er blevet noget formindsket. Det vil sige, at produktionen pr. arbejder i 1951 lå 60-70 pct. højere end før krigen, hvilket fremgår af nedenstående tabel, der viser, at trods nedsættelsen af arbejdstiden i 1946 fra 2800 til 2600 timer pr. år, er stigningen i produktionen fortsat:

	Indeks for den samlede landbrugsproduktion	Indeks for det samlede antal medhjælpere	Indeks for produktionen pr. beskæftiget medhjælper
1935–39	100	100	100
1945	75	87	85
1946	82	80	103
	Arbejdstiden nedsættes med 200 timer årlig		
1947	86	77	112
1948	84	72	117
1949	97	70	139
1950	114	70	163
1951	119	68	175

Også dette er bevis på, at en nedsættelse af arbejdstiden kan ske uden skade for landbruget. Det er forøvrigt nærliggende at påpege, at selvom en nedsættelse af arbejdstiden til 2400 timer pr. år virkelig skulle kræve en merbeskæftigelse af ca. 12.000 arbejdere, svarer dette tal tilnærmelsesvis til, hvad landbruget i hvert enkelt år har reduceret sin arbejdsstyrke med gennem en længere årrække.

Endelig skal til slut anføres, at de selvstændige landbrugeres indtægter efter krigen er steget betydeligt stærkere end nogen anden befolkningsgruppes indkcmster, bl.a. på grund af den mekanisering, der har fundet sted. Det må derfor synes at være et retfardighedskrav, at landarbejderne også får direkte andel i mekaniseringens fordele i form af en kortere arbejdstid. Medens udgifterne til folkelønninger pr. ha er steget fra 118 kr. i 1938-39 til 329 kr. i 1950-51, eller med 179 pct., er de selvstændige landbrugeres indtægter steget betydeligt mere. Gennemsnitsindtægten for en landmand med en mellemstor gård (30–50 ha) var i 1938-39 4.300 kr. og i 1950-51 19.200 kr., eller en stigning på 347 pct. De store brugs indtægter var i 1950-51 kommet op på knapt 60.000 kr.

København, den 6. februar 1952.

Chr. Larsen, Forbundsformand. *Vilh. Rasmussen,* Gruppeformand.

Sammendrag.

Kommissionen er nedsat med den opgave at foretage en undersøgelse af de praktiske og økonomiske problemer, der står i forbindelse med, og de påregnelige virkninger på produktions- og dermed afsætningsforholdene, af en eventuel nedsættelse af arbejdstiden i landbruget.

De i afsnit 6 på grundlag af kommissionens overvejelser og undersøgelser fremsatte betragtninger vedrørende virkningen af en eventuel nedsættelse af arbejdstiden i landbruget, der hviler på en indsats fra kommissionens »neutrale« medlemmer er udbygget ved et samarbejde mellem alle kommissionens medlemmer, idet kommissionens arbejdsgiver- og arbejderrepræsentanter dog kun har kunnet tilslutte sig det der anførte med de væsentlige modifikationer, der indeholdes i de af de nævnte repræsentanter afgivne særudtalelser.

Virkningerne af en arbejdstidsnedsættelse vil have forskellig karakter inden for planteavlen og inden for husdyrbruget. Arbejdet inden for planteavlen er – bortset fra sæsonerne med såning, lugning og høst - ikke bundet til udførelse inden for bestemte korte tidsafsnit, og følgerne af en arbejdstidsnedsættelse vil derfor være af økonomisk art på tilsvarende måde som f.eks. inden for industrien. Husdyrbruget stiller derimod krav om arbejdets daglige udførelse med bestemte intervaller, og en forstyrrelse heri vil i væsentlig grad påvirke dyrenes ydeevne m.v., hvorfor de økonomiske virkninger af en uhensigtsmæssig fordeling af malketider og fodringstider m.v. vil være af langt mere indgribende karakter end eventuelle ændringer i arbejdsforholdene inden for landbrugets øvrige sektioner.

Til vurdering af de økonomiske følger af en arbejdstidsnedsættelse har kommissionen foretaget en beregning vedrørende det maksimale *arbejdstab* og en skønsmæssig vurdering af det heraf følgende *produktionstab,* henholdsvis ved en *overenskomstmæssig* og en ad *lovgivningsvejen* gennemført reduktion af arbejdstiden i landbruget. Kommissionen har endvidere overvejet, hvordan det således fremkommende tab eventuelt vil kunne reduceres.

Det maksimale arbejdstab.

En *overenskomstmæssig* nedsættelse af arbejdstiden til 8 timer daglig året rundt - som altså direkte kun vil have betydning for de arbejdere, som er omfattet af overenskomsterne – vil efter kommissionens opfattelse under visse nærmere angivne forudsætninger næppe medføre større tab af arbejdstid, end hvad der svarer til ca. 2500 helårsarbejdere. Herved er ikke regnet med nedsættelse af arbejdstiden for arbejdere, som *udelukkende* er beskæftiget med pasning af dyrene.

Gennemføres nedsættelsen af arbejdstiden ved *lov* (eller slår en overenskomstmæssig nedsættelse igennem for hele landbruget) vil arbejdstabet variere fra ca. 4.300 til ca. 12.800 helårsarbejdere, alt efter nedsættelsens størrelse. Med en årsløn på 5.000 kr. pr. helårsarbejder, vil dette arbejdstab, hvis produktionen ønskes opretholdt i hidtidigt omfang, og den almindelige udvikling ikke driver lønnen op, betyde en forøget lønudgift på fra 22 til 65 mill. kr. årlig.

Kommissionen bemærker herved, at det kan blive nødvendigt at undtage landbrug med kun een fast arbejder fra en eventuel nedsættelse af arbejdstiden, idet det på sådanne brug ikke vil være muligt at tilrettelægge arbejdet på en sådan måde, at dyrene kan blive passet inden for en daglig arbejdstid på 8 timer. Hvis brug med kun een fast arbejder (incl. børn og slægtninge) undtages fra en generel arbejdstidsnedsættelse, vil det foran anslåede arbejdstab formindskes med ca. 50 pct., og merudgiften til arbejdsløn med 30–35 mill. kr. årlig.

Omvendt kan det næppe udelukkes, at en reduktion af arbejdstiden for de lønnede mandlige arbejdere medfører en tilsvarende begrænsning af familiens og de kvindelige

arbejderes arbejdstid. Hvis dette sker, forøges det maksimale arbejdstab ved en generel arbejdstidsnedsættelse med 32.000 helårsarbejdere.

Prodnktionstabet.

Produktionstabet ved en *lovmæssig* nedsættelse af arbejdstiden til 8 timer daglig er under forudsætning af, at det bliver proportionalt med arbejdstabet anslået til ca. 200 mill. kr. årlig (12.000 helårsarbejdere med en produktion af 15.000 kr. pr. helårsarbejder = 180 mill. kr., skønsmæssigt afrundet til ca. 200 mill. kr.).

Ved *overenskomstmæssig* nedsættelse af arbejdstiden til 8 timer daglig begrænses det direkte tab til 30–40 mill. kr. årlig.

Kommissionen understreger imidlertid, at det ikke er muligt på forhånd at beregne, hvor stor den samlede produktionsnedgang virkelig vil blive, og hvor varige virkningerne af en arbejdstidsnedsættelse vil være, og at det anslåede tab derfor som anført kun giver udtryk for det beregnede produktionstab under den anførte forudsætning om proportional produktionsnedgang.

Kommissionen har dernæst overvejet, hvorledes det ved en eventuel arbejdstidsnedsættelse forårsagede *arbejdstab vil kunne imødegåes.* I så henseende peges - ved siden af den eventuelt øgede arbejdseffektivitet som følge af den forkortede arbejdstid – på muligheden af en fortsat rationalisering af arbejdet og på en fortsat øget mekanisering samt på anvendelse af erstatningsarbejdskraft.

I førstnævnte henseende mener kommissionen ikke at kunne anslå størrelsen af den besparelse, som eventuelt vil kunne opnås ad denne vej, men det er sandsynligt, at det særlig vil være i de mindst arbejdskrævende perioder, at besparelse gennem en *rationalisering* vil kunne finde sted.

Efter de hidtil indhøstede erfaringer har kun de større brug virkelig fordel af mekaniseringen, og i disse brug er mekaniseringen allerede gennemført i vidt omfang, således at denne udvej ikke fuldt ud står åben for opnåelsen af en besparelse af arbejdskraft. Der peges imidlertid herved på, at de mindre brug først i den senere tid har påbegyndt mekaniseringen og måske derfor indtil videre mangler erfaring med hensyn til den bedst mulige udnyttelse af det tekniske apparat, samt at mekaniseringen ganske vist er trængt stærkt frem, for så vidt angår visse tekniske hjælpemidler, såsom malkemaskiner, meje- og slåmaskiner og tærskeværker, medens andre maskiner såsom maskiner til rodfrugtoptagning kun forefindes i utilstrækkelig grad. Ligeledes er kun knap 20 pct. af landbrugets arbejdsvogne forsynet med gummihjul, hvilket er af stor betydning, da transportarbejdet omfatter en meget betydelig del af landbrugsarbejdet. Endelig vil der ved bygningsforbedringer kunne spares arbejde i driften.

Rationalisering og mekanisering skønnes herefter kun at kunne erstatte det ved en eventuel arbejdstidsnedsættelse forårsaget arbejdstab i begrænset omfang. Man kan dog i denne forbindelse ikke se bort fra den meget stærke *stigning i produktionen pr. arbejder,* jfr. tabellen side 30, som er fortsat også gennem efterkrigsperioden. Hvis denne vedbliver, vil virkningerne af en eventuel arbejdstidsforkortelse meget snart ikke give sig udtryk i en nedgang i produktionen, men højst i en moderering af stigningen. Hvis produktionen ønskes opretholdt i dens nuværende omfang og sammensætning, må man imidlertid regne med et behov for *yderligere antagelse af arbejdskraft.* Da behovet for arbejdskraft vil samle sig omkring landbrugets sæsoner (såning, roeudtynding, høst og roeoptagning), vil der selvsagt kunne opstå vanskeligheder, dels ved at imødekomme behovet for arbejdskraft i sæsonerne, dels ved beskæftigelse af reservearbejdskraften uden for disse. Erstatning af arbejdstabet vil volde særlig store vanskeligheder for de mindre brug, og under hensyn

hertil finder kommissionen det påkrævet, at der, som allerede nævnt, ved en eventuel arbejdstidsnedsættelse gives særregler for brug med kun een fast arbejder.

I *den af kommissionens arbejdsgiverrepræsentanter afgivne særudtalelse* understreges navnlig, at man i spørgsmålet om virkningerne af en arbejdstidsnedsættelse inden for landbrugserhvervet må sondre skarpt mellem marklandbrug og arbejdet i kostalden. En arbejdstidsnedsættelse kan for markbrugets vedkommende resultere i en ekstensivering af driften, men må uanset det deraf følgende tab anses for økonomisk mulig. For så vidt angår arbejdet i kostalden, mener arbejdsgiverrepræsentanterne derimod, at virkningerne af en arbejdstidsnedsættelse vil være katastrofale. Der henvises herved til, at arbejdet i kostalden er stærkt arbejdskrævende og ikke særlig populært, og at rentabiliteten i stalden er den svageste inden for de forskellige grene af erhvervet. En reduktion af arbejdstiden i kostalden med heraf følgende byrder og vanskeligheder for bedriftsindehaverne vil derfor føre til en reduktion af kvægbesætningerne og nedgang i produktionen, som langt overstiger den procentuelle nedgang. Det gøres dernæst gældende, at arbejdstiden og arbejdet på landet ikke i henseende til effektivitet eller i sundhedsmæssig henseende kan sammenlignes med arbejdet i byerne. Endelig fremhæves det, at en nedsættelse af arbejdstiden, der kun omfatter de ca. 15 pct. af landbrugerne, som er organiserede, afgjort vil føles som en urimelighed og at en nedsættelse af arbejdstiden derfor, hvis den kan gennemføres, bør ske ved lov, i hvilken henseende man henviser til de i Sverige og Norge gældende lovordninger.

I *den af kommissionens arbejderrepræsentanter afgivne særudtalelse* udtales det, at den af kommissionen som sådan afgivne udtalelse om virkningerne af en arbejdstidsnedsættelse formentlig er rigtig under de anførte forudsætninger, men at disse forudsætninger må modificeres væsentligt.

Der peges således på, at man ikke uden videre kan regne med, at en nedgang i det samlede antal arbejdstimer af en vis størrelse medfører en produktionsnedgang af tilsvarende størrelse, eller at indsatsen af arbejdskraft må forøges tilsvarende for at opretholde uændret produktion. Der må nemlig tages hensyn til, at det ved en arbejdstidsreduktion er arbejdsdagens mindst effektive timer, der skæres bort, medens præstationen i de øvrige arbejdstimer bliver større. I samme retning virker en bedre tilrettelægning af arbejdet og en udvidet mekanisering. Der peges endvidere på, at produktionen pr. arbejder i landbruget i 1951 var 60-70 pct. højere end før 2. verdenskrig, uanset at arbejdskraften er blevet formindsket, hvilket er et bevis for, at en nedsættelse af arbejdstiden kan ske uden skade for landbruget. Endelig anføres, at det synes at være et retfærdigt krav, at landarbejderne får direkte andel i den meget betydelige indkomstforøgelse, som de selvstændige landbrugere bl.a. på grund af den udvidede mekanisering har nydt godt af efter krigen.

København, den 22. februar 1952.

Jonquiéres *Chr. Larsen* *Vilh. Rasmussen* *F. Zeuthen*
Formand.

A. U. Juhl *Axel Ahm* *Borreschmidt*

K.K. Skovgaard

Helge Larsen

BILAG

BILAGSFORTEGNELSE

Bilag 1. Forslag til arbejdstidsbestemmelser i en arbejderbeskyttelseslov 57
- 2. De samvirkende danske Husmandsforeningers forslag til Landarbejderkommissionen om unge arbejdere 60
- 3. Tabeller over arbejdstiden i 1951 62
- 4. Referat af Ungdomskommissionens materiale om arbejdstiden 72
- 5a. Landbrugsarealets sammensætning på ejendomsstørrelser 1950 74
- b. Produktionen af vegetabilske produkter 76
c. Kreaturholdet 1949 77
- d. Husdyr fordelt på besætningsstørrelse 77
- 6. Landbrugets produktionsværdi og bruttonationalproduktet 78
- 7. Landbrugets arbejdskraft 1945-46 efter ejendomsstørrelse 79
- 8. Arbejdskraft og hestehold efter mekaniseringsgrad 80
- 9. Arbejdere pr. 100 ha efter mekaniseringsgrad 83
- 10. Uddrag af Det landøkonomiske Driftsbureau: Mekanisering i landbruget 1949 84
- 11. Arbejdsforbruget fordelt på måneder og efter arbejdets art 87
- 12. Investeringer i landbruget 91
- 13. Teknisk udstyr i landbruget 92
- 14. Skrivelse fra Dansk Arbejdsmandsforbund 93
- 15. Sv. Holmström: Ændringer i landbrugets omkostninger 94
- 16. Skrivelse fra Forsøgslaboratoriet af 10. december 1951 97
- 17. Skrivelse fra Forsøgslaboratoriet af 1. januar 1952 vedr. malketiderne 98
- 18. Literaturfortegneise 101

Bilag t.

Uddrag af udkast til arbejderbeskyttelseslov, afsnit V, særlige bestemmelser angående børns og unge menneskers arbejde, i arbejdsrådets og i ungdomskommissionens udformning.

Arbejdsrådets udkast.

Kapitel 12.

Arbejdstidens beliggenhed, normalarbejdstid, hvilepauser.

§ 56.

Stk. 1. Arbejdstiden skal tilrettelægges således, at der i hvert døgn gives arbejdere under 18 år en hvileperiode af mindst 12 på hinanden følgende timer.

Stk. 2. I hvileperioden skal indbefattes tiden fra kl. 18 til kl. 6 (nattehvile).

Stk. 3. Arbejdstiden for unge arbejdere, der besøger faglige undervisningsanstalter, skal lægges således, at den ikke hindrer dem i at følge undervisningen i den fastsatte undervisningstid.

§57.

Stk. 1. Den adgang, som § 36, stk. 2, og § 37 giver til i et vist omfang at lade arbejde udføre på søn- og helligdage, omfatter ikke personer under 18 år. Dog er det tilladt sådanne at deltage i søn- og helligdagsarbejde i de i § 32, stk. 2, nr. 1, 2, 4, 5, 6 og 7 omhandlede virksomheder samt i arbejde i butikker og lagre m. v. i den tid, i hvilken det

Ungdomskommissionens udkast.

Kapitel 12.

Arbejdstidens beliggenhed, normalarbejdstid, hvilepauser m.m.

§56.

Stk. 1. Arbejdstiden skal tilrettelægges således, at der i hvert døgn gives arbejdere under 18 år en hvileperiode af mindst 12 på hinanden følgende timer.

Stk. 2. I hvileperioden skal indbefattes tiden fra kl. 18 til kl. 6 (nattehvile).

Stk. 3. Arbejdstiden for unge arbejdere, der besøger faglige undervisningsanstalter, skal lægges således, at den ikke hindrer dem i at følge undervisningen i den fastsatte undervisningstid. Undervisningen skal fastlægges således, at den muliggør nattehvilen mellem kl. 18 og kl. 6, idet dog direktøren for arbejdstilsynet efter samråd med tilsynet for den pågældende fagundervisning kan tillade, at nattehvilen højst tre gange om ugen indskrænkes til 11 timer, hvori indgår tiden mellem kl. 20 og kl. 6.

§57.

Stk. 1. Den adgang, som § 36, stk. 2, og § 37 giver til i et vist omfang at lade arbejde udføre på søn- og helligdage, omfatter ikke personer under 18 år. Dog er det tilladt personer over 16 år at deltage i søn- og helligdagsarbejde i de i § 32, stk. 2, nr. 1, 2, 4, 5, 6 og 7, omhandlede virksomheder samt i arbejde i butikker og lagre m. v. i den tid, i

ifølge lukkelovgivningen er tilladt at holde dem åbne for ekspedition på søn- og helligdage. De unge skal dog altid have et samlet ugentligt fridøgn.

§58.

Stk. 1. Den daglige arbejdstid for personer under 18 år må ikke overstige det antal arbejdstimer pr. dag, som er fastsat for fagets voksne arbejdere ved overenskomst mellem arbejdsgiver- og arbejderorganisationer. Såfremt sådan overenskomst ikke foreligger, fastsættes maksimalarbejdstiden for de unge arbejdere af et nævn, bestående af to af hver af de pågældende faglige organisationer udpegede medlemmer samt af en af Den faste Voldgiftsret udpeget formand. Findes der ingen faglige organisationer i pågældende fag, udpeges de medlemmer af nævnet, som repræsenterer henholdsvis arbejdsgiverne og arbejderne af Dansk Arbejdsgiverforening og De samvirkende Fagforbund.

Stk. 2. Udover den ifølge stk. 1 gældende arbejdstid kan en virksomheds indehaver pålægge de unge arbejdere før arbejdets påbegyndelse at foretage det fornødne til tilrettelægning af dette eller efter arbejdets ophør at foretage fornøden oprydning på arbejdsstedet, *medmindre det i lærlingelovens § 12, stk. 3, 3. punktum, omhandlede timetal nil blive overskredet.* Den til tilrettelægning eller oprydning medgående tid må ikke udgøre mere end sammenlagt $\frac{1}{2}$ time daglig, og det samlede antal arbejdstimer, hvori de unge arbejdere i alt må beskæftiges, må under ingen omstændigheder overstige 9 timer pr. *dag.*

Stk. 3. Udover den ifølge stk. 1 gældende arbejdstid kan unge arbejdere over 16 år anvendes til arbejde under de i § 33, stk. 1, omhandlede forhold, i det omfang, hvori det er nødvendigt.

hvilken det ifølge lukkelovgivningen er tilladt at holde dem åbne for ekspedition på søn- og helligdage. De unge skal dog altid have et samlet ugentligt fridøgn.

Stk. 2. På lørdage slutter arbejdstiden for personer under 18 år senest kl. 13.

§58.

Stk. 1. Den daglige arbejdstid for personer under 18 år må ikke overstige det antal arbejdstimer pr. dag, som er fastsat for fagets voksne arbejdere ved overenskomst mellem arbejdsgiver- og arbejderorganisationer. Såfremt sådan overenskomst ikke foreligger, fastsættes maksimalarbejdstiden for de unge arbejdere, som ikke må overstige 8 timer pr. dag, om lørdagen dog ikke 5 timer pr. dag, af et nævn, bestående af to af hver af de pågældende faglige organisationer udpegede medlemmer samt af en af Den faste Voldgiftsret udpeget formand. Findes der ingen faglige organisationer i pågældende fag, udpeges de medlemmer af nævnet, som repræsenterer henholdsvis arbejdsgiverne og arbejderne af Dansk Arbejdsgiverforening og De samvirkende Fagforbund.

Stk. 2. Udover den ifølge stk. 1 gældende arbejdstid kan unge arbejdere over 16 år anvendes til arbejde under de i § 33, stk. 1, omhandlede forhold, i det omfang, hvori det er nødvendigt.

Stk. 4. Arbejdstiden for personer under 18 år skal ligge samlet, kun afbrudt af passende spise- og hvilepauser, hvorom socialministeren fastsætter nærmere regler, *jfr. § 34.*

§59.

Udover den ifølge §§ 56-58 gældende arbejdstid må unge mennesker under 18 år ikke anvendes til noget arbejde i en under loven hørende virksomheds tjeneste i eller uden for sammes område.

Stk. 3. Arbejdstiden for personer under 18 år skal ligge samlet, kun afbrudt af passende spise- og hvilepauser, hvorom socialministeren fastsætter nærmere regler, *jfr. § 34.*

§59.

Udover den ifølge §§ 56-58 gældende arbejdstid må unge mennesker under 18 år ikke anvendes til noget arbejde i en under loven hørende virksomheds tjeneste i eller uden for sammes område.

Bilag 2.

De samvirkende danske Husmandsforeningers forslag til landarbejderkommissionen

i forbindelse med medhjælperlovens revision. Omhandlende de unge på landet indtil deres 18. år.

Børns arbejde uden for hjemmet.

Børn under 14 år bør normalt ikke have plads uden for hjemmet. Hvis nogle forældre ønsker deres børn i plads, må passende fritid til skolegang, lektielæsning og leg sikres i samråd med lærerne, og hvor det ikke overholdes, må skolekommissionen tage affære.

Helbredskontrol.

Den nugældende lægekontrol med børn udvides indtil det 18. år. Alle over 15 år skal være medlem af en sygekasse.

De 14–18-åriges arbejds- og hviletid.

Tiden fra kl. 18^{00}-6^{00} bør være helt fri for de unge mænd. Der skal sikres de unge ret til 120 timers undervisning årligt inden for normal arbejdstid.

De unge piger skal have tiden mellem kl. 19^{00}–6^{00} helt fri samt $1\frac{1}{2}$ hviletime hver dag. To aftener om ugen skal de stå til husmoderens rådighed. Der sikres dem 160 timer inden for normal arbejdstid til undervisning.

Hvor arbejdet kræver undtagelse, må anden hviletid sikres efter overenskomst.

Weekend.

Der sikres de unge under 18 år weekend hveranden uge enten fra lørdag middag til mandag morgen eller fra lørdag aften til mandag middag.

Ferie.

De unge sikres en ferie på seks sammenhængende arbejdsdage om sommeren plus 6 om vinteren og 6 til fordeling over året efter overenskomst.

til forslag fra det af De samvirkende jydske Husmandsforeninger nedsatte udvalg til behandling af landboungdommens arbejdsforhold m.v.

Ungdomskommissionens betænkning tager sit udgangspunkt i industriens arbejderbeskyttelse, men byens og landets arbejdsforhold er så forskellige, at der må skabes særlige regler for landet.

Udvalget søger i sit forslag at sikre de 14–18-årige tilstrækkelig hviletid med skyldig hensyntagen til det daglige arbejdes forskelligartede krav fra sted til sted. Samtidig har udvalget søgt at indpasse en undervisning, der skal være både almen og faglig, men først og fremmest skal lægges i et plan, der kan fange de unges interesse. Udvalget ønsker at fremhæve, at det sandsynligvis er i 14–18-årsalderen, den største og vigtigste udvikling foregår. Der skal være tid og kræfter tilovers til denne rent menneskelige udvikling.

Også med hensyn til ferie og weekend er der taget hensyn både til de unge og erhvervet. Man mener ikke at kunne afvise kravet om weekend, men for at de unges frihed ikke skal blive husbondsfolkenes stavnsbånd på de mindre ejendomme, har man foreslået hveranden uge.

Udvalget finder det vigtigt, at der skabes gode rammer for de unges fritidsliv, såvel som til den omtalte undervisning, og derfor henleder man opmærksomheden på, at der skaffes egnede lokaler enten i forbindelse med skolen eller i selvstændige sognegårde.

Det er for de unge selv som for landsbyens fremtid afgørende nødvendigt, at der sikres dens ungdom de bedst mulige udviklingsmuligheder.

Bilag 3.

Tabeller over arbejdstiden i 1951.

Antal arbejdere fordelt efter arbejdstidens længde, pct.
Alm. karle og forkarle.

	Vinter		Forår		Sommer		Høst	
	med overensk.	uden overensk.	med overensk.	uden overensk.	med overensk.	uden overensk.	med overensk.	uden overensk.
Bruttoarbejdstid								
8 timer eller kortere	0,1	1,3	—	0,2	—	—	—	—
8½ time	0,1	3,7	0,1	0,4	—	—	—	—
9 timer	49,2	19,4	7,3	1,2	0,1	0,2	0,1	0,2
9½ –	9,8	14,2	11,2	2,3	0,2	0,1	2,5	0,1
10 –	8,8	15,8	29,3	9,3	34,8	4,4	27,6	3,1
10½ –	5,1	9,9	17,6	13,4	20,2	10,3	16,8	9,3
11 –	6,6	12,7	9,2	28,3	9,6	31,6	10,5	28,8
11½ –	7,7	8,8	4,4	6,5	7,0	7,5	11,0	6,4
12 –	10,1	11,6	12,3	19,5	14,0	17,3	11,5	19,1
12½ –	2,5	1,4	5,7	12,6	7,0	14,3	11,1	12,3
13 –	—	1,2	2,8	4,0	7,0	8,2	6,1	10,4
13½ –	—	—	0,1	1,1	0,1	3,4	0,4	5,0
14 –	—	—	—	0,8	—	1,9	2,4	3,8
14½ –	—	—	—	0,2	—	0,2	—	0,4
15 –	—	—	—	0,2	—	0,4	—	0,8
15½ –	—	—	—	—	—	0,2	—	0,2
16 – eller længere	—	—	—	—	—	—	—	0,1
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Nettoarbejdstid								
7 timer eller kortere	0,2	6,2	—	1,0	—	0,4	—	0,4
7½ –	5,9	9,1	0,2	0,4	0,1	—	0,1	0,0
8 –	52,3	20,0	18,0	3,5	4,4	1,0	4,8	0,8
8½ –	3,8	20,7	2,7	5,8	0,1	2,4	2,4	1,8
9 –	13,2	14,5	41,2	23,1	52,5	20,1	39,4	15,4
9½ –	6,6	10,2	7,8	20,6	6,1	21,5	8,2	21,0
10 –	12,8	12,2	16,9	22,6	19,4	25,4	16,2	24,0
10½ –	5,2	4,4	7,8	12,1	10,4	13,5	16,0	11,5
11 –	—	1,7	5,2	5,7	6,9	6,4	10,1	8,7
11½ –	—	0,6	0,2	2,8	—	5,5	0,0	7,4
12 –	—	0,4	—	1,4	0,1	2,4	0,1	4,7
12½ –	—	—	—	0,2	—	0,8	2,7	1,8
13 –	—	—	—	0,8	—	0,2	—	1,0
13½ –	—	—	—	—	—	0,2	—	0,2
14 – eller længere	—	—	—	—	—	0,2	—	1,3
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Fodermestre og kreaturpassere på gårdens kost.

	Vinter		Forår		Sommer		Høst	
	med over-ensk.	uden over-ensk.	med over-ensk.	uden over-ensk.	med over-ensk.	uden over-ensk.	med over-ensk.	uden over-ensk.
Bruttoarbejdstid								
9 timer eller kortere.....	—	1,2	—	—	—	—	—	—
9½ –	1,4	1,4	—	0,2	—	—	—	—
10 –	1,4	1,1	—	1,2	—	0,4	—	0,4
10½ –	8,9	—	10,3	0,2	—	2,0	—	2,0
11 –	8,9	8,9	1,4	4,7	3,8	0,4	3,8	3,0
11½ –	18,9	4,1	9,1	4,3	0,1	2,7	0,1	2,6
12 –	6,0	20,8	12,6	15,5	29,3	6,0	20,4	6,8
12½ –	9,8	15,0	18,7	13,6	17,9	9,1	17,8	15,4
13 –	24,3	24,6	26,6	32,6	16,2	20,4	25,1	32,8
13½ –	6,0	11,9	5,1	14,4	14,6	30,8	14,6	17,6
14 –	10,1	6,7	11,6	7,0	11,6	15,1	11,4	11,2
14½ –	3,2	1,9	3,2	3,8	4,9	7,9	5,1	3,8
15 – eller længere.....	1,1	2,4	1,4	2,5	1,6	5,2	1,7	4,4
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Nettoarbejdstid								
6 timer eller kortere.....	0,3	3,4	0,3	0,9	0,3	1,4	0,3	1,4
6½ –	1,1	0,7	1,1	1,6	0,9	1,5	0,9	1,3
7 –	0,4	0,5	0,4	2,2	0,3	1,2	0,3	1,2
7½ –	4,0	4,0	3,1	2,5	3,0	5,0	3,0	4,0
8 –	14,8	14,3	5,9	11,9	6,4	12,9	6,4	13,1
8½ –	5,5	8,9	2,7	8,3	11,7	7,5	11,4	7,7
9 –	37,9	18,8	28,1	15,8	21,6	10,5	21,3	11,0
9½ –	19,8	13,1	22,0	11,0	2,2	9,2	1,3	10,0
10 –	2,4	16,2	12,8	18,7	31,8	18,1	23,0	16,3
10½ –	11,3	9,5	10,8	12,5	10,0	12,0	10,0	12,3
11 –	1,4	3,7	11,7	5,3	11,7	9,7	22,0	9,0
11½ –	—	2,9	—	5,1	—	5,7	—	5,9
12 – eller længere.....	1,1	4,0	1,1	4,2	0,1	5,3	0,1	6,8
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Fodermestre på egen kost.

	Vinter		Forår		Sommer		Høst	
	med over-ensk.	uden over-ensk.	med over-ensk.	uden over-ensk.	med over-ensk.	uden over-ensk.	med over-ensk.	uden over-ensk.
Bruttoarbejdstid								
9 timer eller kortere	0,5	2,3	0,5	0,6	0,2	0,6	0,1	0,6
9½ –	0,3	0,4	—	0,4	0,3	0,4	0,3	0,4
10 –	—	—	—	1,0	—	0,8	—	—
10½ –	—	1,2	0,3	—	—	—	—	0,8
11 –	0,3	0,8	—	1,7	0,9	1,8	—	1,4
11½ –	0,4	1,8	0,4	1,4	0,8	1,0	0,8	1,0
12 –	5,8	9,3	3,9	5,0	2,9	2,8	3,0	3,1
12½ –	12,8	14,4	14,6	15,4	7,7	10,0	7,8	10,1
13 –	29,4	28,2	27,6	29,1	21,7	27,8	22,1	27,1
13½ –	24,9	21,3	25,3	21,7	32,7	23,9	31,6	23,4
14 –	20,4	17,2	20,6	20,2	23,2	22,4	22,9	24,2
14½ –	4,7	1,6	5,8	2,0	8,2	5,3	9,8	5,3
15 – eller længere	0,5	1,5	1,0	1,5	1,4	3,2	1,6	2,6
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Nettoarbejdstid								
6 timer eller kortere	1,4	3,2	1,3	2,2	5,2	6,4	5,1	6,1
6½ –	4,7	0,8	4,7	0,4	3,2	1,4	3,3	1,3
7 –	5,1	5,8	4,9	5,0	4,4	7,1	3,5	6,4
7½ –	6,3	8,0	7,2	8,4	10,8	7,3	10,0	8,0
8 –	16,3	14,7	16,1	12,0	15,4	15,4	16,2	15,2
8½ –	19,2	10,0	15,9	10,9	15,5	10,5	15,5	10,6
9 –	24,6	28,4	25,5	27,4	24,2	23,5	24,7	22,0
9½ –	10,6	12,4	12,1	12,6	8,4	11,5	8,5	11,0
10 –	6,6	6,9	7,1	10,1	7,3	5,6	7,4	5,2
10½ –	2,0	4,3	1,0	5,7	0,2	5,2	0,2	5,2
11 –	2,0	3,5	2,0	3,3	3,0	3,7	2,1	5,0
11½ –	1,0	2,0	2,0	1,6	2,2	0,9	2,3	2,2
12 –	0,2	—	0,2	0,4	0,2	1,5	1,2	1,8
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Daglejerkarle.

	Vinter		Forår		Sommer		Høst	
	med over-ensk.	uden over-ensk.	med over-ensk.	uden over-ensk.	med over-ensk.	uden over-ensk.	med over-ensk.	uden over-ensk.
Bruttoarbejdstid								
9 timer eller kortere	72,5	49,9	21,0	6,3	5,9	2,9	8,0	1,9
9½ –	4,5	17,4	5,6	3,4	0,3	1,0	9,0	0,1
10 –	11,4	19,5	52,8	26,1	70,1	18,3	41,8	13,8
10½ –	5,6	3,2	9,3	22,0	11,2	24,7	7,9	21,2
11 –	5,8	7,4	6,2	35,4	1,4	39,9	17,0	37,3
11½ –	0,2	1,2	5,1	4,1	11,1	7,3	15,4	6,3
12 –	—	1,3	—	1,4	—	4,6	0,3	10,2
12½ –	—	—	—	—	—	—	0,4	3,2
13 – eller længere	—	0,1	—	1,3	—	1,3	0,2	6,0
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Nettoarbejdstid								
8 timer eller kortere	76,4	59,9	17,0	18,4	6,1	12,3	6,1	10,0
8½ –	10,3	19,8	11,2	9,9	5,8	6,9	8,2	3,3
9 –	6,9	10,2	56,4	34,3	72,5	35,1	54,4	24,5
9½ –	6,0	5,6	14,6	21,6	14,7	21,7	20,0	24,0
10 –	0,4	4,3	0,8	12,2	0,9	19,3	10,2	19,3
10½ –	—	—	—	1,1	—	2,3	0,4	8,3
11 – eller længere	—	0,2	—	2,5	—	2,4	0,7	10,6
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Faste og løse daglejere.

	Vinter		Forår		Sommer		Høst	
	med over-ensk.	uden over-ensk.	med over-ensk.	uden over-ensk.	med over-ensk.	uden over-ensk.	med over-ensk.	uden over-ensk.
Bruttoarbejdstid								
9 timer eller kortere	76,0	55,5	11,5	15,3	1,9	4,4	0,3	2,9
9½ –	8,5	19,1	3,2	6,7	0,2	3,4	1,7	1,7
10 –	9,4	16,1	59,7	25,4	62,7	27,7	54,1	19,0
10½ –	2,1	3,1	14,8	22,8	16,9	19,8	13,1	19,7
11 –	2,1	4,5	9,0	25,2	14,2	35,3	22,2	41,0
11½ –	0,2	0,2	—	2,1	2,4	5,8	5,8	6,3
12 –	1,6	0,4	1,7	1,1	1,6	1,8	2,2	5,8
12½ –	—	0,4	—	0,4	—	0,7	0,4	1,8
13 –	—	0,3	—	0,7	—	0,7	0,1	1,2
13½ –	—	—	—	—	—	—	—	0,2
14 –	—	0,3	—	0,3	—	0,3	—	0,3
14½ –	0,1	0,1	0,1	—	0,1	0,1	0,1	0,1
15 – eller længere	—	—	—	—	—	—	—	—
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

	Vinter		Forår		Sommer		Høst	
	med overensk.	uden overensk.	med overensk.	uden overensk.	med overensk.	uden overensk.	med overensk.	uden overensk.
Nettoarbejdstid								
6 timer eller kortere	—	—	—	—	—	—	—	—
6½ –	—	—	—	—	—	—	—	—
7 –	0,2	3,2	—	0,5	0,1	0,5	0,1	0,1
7½ –	6,1	8,3	1,6	2,0	1,5	0,8	0,1	0,3
8 –	75,8	49,7	12,0	16,1	2,9	7,2	4,3	5,4
8½ –	4,9	20,9	5,5	17,1	14,3	9,1	2,3	6,1
9 –	6,7	12,0	68,0	35,4	62,6	45,0	66,7	37,1
9½ –	2,2	3,1	7,6	17,1	10,6	22,0	13,4	22,9
10 –	4,1	2,3	4,9	10,8	7,6	14,5	11,8	19,7
10½ –	—	0,5	0,2	0,9	0,2	0,4	0,6	5,3
11 –	—	—	0,2	0,1	0,2	0,4	0,7	2,7
11½ –	—	—	—	—	—	0,1	—	0,2
12 – eller længere	—	—	—	—	—	—	—	0,2
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kvinder til indvendig gerning.

	Vinter		Forår		Sommer		Høst	
	med overensk.	uden overensk.	med overensk.	uden overensk.	med overensk.	uden overensk.	med overensk.	uden overensk.
Bruttoarbejdstid								
9 timer eller kortere	7,3	4,8	—	0,9	—	1,0	—	1,1
9½ –	0,1	1,2	—	0,1	—	—	0,1	—
10 –	23,3	2,9	11,0	3,3	5,5	1,2	14,1	1,3
10½ –	9,4	8,7	9,1	2,1	7,5	1,2	—	1,0
11 –	13,4	18,5	25,4	9,2	16,3	6,7	17,7	5,8
11½ –	12,3	14,0	7,9	11,5	4,5	7,2	4,6	6,0
12 –	11,9	28,5	12,1	19,6	23,6	16,7	19,0	13,9
12½ –	20,3	10,6	19,1	25,4	23,9	28,1	30,4	27,6
13 –	2,0	9,8	15,1	24,1	17,9	30,0	7,0	27,6
13½ –	—	1,0	0,3	2,5	0,7	6,7	6,9	8,1
14 – eller længere	—	—	—	1,3	0,1	1,2	0,2	7,6
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Nettoarbejdstid								
7 timer eller kortere	12,1	10,2	7,0	2,9	0,1	1,3	0.1	1,6
7½ –	6,3	5,4	2,0	1,0	2,2	0,4	2,2	0,4
8 –	28,3	12,2	12,7	4,8	10,7	1,5	10,7	1,4
8½ –	2,7	12,5	4,9	10,3	3,3	8,3	3,1	6,2
9 –	16,9	16,5	24,9	15,6	25,4	14,3	27,7	11,5
9½ –	16,7	11,8	28,7	14,8	22,7	15,1	15,4	17,2
10 –	2,7	13,5	4,9	21,1	10,6	21,8	15,5	21,3
10½ –	10,4	7,3	10,4	9,0	12,4	11,9	12,6	10,9
11 –	3,9	9,0	0,7	13,7	3,0	13,3	3,1	12,4
11½ –	—	1,0	3,8	3,1	9,4	8,0	4,5	7,3
12 – eller længere	—	0,6	—	3,7	0,2	4,1	5,1	9,8
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kvinder til indvendig og udvendig gerning.

	Vinter		Forår		Sommer		Høst	
	med overensk.	uden overensk.	med overensk.	uden overensk.	med overensk.	uden overensk.	med overensk.	uden overensk.
Bruttoarbejdstid								
8 timer eller kortere	4,6	1,1	—	—	—	—	—	—
8½ –	0,1	0,1	—	0,1	—	—	—	—
9 –	8,4	6,6	4,7	3,6	2,2	1,4	2,1	1,1
9½ –	3,3	6,6	—	—	—	2,1	0,8	1,2
10 –	0,9	5,5	9,5	3,4	11,0	5,6	8,2	4,6
10½ –	—	9,0	3,1	7,7	2,7	1,0	2,7	3,3
11 –	3,4	9,3	2,3	6,9	2,0	9,7	2,0	9,3
11½ –	4,2	12,9	2,3	12,4	—	6,5	2,0	5,7
12 –	35,0	28,1	33,3	14,0	35,0	17,9	45,2	15,1
12½ –	35,5	11,2	21,4	17,5	5,3	13,5	5,3	11,6
13 –	4,6	8,5	21,1	24,1	39,0	25,4	27,8	25,4
13½ –	—	1,1	2,3	9,1	2,0	8,3	3,9	8,9
14 – eller længere	—	—	—	1,2	0,8	8,6	—	13,8
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Nettoarbejdstid								
7 timer eller kortere	5,4	3,7	0,3	2,3	0,3	2,3	0,3	2,5
7½ –	21,5	6,2	2,5	2,6	2,1	—	2,1	—
8 –	14,5	7,3	27,5	6,4	24,3	3,0	3,7	4,9
8½ –	1,0	10,0	2,8	1,2	3,4	4,5	32,8	2,5
9 –	5,2	15,4	9,2	9,3	8,7	9,1	7,8	7,2
9½ –	—	16,0	1,9	11,3	3,0	7,5	3,8	7,8
10 –	24,9	16,7	26,6	16,7	26,5	16,5	37,3	14,6
10½ –	2,7	8,5	6,7	10,8	5,0	17,2	5,0	9,4
11 –	22,3	7,3	0,2	19,5	2,3	14,0	4,4	21,4
11½ –	2,5	5,2	22,3	4,9	23,6	7,5	0,7	7,0
12 –	—	2,5	—	10,3	0,8	10,1	2,1	11,6
12½ –	—	1,2	—	2,3	—	3,5	—	3,7
13 – eller længere	—	—	—	2,4	—	4,8	—	7,4
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Gennemsnitlig bruttoarbejdstid pr. dag. Timer.

	Vinter		Forår		Sommer		Høst	
	med overensk.	uden overensk.	med overensk.	uden overensk.	med overensk.	uden overensk.	med overensk.	uden overensk.
Alm karle og forkarle								
Ejendomme med:								
indtil 30 ha	10,3	10,4	10,9	11,5	11,3	11,9	11,5	12,1
30– 60 –	9,4	10,0	10,2	11,2	10,6	11,4	10,8	11,6
60–120 –	9,5	10,0	10,4	11,0	10,6	11,3	10,9	11,5
120–240 –	9,2	9,7	10,2	10,6	10,4	10,8	10,6	11,0
240 ha og derover	9,0	10,4	10,0	11,1	10,1	11,4	10,3	11,8
Samtlige ejendomme	9,9	10,2	10,6	11,3	11,0	11,7	11,2	11,9
Fodermestre og kreaturpassere på gårdens kost								
Ejendomme med:								
indtil 10 køer	12,2	12,3	12,5	12,7	12,4	12,8	12,4	12,7
10– 20 –	11,9	12,4	12,1	12,7	12,5	13,4	12,6	13,0
20– 50 –	13,4	12,8	13,6	13,0	13,8	13,2	13,8	13,2
50–100 –	13,9	13,4	13,9	13,5	14,0	13,7	14,0	13,7
over 100 –	14,1	14,1	14,2	14,1	14,5	14,4	14,5	14,4
Samtlige ejendomme	12,3	12,6	12,6	12,8	12,8	13,3	12,9	13,1
Fodermestre og kreaturpassere på egen kost								
Ejendomme med:								
indtil 10 køer	12,5	12,9	12,6	12,9	12,8	13,0	12,8	13,3
10– 20 –	13,0	12,1	13,0	12,4	13,1	12,6	13,1	12,6
20– 50 –	13,2	13,1	13,3	13,2	13,4	13,4	13,5	13,4
50–100 –	13,6	13,6	13,8	13,6	13,9	13,8	13,9	13,8
over 100 –	14,1	13,4	14,1	13,5	14,3	13,8	14,3	13,6
Samtlige ejendomme	13,2	13,0	13,3	13,1	13,4	13,3	13,5	13,3
Daglejerkarle								
Ejendomme med:								
indtil 30 ha	9,5	9,5	10,1	10,6	10,3	10,9	10,4	11,3
30– 60 –	9,1	9,4	9,8	10,3	10,1	10,5	10,2	10,8
60–120 –	9,2	9,6	10,0	10,7	10,2	10,9	10,2	11,1
120–240 –	9,1	9,8	9,9	10,6	10,1	10,8	10,3	11,1
240 ha og derover	9,0	9,6	10,0	10,0	10,1	10,3	10,3	10,8
Samtlige ejendomme	9,3	9,5	10,0	10,5	10,2	10,8	10,3	11,1
Faste og løse daglejere								
Ejendomme med:								
indtil 30 ha	9,3	9,2	10,1	10,1	10,3	10,4	10,4	10,6
30– 60 –	9,3	9,4	10,1	10,3	10,3	10,5	10,5	10,8
60–120 –	9,2	9,7	10,1	10,6	10,3	10,8	10,5	11,0
120–240 –	9,1	9,7	10,0	10,6	10,2	10,8	10,3	11,1
240 ha og derover	9,0	9,4	10,0	9,9	10,1	10,5	10,3	10,8
Samtlige ejendomme	9,2	9,4	10,1	10,2	10,3	10,5	10,4	10,8

Gennemsnitlig bruttoarbejdstid pr. dag. Timer.

	Vinter		Forår		Sommer		Høst	
Kvinder til ind- og udvendig gerning	med over-ensk.	uden over-ensk.	med over-ensk.	uden over-ensk.	med over-ensk.	uden over-ensk.	med over-ensk.	uden over-ensk.
Ejendomme med:								
indtil 30 ha	12,2	11,3	12,4	12,1	12,5	12,3	12,3	12,5
30– 60 –	10,4	11,4	11,0	12,2	11,4	12,4	11,6	12,5
60–120 –	10,7	12,0	11,6	12,6	11,5	12,6	11,4	12,8
120–240 –	11,1	12,0	11,9	12,0	11,9	12,5	11,9	12,5
240 ha og derover	9,3	10,7	9,8	10,7	9,7	11,1	10,1	11,7
Samtlige ejendomme	11,6	11,4	11,9	12,2	12,1	12,3	12,0	12,5
Kvinder til indvendig gerning								
Ejendomme med:								
indtil 30 ha	11,0	11,4	11,7	12,0	11,7	12,3	11,6	12,5
30– 60 –	11,2	11,6	11,5	12,3	12,2	12,5	12,1	12,6
60–120 –	11,8	11,9	12,3	12,4	12,5	12,7	12,6	12,8
120–240 –	12,0	11,9	12,6	12,4	12,8	12,6	12,5	12,7
240 ha og derover	12,3	12,1	12,8	12,3	12,8	12,4	13,0	12,6
Samtlige ejendomme	11,1	11,5	11,7	12,1	11,9	12,4	11,8	12,5

Gennemsnitlig nettoarbejdstid pr. dag. Timer.

	Vinter		Forår		Sommer		Høst	
Alm. karle og forkarle	med over-ensk.	uden over-ensk.	med over-ensk.	uden over-ensk.	med over-ensk.	uden over-ensk.	med over-ensk.	uden over-ensk.
Ejendomme med:								
indtil 30 ha	8,9	8,8	9,5	9,8	9,6	10,0	9,9	10,3
30– 60 –	8,2	8,6	8,9	9,6	9,3	9,8	9,5	10,1
60–120 –	8,4	8,7	9,2	9,6	9,3	9,8	9,5	10,0
120–240 –	8,1	8,5	9,1	9,3	9,2	9,6	9,4	9,8
over 240 –	8,0	8,3	9,0	8,9	9,0	9,2	9,3	9,5
Samtlige ejendomme	8,6	8,7	9,3	9,7	9,5	9,9	9,7	10,2
Fodermestre og kreaturpassere på gårdens kost								
Ejendomme med:								
indtil 10 ha	9,3	9,4	9,6	9,7	9,7	9,8	9,9	9,7
10– 20 –	9,2	9,3	9,8	9,5	9,9	9,7	10,0	9,7
20– 50 –	8,7	9,4	8,9	9,5	8,6	9,5	8,6	9,6
50–100 –	8,5	8,9	8,5	8,9	8,7	8,8	8,7	9,2
100 ha og derover	8,3	8,5	8,3	8,5	8,4	8,4	8,4	8,4
Samtlige ejendomme	9,1	9,3	9,5	9,5	9,5	9,6	9,6	9,6

Gennemsnitlig nettoarbejdstid pr. dag. Timer.

Fodermestre og kreaturpassere på egen kost	Vinter		Forår		Sommer		Høst	
	med over-ensk.	uden over-ensk.	med over-ensk.	uden over-ensk.	med over-ensk.	uden over-ensk.	med over-ensk.	uden over-ensk.
Ejendomme med:								
indtil 10 ha	8,6	9,4	8,7	9,4	8,9	9,6	8,9	9,9
10– 20 –	8,3	8,6	8,3	8,9	8,4	8,9	8,4	9,1
20– 50 –	8,7	8,8	8,7	8,9	8,5	8,5	8,6	8,5
50–100 –	8,7	9,0	8,9	8,9	8,6	8,6	8,7	8,6
100 ha og derover	8,5	8,4	8,5	8,5	8,5	8,7	8,5	8,7
Samtlige ejendomme	8,6	8,8	8,6	8,9	8,5	8,6	8,6	8,7

Daglejerkarle	Vinter		Forår		Sommer		Høst	
	med over-ensk.	uden over-ensk.	med over-ensk.	uden over-ensk.	med over-ensk.	uden over-ensk.	med over-ensk.	uden over-ensk.
Ejendomme med:								
indtil 30 ha	8,2	8,1	8,9	9,1	9,0	9,2	9,1	9,8
30– 60 –	8,1	8,2	8,8	8,9	9,1	9,1	9,1	9,4
60–120 –	8,2	8,4	8,9	9,4	9,0	9,6	9,3	9,8
120–240 –	8,1	8,6	8,9	9,3	9,1	9,5	9,2	9,7
240 ha og derover	8,0	8,5	9,0	8,8	9,1	9,1	9,3	9,6
Samtlige ejendomme	8,2	8,2	8,9	9,1	9,0	9,2	9,1	9,7
Faste og løse daglejere								
Ejendomme med:								
indtil 30 ha	8,3	8,1	8,9	8,8	9,1	9,0	9,1	9,2
30– 60 –	8,1	8,3	8,9	8,9	9,1	9,1	9,2	9,4
60–120 –	8,1	8,5	8,9	9,3	8,6	9,4	9,3	9,6
120–240 –	8,1	8,6	8,9	9,2	9,0	9,5	9,2	9,6
240 ha og derover	8,0	8,4	9,0	8,9	9,1	9,2	9,2	9,7
Samtlige ejendomme	8,2	8,3	8,9	8,9	9,0	9,1	9,2	9,4

Kvinder til ind- og udvendig gerning	Vinter		Forår		Sommer		Høst	
	med over-ensk.	uden over-ensk.	med over-ensk.	uden over-ensk.	med over-ensk.	uden over-ensk.	med over-ensk.	uden over-ensk.
Ejendomme med:								
indtil 30 ha	9,5	9,5	9,8	10,3	9,8	10,5	9,2	10,8
30– 60 –	8,7	9,4	9,1	10,1	9,5	10,4	9,8	10,5
60–120 –	8,8	9,6	9,7	10,3	9,6	10,3	9,5	10,1
120–240 –	8,2	11,5	8,8	11,5	8,9	12,0	8,9	12,0
240 ha og derover	7,8	8,8	8,7	8,9	8,7	9,3	8,8	10,0
Samtlige ejendomme	9,2	9,5	9,6	10,3	9,7	10,5	9,4	10,7

Gennemsnitlig nettoarbejdstid pr. dag. Timer.

Kvinder til indvendig gerning	Vinter med overensk.	Vinter uden overensk.	Forår med overensk.	Forår uden overensk.	Sommer med overensk.	Sommer uden overensk.	Høst med overensk.	Høst uden overensk.
Ejendomme med:								
indtil 30 ha	8,6	8,9	9,1	9,7	9,4	9,9	9,5	10,2
30– 60 –	8,9	9,3	9,2	9,8	9,8	10,1	9,7	10,1
60–120 –	8,9	9,4	9,4	9,9	9,6	10,2	9,7	10,3
120–240 –	8,5	9,3	8,9	10,1	9,1	9,8	9,1	9,9
240 ha og derover	8,7	9,0	9,1	9,3	9,2	9,4	9,4	9,4
Samtlige ejendomme	8,7	9,0	9,1	9,7	9,5	10,0	9,6	10,2

Arbejdstidens begyndelse og ophør for karle, daglejerkarle og daglejere. (Sommersæsonen).

	Ejendomme, der beskæftiger daglejerkarle — Antal ejendomme, hvor daglejerkarlenes arbejdstid *begynder* kl.							Ejendomme, der beskæftiger faste og løse daglejere — Antal ejendomme, hvor daglejernes arbejdstid *begynder* kl.						
Begyndelsestidspunkt for alm. karle og forkarle:	5 el. tidl.	5^{30}	6	6^{30}	7	7^{30}	Tils.	5 el. tidl.	5^{30}	6	6^{30}	7	7^{30}	Tils.
Kl. 5 eller tidligere	*1*	—	—	2	4	1	8	—	—	—	2	8	4	14
– 5^{30}	—	—	—	1	9	—	10	—	—	—	3	26	4	33
– 6	—	—	*5*	2	19	5	31	—	—	*3*	4	32	15	54
– 6^{30}	—	—	5	*21*	6	3	35	—	—	—	*35*	22	3	60
– 7	—	—	—	—	*242*	2	244	—	—	—	1	*337*	18	356
– 7^{30}	—	—	—	—	—	*13*	13	—	—	—	—	—	*30*	30
Tilsammen	1	—	10	26	280	24	341	—	—	3	45	425	74	547

	Antal ejendomme, hvor daglejerkarlenes arbejdstid *slutter* kl.						Antal ejendomme, hvor daglejernes arbejdstid *slutter* kl.					
Sluttidspunkt for karle og forkarle:	17	17^{30}	18	18^{30}	19	Tils.	17	17^{30}	18	18^{30}	19	Tils.
Kl. 17	*117*	—	2	—	—	119	*141*	—	2	—	—	143
– 17^{30}	—	*71*	—	—	—	71	7	*118*	—	—	—	125
– 18	4	2	*135*	—	1	142	25	14	*223*	—	—	262
– 18^{30}	—	—	1	*2*	—	3	1	2	10	—	—	13
– 19	2	—	—	—	—	2	1	—	3	—	—	4
Tilsammen	123	73	138	2	1	337	175	134	238	—	—	547

Bilas 1.

Referat af ungdomskommissionens undersøgelse om arbejdstiden.

På grundlag af det materiale, som Ungdomskommissionen har indsamlet, har Det statistiske Departement udarbejdet en oversigt over arbejdstidsforholdene for ungdommen. Der meddeles nedenfor et referat af de for nærværende betænkning væsentlige oplysninger. Det bemærkes, at tallene stammer fra en enquete, der gennemførtes i 1946.

Ved ungdomsenqueten blev der spurgt om, hvornår arbejdstiden begyndte, og hvornår den sluttede samt om mellemliggende pausers længde. På grundlag heraf er der foretaget en opgørelse af såvel brutto- som nettoarbejdstidens længde, og i tabel 1 er anført beregnede gennemsnitstal for den daglige arbejdstid for samtlige erhverv under eet. I de tilfælde, hvor der er weekend, jfr. senere, kan arbejdstiden i de øvrige dage være forøget tilsvarende, således at de beregnede tal for arbejdstidens længde for så vidt er noget for høje. Det bemærkes, at adskillige har undladt at besvare spørgsmålet om arbejdstidens længde, men man kan ikke have nogen mening om, hvorvidt de pågældendes arbejdstid adskiller sig fra de øvrige. Endvidere må anføres, at i undersøgelsen indgår kun de, der har lønnet arbejde, og altså ikke gifte kvinder uden selverhverv, studerende og skoleelever.

Tabel 1.

Den gennemsnitlige daglige arbejdstids længde i timer.

	Mænd				Kvinder			
	Hovedstaden	Provinsbyerne	Stationsbyer	Sognekomm.	Hovedstaden	Provinsbyerne	Stationsbyer	Sognekomm
Sommer								
14–17 årige								
brutto	8,8	9,6	11,1	11,6	8,7	9,8	11,8	11,8
netto	8,1	8,6	10,0	10,2	7,7	8,5	10,5	11,0
18–24 årige								
brutto	8,8	9,6	10,8	11,9	8,6	9,8	11,7	12,3
netto	8,2	8,5	9,8	10,1	7,8	8,5	10,5	11,2
Vinter								
14–17 årige								
brutto	8,7	9,4	10,7	11,0	8,7	9,7	11,4	11,6
netto	8,1	8,4	9,7	9,8	8,0	8,5	9,8	10,6
18–24 årige								
brutto	8,7	9,4	10,4	10,9	8,5	9,9	11,4	11,9
netto	8,1	8,4	9,3	9,7	7,8	8,5	10,1	10,8

Det fremgår af tabellen, at arbejdstiden gennemgående er lavest i hovedstaden og højest i sognekommunerne, medens provinsbyerne indtager en mellemstilling. I byerne er der ingen forskel mellem arbejdstiden om sommeren og vinteren, hvorimod der i sognekommunerne for mændenes vedkommende er $\frac{1}{2}$–1 times mindre arbejdstid om vinteren, medens forskellen for kvindernes vedkommende er noget mindre. På grund af pauser er nettoarbejdstiden i hovedstaden godt $\frac{1}{2}$ time mindre end bruttoarbejdstiden, medens forskellen i provinsen er noget større, således for provinsbyernes mænd 1 time og for kvinderne $1\frac{1}{4}$ time. I sognekommunerne har mændene om sommeren $1\frac{1}{2}$ times pause, men om vinteren – med den noget kortere bruttoarbejdstid - er pauserne kun $1\frac{1}{4}$ time; kvindernes pauser er både sommer og vinter ca. 1 time.

De her nævnte gennemsnitstal for samtlige unge dækker imidlertid over betydelige forskelligheder mellem erhvervsgrupperne. For landbrugsmedhjælpere har man således konstateret en nettoarbejdstid på om sommeren $10\frac{1}{2}$–11 timer og om vinteren $10\frac{1}{4}$–$10\frac{1}{2}$ time. De øvrige erhverv har gennemgående 8 9 timers nettoarbejdstid, men kontorpersonale dog kun $7\frac{1}{2}$–8 timer.

Til belysning af hvorledes gennemsnitstallene fremkommer, er iovrigt i følgende tabel vist en procentvis fordeling for landbrugsmedhjælpere.

Tabel 2.

Fordeling efter nettoarbejdstidens længde for landbrugsmedhjælpere.

	8 timer og derunder pct.	9 timer pct.	10 timer pct.	11 timer pct.	12 timer og derover pct.	I alt pct.
Landbrugsmedhjælpere:						
Sommer: 15–17 år	1	4	23	46	26	100
18–24 –	3	7	27	35	28	100
Vinter: 15–17 –	4	15	29	38	14	100
18–24 –	6	16	26	35	17	100

Det oplyses endvidere, at blandt landbrugsmedhjælperne er der praktisk taget ingen, som har weekend.

Bilag 5a.

Landbrugsarealets sammensætning på de enkelte ejendomsstørrelser 1950. Danmark.

	under 10 ha	10–15 ha	15–30 ha	30–60 ha	60–120 ha	120 ha og derover	i alt
Øerne:	ha	ha	ha	ha	ha	ha	ha
Hvede	7988	5797	18920	10777	3038	7194	53714
Rug	6870	3094	9969	5243	1443	2187	28806
Byg	45729	23248	70616	46507	13034	27856	226990
Havre	19833	9496	29019	17294	5329	9633	90604
Blandsæd	14872	5519	12354	8078	1826	1962	44611
Bælgsæd	594	311	1888	1551	332	1015	5691
Tilsammen	95886	47465	142766	89450	25002	49847	450416
Kartofler	5058	1588	4885	2164	530	929	15154
Kålroer	7178	4191	9668	6704	1091	2150	30982
Turnips	165	83	214	124	49	63	698
Runkelroer	7569	2737	4910	2714	565	810	19305
Fodersukkerroer	12231	5372	15788	11090	2375	4383	51239
Sukkerroer til foderbrug	1160	461	1987	1484	483	667	6242
– – fabrik	10920	6432	18966	16559	5007	8075	65959
Gulerødder	267	100	154	122	11	6	660
Cikorierødder	30	20	59	41	17	68	235
Tilsammen	44578	20984	56631	41002	10128	17151	190474
Andre høstarealer og brak	6699	4121	16752	17880	7091	16245	68788
Græsarealer	59367	28448	74703	86358	18104	27902	294882
Heraf til høslæt	19548	8586	27845	16695	5104	6181	83959
Samlet landbrugsareal	206530	101018	290852	234690	60325	111145	1004560
Jylland:							
Hvede	3188	3339	10601	9482	3187	1404	31201
Rug	13946	16827	45747	34680	9791	4701	125692
Byg	44622	31775	86942	71760	21860	10433	267392
Havre	29456	24102	61554	48910	14685	7289	185996
Blandsæd	41851	36087	77666	50109	11908	4767	222388
Bælgsæd	341	415	1316	2330	1244	538	6184
Tilsammen	133404	112545	283826	217271	62675	29132	838853
Kartofler	13951	12994	31826	22574	5481	3055	89881
Kålroer	25335	23852	55730	41124	10806	4784	161631
Turnips	905	816	1923	1242	448	196	5530
Runkelroer	4655	3046	6385	3795	734	248	18863
Fodersukkerroer	13234	11419	28947	22168	6705	3042	85515
Sukkerroer til foderbrug	3033	2738	8023	6888	2289	958	23929
– – fabrik	514	484	1419	2036	1840	776	7069
Gulerødder	292	219	354	280	90	98	1333
Cikorierødder	20	5	32	19	9	—	85
Tilsammen	61939	55573	134639	100126	28402	13157	393836
Andre høstarealer og brak	1862	1981	7804	10672	6294	6020	34633
Græsarealer	89042	98500	282064	277711	90262	36163	873742
Heraf til høslæt	39659	31217	86350	60454	17408	7306	242394
Samlet landbrugsareal	286247	268599	708333	605780	187633	84472	2141064

	under 10 ha	10–15 ha	15–30 ha	30–60 ha	60–120 ha	120 ha og derover	i alt
Hele landet:	ha	ha	ha	ha	ha	ha	ha
Hvede	11176	9136	29521	20259	6225	8598	84915
Rug	20816	19921	55716	39923	11234	6888	154498
Byg	90351	55023	157558	118267	34894	38289	494382
Havre	49289	33598	90573	66204	20014	16922	276600
Blandsæd	56723	41606	90020	58187	13734	6729	266999
Bælgsæd	935	726	3204	3881	1576	1553	11875
Tilsammen	229290	160010	426592	306721	87677	78979	1289269
Kartofler	19009	14582	36711	24738	6011	3984	105035
Kålroer	32513	28043	65398	47828	11897	6934	192613
Turnips	1070	899	2137	1366	497	259	6228
Runkelroer	12224	5783	11295	6509	1299	1058	38168
Fodersukkerroer	25465	16791	44735	33258	9080	7425	136754
Sukkerroer til foderbrug	4193	3199	10010	8372	2772	1625	30171
– – til fabrik	11434	6916	20385	18595	6847	8851	73028
Gulerødder	559	319	508	402	101	104	1993
Cikorierødder	50	25	91	60	26	68	320
Tilsammen	106517	76557	191270	141128	38530	30308	584310
Andre høstarealer og brak	8561	6102	24556	28552	13385	22265	103421
Græsarealer	148409	126948	356767	364069	108366	64065	1168624
Heraf til høslæt	59207	39803	114195	77149	22512	13487	326353
Samlet landbrugsareal	492777	369617	999185	840470	247958	195617	3145624

Produktionen af vegetabilske produkter på de enkelte ejendomsstørrelser 1950.

	under 10 ha	10–15 ha	15–30 ha	30–60 ha	60–120 ha	120 ha og derover	i alt
	mill. kg	mill. kg	mill. kg	mill. kg	mill. kg	mill. kg	mill. kg
Øerne:							
Hvede	28,6	20,8	67,6	38,5	10,9	25,7	192,1
Rug	19,3	8,7	27,9	14,7	4,0	6,1	80,7
Byg	159,2	80,9	245,3	161,8	45,4	96,9	789,5
Havre	70,0	33,5	102,2	61,0	18,8	34,0	319,5
Blandsæd	50,9	18,9	42,3	27,6	6,2	6,7	152.6
Korn i alt	328,0	162,8	485,3	303,6	85,3	169,4	1534,4
Kartofler	89,3	28,1	86,3	38,2	9,4	16,4	267,7
Kålroer	435,7	254,5	586,9	406,9	66,2	130,5	1880,7
Turnips	7,8	3,9	10,1	5,9	2,3	3,0	33,0
Runkelroer	420,2	151,9	272,7	150,6	31,4	45,0	1071,8
Fodersukkerroer	618,8	271,8	798,8	561,1	120,2	221,7	2592,4
Sukkerroer til foderbrug	53,9	21,5	92,4	69,0	22,5	31,0	290,3
– – fabrik	395,3	232,9	687,6	600,4	181,3	292,3	2389,8
Gulerødder	6,9	2,5	4,0	3,1	0,3	0,2	17,0
Rodfrugter i alt	2027,9	967,1	2538,8	1835,2	433,6	740,1	8542,7
Lucernehø	21,8	13,2	50,5	50,0	16,1	24,3	175,9
Agerhø	111,7	47,7	144,8	69,6	16,3	19,4	409,5
Enghø	15,6	5,3	19,1	10,5	6,1	4,4	61,0
Hø i alt	149,1	66,2	214,4	130,1	38,5	48,1	646,4
Jylland:							
Hvede	10,8	11,3	35,8	32,0	10,7	4,7	105,3
Rug	27,7	33,4	91,0	69,0	19,4	9,3	249,8
Byg	137,8	98,1	268,4	221,6	67,4	32,2	825,5
Havre	81,6	66,8	170,0	135,1	40,7	20,2	514,4
Blandsæd	99,6	85,9	184,8	119,3	28,3	11,4	529,3
Korn i alt	357,5	295,5	750,0	577,0	166,5	77,8	2224,3
Kartofler	245,6	228,7	560,1	397,3	96,5	53,8	1582,0
Kålroer	1486,1	1400,1	3270,3	2414,0	634,3	280,8	9485,6
Turnips	34,9	31,5	74,2	47,9	17,3	7,6	213,4
Runkelroer	232,8	152,4	319,3	189,8	36,7	12,4	943,4
Fodersukkerroer	610,1	526,4	1336,5	1021,9	309,4	140,2	3944,5
Sukkerroer til foderbrug	124,7	112,5	329,9	283,2	94,1	39,4	983,8
– – fabrik	17,1	16,1	47,1	67,6	61,1	25,8	234,8
Gulerødder	6,9	5,2	8,4	6,6	2,1	2,3	31,5
Rodfrugter i alt	2758,2	2472,9	5945,8	4428,3	1251,5	562,3	17419,0
Lucernehø	9,3	7,3	26,6	25,8	12,5	6,3	87,8
Agerhø	181,4	137,2	349,5	236,1	62,0	28,9	995,1
Enghø	32,2	29,3	99,2	72,2	22,4	6,9	262,2
Hø i alt	222,9	173,8	475,3	334,1	96,9	42,1	1345,1
Hele landet:							
Hvede	39,4	32,1	103,4	70,5	21,6	30,4	297,4
Rug	47,0	42,1	118,9	83,7	23,4	15,4	330,5
Byg	297,0	179,0	513,7	383,4	112,8	129,1	1615,0
Havre	151,6	100,3	272,2	196,1	59,5	54,2	833,9
Blandsæd	150,5	104,8	227,1	146,9	34,5	18,1	681,9
Korn i alt	685,5	458,3	1235,3	880,6	251,8	247,2	3758,7
Kartofler	334,9	256,8	646,4	435,5	105,9	70,2	1849,7
Kålroer	1921,8	1654,6	3857,2	2820,9	700,5	411,3	11366,3
Turnips	42,7	35,4	84,3	53,8	19,6	10,6	246,4
Runkelroer	653,0	304,3	592,0	340,4	68,1	57,4	2015,2
Fodersukkerroer	1228,9	798,2	2135,3	1583,0	429,6	361,9	6536,9
Sukkerroer til foderbrug	178,6	134,0	422,3	352,2	116,6	70,4	1274,1
– – fabrik	412,4	249,0	734,7	668,0	242,4	318,1	2624,6
Gulerødder	13,8	7,7	12,4	9,7	2,4	2,5	48,5
Rodfrugter i alt	4786,1	3440,0	8484,6	6263,5	1685,1	1302,4	25961,7
Lucernehø	31,1	20,5	77,1	75,8	28,6	30,6	263,7
Agerhø	293,1	184,9	494,3	305,7	78,3	48,3	1404,6
Enghø	47,8	34,6	118,3	82,7	28,5	11,3	323,2
Hø i alt	372,0	240,0	689,7	464,2	135,4	90,2	1991,5

Bilag 5c.

Kreaturholdet i juli 1949 efter størrelsen af landbrugsarealet[1]).

Ejendommens landbrugsareal	0,55–3 ha	3–5 ha	5–10 ha	10–15 ha	15–30 ha	30–60 ha	60–120 ha	120–240 ha	240 ha og derover	I alt
Antal ejend...	23250	22524	55677	31343	50422	19574	2942	649	254	206635
Landbrugsa. ha	44246	90555	409633	388138	1053368	755808	226849	104794	84101	3157492
	100 stk.	100 stk.	100 stk.	100 stk.	100 stk.	100 stk.	100 stk.	100 stk.	100 stk.	100 stk.
Heste.....	95	264	1054	741	1697	1007	211	93	43	5205
Hornkvæg....	419	984	4374	3979	9997	6452	1578	769	464	29016
Svin.....	483	1023	4577	3716	9149	5706	1213	543	226	26636
Får.....	18	21	64	56	173	165	45	76	26	644
Høns.....	14010	19900	56550	37070	69690	32180	5850	1210	470	236930
Kalkuner.....	23	21	88	34	128	55	19	14	7	389
Ænder.....	437	658	1624	1007	1964	860	234	55	18	6857
Gæs.....	189	313	649	474	997	555	173	39	16	3405

[1]) Landkommuner og byer.

Bilag 5d.

Husdyr fordelt efter besætningsstørrelse 1944.

	Heste		Hornkvæg i alt		Køer		Svin	
	Antal besætninger	Antal heste	Antal besætninger	Antal hornkvæg	Antal besætninger	Antal køer	Antal besætninger	Antal svin
Antal dyr i besætningen								
0 stkr.....	26248	—	13885	—	14534	—	19674	—
1 stk.....	33367	33367	3689	3689	8350	8350	11378	11378
2 stkr.....	61324	122648	7109	14218	17367	34734	19233	38466
3 –	29624	88872	8497	25491	19150	57450	15929	47787
4 –	19149	76596	9604	38416	23339	93356	15488	61952
5 –	12893	64465	10438	52190	20730	103650	12929	64645
6 –	9323	55938	11212	67272	17354	104124	11824	70944
7 –	6135	42945	11037	77259	13041	91287	10252	71764
8 –	3781	30248	10318	82544	11569	92552	9326	74608
9 –	2319	20871	9749	87741	9732	87588	7620	68580
10 –	1574	15740	8799	87990	8490	84900	7541	75410
11 –	1033	11363	7651	84161	7328	80608	6712	73832
12 –	712	8544	6912	82944	6080	72960	6138	73656
13 –	488	6344	6285	81705	5299	68887	5627	73151
14 –	351	4914	5834	81676	4739	66346	5361	75054
15–19 –	858	14159	22508	379270	13145	218285	18975	318552
20–29 –			29056	704785	6622	147616	15555	362397
30–39 –			14699	499799	1397	45162	7570	274818
40–49 –	510	15210	6465	284805	503	21394		
50–74 –			4170	247779	452	26569	2206	147334
75–99 –			958	81377	253	21608		
100 stkr. og derover....			814	120712	215	27750	351	48295
I alt....	209689	612224	209689	3185823	209689	1555176	209689	2032623

Landbrugsproduktionens værdi og landbrugets bruttonationalprodukt. Bilag 6.

Kalenderår	Landbrugsproduktionens værdi															Værdien af indkøbte rå- og hjælpestoffer, importeret eller frembragt af andre erhverv.					Landbrugets bruttonationalprodukt
	Salg og forbrug af planteprod.					Produktion af husdyrprodukter															
	Korn	Kartofler	Sukkerroer og saftroer	Frø, industriafgrøder o. lign.	Tilsammen planteprodukter	Mælk og mælkeprodukter	Levende og slagtede kvæg	Levende og slagtede svin	Æg	Kød af fjerkræ	Levende og slagtede heste	Andre husdyrprodukter	Tilsammen husdyrprodukter	Besætnings- og beholdningsforskydninger	Produktionsværdi i alt	Korn, oliekager o. lign. samt frø	Kunstgødning	Andre rå- og hjælpestoffer til det egentlige landbrug	Rå- og hjælpestoffer til mejerier og slagterier	Rå- og hjælpestoffer i alt	
	Mill. kr.	Mill. kr.	Mill. kr.	Mill. kr.	Mill. kr.	Mill. kr.	Mill. kr.	Mill. kr.	Mill. kr.	Mill. kr.	Mill. kr.	Mill. kr.	Mill. kr.	Mill. kr.	Mill. kr.	Mill. kr.	Mill. kr.	Mill. kr.	Mill. kr.	Mill. kr.	Mill. kr.
1949	300	100	136	70	606	1635	372	1213	375	84	72	12	3763	111	4480	444	187	197	90	918	3562
1948	243	111	112	85	551	1497	315	759	298	83	64	17	3033	81	3665	202	152	162	82	598	3067
1947	256	159	94	77	586	1213	533	740	188	63	100	23	2860	÷211	3235	112	144	161	71	488	2747
1946	240	146	90	71	547	1158	472	629	140	64	73	28	2564	÷ 53	3058	87	98	165	66	416	2642
1945	205	122	75	67	469	1078	373	589	125	63	49	28	2305	78	2852	20	84	147	58	309	2543
1944	153	106	73	73	405	1033	373	811	115	63	106	22	2523	24	2952	13	75	139	54	281	2671
1943	183	87	72	82	424	970	293	620	91	52	99	19	2144	188	2756	13	87	115	49	264	2492
1942	201	84	64	35	384	826	422	344	89	38	40	12	1771	7	2162	8	98	104	43	253	1909
1941	158	77	70	40	345	851	408	501	119	47	50	9	1985	÷131	2199	5	103	84	46	238	1961
1940	130	59	48	25	262	754	380	657	154	51	38	6	2040	÷165	2137	78	93	74	50	295	1842
1939	57	33	42	24	156	641	218	570	151	41	18	5	1644	24	1824	224	83	67	40	414	1410
1938	45	23	31	17	116	648	186	537	145	31	15	5	1567	34	1717	249	77	59	39	424	1293
1937	61	30	36	14	141	581	202	532	136	27	13	7	1498	÷ 21	1618	298	72	56	36	462	1156
1936	31	29	30	15	105	512	195	517	124	28	10	7	1393	2	1500	234	64	48	34	380	1120
1935	23	24	34	14	95	472	168	498	108	33	9	6	1294	22	1411	214	62	43	32	351	1060
1934	23	22	24	14	83	425	152	542	99	34	11	6	1269	÷ 19	1333	194	48	44	35	321	1012
1933	14	17	32	11	74	438	100	586	97	26	12	5	1264	÷ 52	1286	221	45	38	37	341	945
1932	13	27	28	9	77	468	92	489	94	24	10	5	1182	÷ 20	1239	256	43	43	38	380	859
1931	15	19	11	9	54	540	135	501	88	25	12	6	1307	12	1373	321	76	54	41	492	881
1930	20	19	14	11	64	594	183	614	94	24	15	7	1531	41	1636	337	77	58	41	513	1123
1929	28	23	16	10	77	681	218	621	111	20	16	7	1674	52	1803	371	71	52	37	531	1272
1928	34	30	24	13	101	676	201	591	117	18	15	8	1626	26	1753	446	70	52	38	606	1147
1927	37	27	24	7	95	623	200	539	112	18	14	7	1513	2	1610	390	80	55	39	564	1046
1926	43	18	25	11	97	592	216	537	116	20	14	7	1502	52	1651	312	107	66	40	525	1126
1925	34	34	26	10	104	816	251	698	158	24	19	9	1975	53	2132	497	105	70	42	714	1418

Landbrugets arbejdskraft 1945–46, omregnet til helårsarbejdere, fordelt efter ejendomsstørrelse.

Ejendomme med		0,55–3 ha	3–5 ha	5–10 ha	10–15 ha	15–30 ha	30–60 ha	60–120 ha	120–240 ha	240 ha og derover	I alt
Antal ejendomme		23714	22219	55640	31365	48771	21908	3534	731	265	208147
Samlet landbrugsareal		42387	84067	384475	370793	994446	830617	262596	115703	92059	3177143
Familiens arbejde[1]		21870	21649	59451	29449	40791	15835	1520	34	13	190612
Fradrag for arbejde hos andre		3507	1418	919	233	144	34	4	—	—	6259
Familiens arbejde i egen bedrift		18363	20231	58532	29216	40647	15801	1516	34	13	184353
Børn og slægtninge, 14 år og derover	Mænd	1027	2140	8057	8231	17080	8539	1190	71	37	46372
	Kvinder	1132	1654	6329	5859	11597	6039	760	52	16	33438
	Tilsammen	2159	3794	14386	14090	28677	14578	1950	123	53	79810
Fast fremmed medhjælp uden egen husstand	Mænd	616	958	3759	7025	30495	28706	8001	3076	2611	85247
	Kvinder	596	800	2496	3635	13150	11327	2855	1028	645	36532
	Tilsammen	1212	1758	6255	10660	43645	40033	10856	4104	3256	121779
Fast fremmed medhjælp med egen husstand	Mænd	211	266	513	681	2688	4847	2990	2541	2391	17128
	Kvinder	79	152	211	252	950	2295	1394	793	600	6726
	Tilsammen	290	418	724	933	3638	7142	4384	3334	2991	23854
Løse daglejere o. lign.		777	857	2682	2875	7816	6017	1758	946	467	24195
	Tilsammen	22801	27058	82579	57774	124423	83571	20464	8541	6780	433991
Nemlig	Mænd	18261	21202	63312	43695	93653	62524	15190	6562	5467	329866
	Kvinder	4540	5856	19267	14079	30770	21047	5274	1979	1313	104125

[1]) Herunder arbejde præsteret af brugeren samt dennes ægtefælle og skolepligtige børn.

Bilag 8.

Arbejdskraft og hestehold på ejendomme med og uden mekanisering (traktor) inden for forskellige brugsstørrelser den 15. juli 1950.

Oerne	indtil 10 ha	10–15 ha	15–30 ha	30–60 ha	60–120 ha	120–240 ha	240 ha og derover	i alt
	Ejendomme, der var forsynet med traktor.							
Antal ejendomme	545	441	2481	3033	669	295	188	7652
Samlet landbrugsareal	2918	5274	53946	119590	50704	50338	59786	342556
Antal traktorer	555	441	2501	3187	894	791	693	9062
Antal voksne heste	499	677	5124	10348	2954	2170	1926	23698
Mandlige arbejdere: faste uden egen husstand	141	245	2632	6132	1776	1293	1161	13380
Mandlige arbejdere: løse – – –	49	23	282	592	222	191	190	1549
Mandlige arbejdere: faste med – –	49	58	527	1993	1171	1339	1728	6865
Mandlige arbejdere: løse – – –	8	38	498	807	324	224	298	2197
Mandlige arbejdere: tilsammen	247	364	3939	9524	3493	3047	3377	23991
Mandlige arbejdere: heraf traktorførere	9	1	23	167	170	317	472	1159
Kv. arb.: uden egen husstand	58	118	1153	2316	670	319	274	4908
Kv. arb.: med – –	112	58	171	450	219	176	201	1387
I alt mandl. og kvindl. arb.	417	540	5263	12290	4382	3542	3852	30286
	Ejendomme, der ikke var forsynet med traktor, men som fik arbejde udført af en maskinstation.							
Antal ejendomme	3586	1255	2640	671	17	—	—	8169
Samlet landbrugsareal	17363	14258	54640	24785	1207	—	—	112253
Antal voksne heste	3772	2033	6839	2663	110	—	—	15417
Mandlige arbejdere: faste uden egen husstand	588	512	2506	1337	44	—	—	4987
Mandlige arbejdere: løse – – –	30	32	95	25	2	—	—	184
Mandlige arbejdere: faste med – –	51	87	280	228	20	—	—	666
Mandlige arbejdere: løse – – –	215	242	423	165	11	—	—	1056
Mandlige arbejdere: tilsammen	884	873	3304	1755	77	—	—	6893
Kv. arb.: uden egen husstand	391	267	1525	744	14	—	—	2941
Kv. arb.: med – –	98	70	166	97	4	—	—	435
I alt mandl. og kvindl. arb.	1373	1210	4995	2596	95	—	—	10269
	Ejendomme, der ikke var forsynet med traktor, og som ikke fik arbejde udført af en maskinstation.							
Antal ejendomme	41534	7110	8742	2547	113	6	—	60052
Samlet landbrugsareal	186249	81486	182266	90315	8414	1021	—	549751
Antal voksne heste	50724	14616	26874	11258	637	46	—	104155
Mandlige arbejdere: faste uden egen husstand	4044	3661	8738	4365	240	15	—	21063
Mandlige arbejdere: løse – – –	475	230	336	181	19	4	—	1245
Mandlige arbejdere: faste med – –	398	276	1005	1183	136	19	—	3017
Mandlige arbejdere: løse – – –	1182	692	1128	532	7	8	—	3549
Mandlige arbejdere: tilsammen	6099	4859	11207	6261	402	46	—	28874
Kv. arb.: uden egen husstand	3134	1719	4451	1922	155	3	—	11384
Kv. arb.: med – –	871	308	600	331	11	1	—	2122
I alt mandl. og kvindl. arb.	10104	6886	16258	8514	568	50	—	42380
	Samtlige ejendomme.							
Antal ejendomme	45665	8806	13863	6251	799	301	188	75873
Samlet landbrugsareal	206530	101018	290852	234690	60325	51359	59786	1004560
Antal traktorer	555	441	2501	3187	894	791	693	9062
Antal voksne heste	54995	17326	38837	24269	3701	2216	1926	143270
Mandlige arbejdere: faste uden egen husstand	4773	4418	13876	11834	2060	1308	1161	39430
Mandlige arbejdere: løse – – –	554	285	713	798	243	195	190	2978
Mandlige arbejdere: faste med – –	498	421	1812	3404	1327	1358	1728	10548
Mandlige arbejdere: løse – – –	1405	972	2049	1504	342	232	298	6802
Mandlige arbejdere: tilsammen	7230	6096	18450	17540	3972	3093	3377	59758
Kv. arb.: uden egen husstand	3583	2104	7129	4982	839	322	274	19233
Kv. arb.: med – –	1081	436	937	878	234	177	201	3944
I alt mandl. og kvindl. arb.	11894	8636	26516	23400	5045	3592	3852	82935

Jylland	indtil 10 ha	10–15 ha	15–30 ha	30–60 ha	60–120 ha	120–240 ha	240 ha og derover	i alt
	Ejendomme, der var forsynet med traktor.							
Antal ejendomme	510	350	1765	3752	1645	310	73	8405
Samlet landbrugsareal	3132	3983	35602	158623	116231	42893	28253	388717
Antal traktorer	562	351	1778	3756	1653	511	171	8782
Antal voksne heste	491	303	2557	9933	7161	2040	1029	23514
Mandlige arbejdere: faste uden egen husstand	116	139	1288	5989	4124	1102	489	13247
Mandlige arbejdere: løse – – –	25	16	177	797	427	164	51	1657
Mandlige arbejdere: faste med – –	19	20	140	1510	1484	745	539	4457
Mandlige arbejdere: løse – – –	6	19	116	430	424	126	83	1204
Mandlige arbejdere: tilsammen	166	194	1721	8726	6459	2137	1162	20565
Mandlige arbejdere: heraf traktorførere	4	3	20	106	111	118	93	455
Kv. arb.: uden egen husstand	57	85	613	2554	1643	362	124	5438
Kv. arb.: med – –	86	35	53	285	262	96	52	869
I alt mandl. og kvindl. arb.	309	314	2387	11565	8364	2595	1338	26872
	Ejendomme, der ikke var forsynet med traktor, men som fik arbejde udført af en maskinstation.							
Antal ejendomme	3662	1922	4203	1983	230	5	—	12005
Samlet landbrugsareal	21921	22118	84752	76518	16421	766	—	222496
Antal voksne heste	3689	2838	7879	6136	1011	37	—	21590
Mandlige arbejdere: faste uden egen husstand	438	509	2721	2872	503	15	—	7058
Mandlige arbejdere: løse – – –	105	154	438	293	68	3	—	1061
Mandlige arbejdere: faste med – –	31	12	159	271	88	5	—	566
Mandlige arbejdere: løse – – –	55	126	355	200	49	2	—	787
Mandlige arbejdere: tilsammen	629	801	3673	3636	708	25	—	9472
Kv. arb.: uden egen husstand	381	356	1348	1134	229	6	—	3454
Kv. arb.: med – –	42	38	156	169	13	—	—	418
I alt mandl. og kvindl. arb.	1052	1195	5177	4939	950	31	—	13344
	Ejendomme, der ikke var forsynet med traktor, og som ikke fik arbejde udført af en maskinstation.							
Antal ejendomme	48802	21199	30151	10653	805	92	—	111702
Samlet landbrugsareal	261194	242498	587979	370639	54981	12560	—	1529851
Antal voksne heste	58235	38748	65625	35973	3987	641	—	203209
Mandlige arbejdere: faste uden egen husstand	4713	7258	21619	14596	1899	161	—	50246
Mandlige arbejdere: løse – – –	569	687	1394	915	120	21	—	3706
Mandlige arbejdere: faste med – –	216	235	639	736	174	99	—	2099
Mandlige arbejdere: løse – – –	844	762	1243	661	113	99	—	3722
Mandlige arbejdere: tilsammen	6342	8942	24895	16908	2306	380	—	59773
Kv. arb.: uden egen husstand	4271	4463	12238	6943	699	41	—	28655
Kv. arb.: med – –	398	521	912	718	85	16	—	2650
I alt mandl. og kvindl. arb.	11011	13926	38045	24569	3090	437	—	91078
	Samtlige ejendomme.							
Antal ejendomme	52974	23471	36119	16388	2680	407	73	132112
Samlet landbrugsareal	286247	268599	708333	605780	187633	56219	28253	2141064
Antal traktorer	562	351	1778	3756	1653	511	171	8782
Antal voksne heste	62415	41889	76061	52042	12159	2718	1029	248313
Mandlige arbejdere: faste uden egen husstand	5267	7906	25628	23457	6526	1278	489	70551
Mandlige arbejdere: løse – – –	699	857	2009	2005	615	188	51	6424
Mandlige arbejdere: faste med – –	266	267	938	2517	1746	849	539	7122
Mandlige arbejdere: løse – – –	905	907	1714	1291	586	227	83	5713
Mandlige arbejdere: tilsammen	7137	9937	30289	29270	9473	2542	1162	89810
Kv. arb.: uden egen husstand	4709	4904	14199	10631	2571	409	124	37547
Kv. arb.: med – –	526	594	1121	1172	360	112	52	3937
I alt mandl. og kvindl. arb.	12372	15435	45609	41073	12404	3063	1338	131294

Hele landet	indtil 10 ha	10–15 ha	15–30 ha	30–60 ha	60–120 ha	120–240 ha	240 ha og derover	i alt
	Ejendomme, der var forsynet med traktor.							
Antal ejendomme	1055	791	4246	6785	2314	605	261	16057
Samlet landbrugsareal	6050	9257	89548	278213	166935	93231	88039	731273
Antal traktorer	1117	792	4279	6943	2547	1302	864	17844
Antal voksne heste	990	980	7681	20281	10115	4210	2955	47212
Mandlige arbejdere: faste uden egen husstand	257	384	3920	12121	5900	2395	1650	26627
Mandlige arbejdere: løse – – –	74	39	459	1389	649	355	241	3206
Mandlige arbejdere: faste med – –	68	78	667	3503	2655	2084	2267	11322
Mandlige arbejdere: løse – – –	14	57	614	1237	748	350	381	3401
Mandlige arbejdere: tilsammen	413	558	5660	18250	9952	5184	4539	44556
Mandlige arbejdere: heraf traktorførere	13	4	43	273	281	435	565	1614
Kv. arb.: uden egen husstand	115	203	1766	4870	2313	681	398	10346
Kv. arb.: med – –	198	93	224	735	481	272	253	2256
I alt mandl. og kvindl. arb.	726	854	7650	23855	12746	6137	5190	57158
	Ejendomme, der ikke var forsynet med traktor, men som fik arbejde udført af en maskinstation.							
Antal ejendomme	7248	3177	6843	2654	247	5	—	20174
Samlet landbrugsareal	39284	36376	139392	101303	17628	766	—	334749
Antal voksne heste	7461	4871	14718	8799	1121	37	—	37007
Mandlige arbejdere: faste uden egen husstand	1026	1021	5227	4209	547	15	—	12045
Mandlige arbejdere: løse – – –	135	186	533	318	70	3	—	1245
Mandlige arbejdere: faste med – –	82	99	439	499	108	5	—	1232
Mandlige arbejdere: løse – – –	270	368	778	365	60	2	—	1843
Mandlige arbejdere: tilsammen	1513	1674	6977	5391	785	25	—	16365
Kv. arb.: uden egen husstand	772	623	2873	1878	243	6	—	6395
Kv. arb.: med – –	140	108	322	266	17	—	—	853
I alt mandl. og kvindl. arb.	2425	2405	10172	7535	1045	31	—	23613
	Ejendomme, der ikke var forsynet med traktor, og som ikke fik arbejde udført af en maskinstation.							
Antal ejendomme	90336	28309	38893	13200	918	98	—	171754
Samlet landbrugsareal	447443	323984	770245	460954	63395	13581	—	2079602
Antal voksne heste	108959	53364	92499	47231	4624	687	—	307364
Mandlige arbejdere: faste uden egen husstand	8757	10919	30357	18961	2139	176	—	71309
Mandlige arbejdere: løse – – –	1044	917	1730	1096	139	25	—	4951
Mandlige arbejdere: faste med – –	614	511	1644	1919	310	118	—	5116
Mandlige arbejdere: løse – – –	2026	1454	2371	1193	120	107	—	7271
Mandlige arbejdere: tilsammen	12441	13801	36102	23169	2708	426	—	88647
Kv. arb.: uden egen husstand	7405	6182	16689	8865	854	44	—	40039
Kv. arb.: med – –	1269	829	1512	1049	96	17	—	4772
I alt mandl. og kvindl. arb.	21115	20812	54303	33083	3658	487	—	133458
	Samtlige ejendomme.							
Antal ejendomme	98639	32277	49982	22639	3479	708	261	207985
Samlet landbrugsareal	492777	369617	999185	840470	247958	107578	88039	3145624
Antal traktorer	1117	792	4279	6943	2547	1302	864	17844
Antal voksne heste	117410	59215	114898	76311	15860	4934	2955	391583
Mandlige arbejdere: faste uden egen husstand	10040	12324	39504	35291	8586	2586	1650	109981
Mandlige arbejdere: løse – – –	1253	1142	2722	2803	858	383	241	9402
Mandlige arbejdere: faste med – –	764	688	2750	5921	3073	2207	2267	17670
Mandlige arbejdere: løse – – –	2310	1879	3763	2795	928	459	381	12515
Mandlige arbejdere: tilsammen	14367	16033	48739	46810	13445	5635	4539	149568
Kv. arb.: uden egen husstand	8292	7008	21328	15613	3410	731	398	56780
Kv. arb.: med – –	1607	1030	2058	2050	594	289	253	7881
I alt mandl. og kvindl. arb.	24266	24071	72125	64473	17449	6655	5190	214229

Bilag 9.

Antal arbejdere pr. 100 ha efter mekaniseringsgrad.

	Øerne			Jylland			Hele landet		
	mandl.	kvindl.	i alt	mandl.	kvindl.	i alt	mandl.	kvindl.	i alt
Ejendomme, der var forsynet med traktor.									
indtil 10 ha	8,5	5,9	14,4	5,4	4,6	10,0	6,8	3,5	10,3
10– 15 –	6,9	3,3	10,2	4,9	3,0	7,9	6,0	3,2	9,2
15– 30 –	7,3	2,5	9,8	4,8	1,9	6,7	6,3	2,2	8,5
30– 60 –	8,0	2,3	10,3	5,5	1,8	7,3	6,6	2,0	8,6
60–120 –	6,9	1,7	8,6	5,6	1,6	7,2	6,0	1,6	7,6
120–240 –	6,1	0,9	7,0	5,0	1,0	6,0	5,6	1,0	6,6
240 ha og derover	5,7	0,8	6,5	4,1	0,6	4,7	5,2	0,7	5,9
i alt	7,0	1,8	8,8	5,3	1,6	6,9	6,1	1,7	7,8
Ejendomme, der ikke var forsynet med traktor, men som fik arbejde udført af en maskinstation.									
indtil 10 ha	5,1	2,8	7,9	2,9	1,9	4,8	3,8	2,4	6,2
10– 15 –	6,1	2,4	8,5	3,6	1,8	5,4	4,6	2,0	6,6
15– 30 –	6,1	3,0	9,1	4,3	1,8	6,1	5,0	2,3	7,3
30– 60 –	7,1	3,4	10,5	4,8	1,7	6,5	5,3	2,1	7,4
60–120 –	6,4	1,5	7,9	4,3	1,5	5,8	4,5	1,4	5,9
120–240 –	—	—	—	3,1	0,8	3,9	3,1	0,8	3,9
240 ha og derover	—	—	—	—	—	—	—	—	—
i alt	6,1	3,0	9,1	4,3	1,7	6,0	4,9	2,2	7,1
Ejendomme, der ikke var forsynet med traktor og som ikke fik arbejde udført af en maskinstation.									
indtil 10 ha	3,3	2,1	5,4	2,4	1,8	4,2	2,9	1,8	4,7
10– 15 –	6,0	2,4	8,4	3,7	2,0	5,7	4,3	2,1	6,4
15– 30 –	6,1	2,8	8,9	4,2	2,3	6,5	4,7	2,4	7,1
30– 60 –	6,9	2,5	9,4	4,6	2,0	6,6	5,0	2,2	7,2
60–120 –	4,8	2,0	6,8	4,2	1,4	5,6	4,3	1,5	5,8
120–240 –	4,6	0,4	5,0	3,0	0,5	3,5	3,1	0,5	3,6
240 ha og derover	—	—	—	—	—	—	—	—	—
i alt	5,3	2,4	7,7	3,9	2,1	6,0	4,3	2,1	6,4
Samtlige ejendomme									
indtil 10 ha	3,5	2,3	5,8	2,5	1,8	4,3	2,9	2,0	4,9
10– 15 –	6,0	2,6	8,6	3,7	2,0	5,7	4,3	2,2	6,5
15– 30 –	6,3	2,8	9,1	4,3	2,1	6,4	4,9	2,3	7,2
30– 60 –	7,5	2,5	10,0	4,8	2,0	6,8	5,6	2,1	7,7
60–120 –	6,6	1,8	8,4	5,0	1,6	6,6	5,4	1,6	7,0
120–240 –	6,0	1,0	7,0	4,5	1,0	5,5	5,2	1,0	6,2
240 ha og derover	5,7	0,8	6,5	4,1	0,6	4,7	5,2	0,7	5,9
i alt	5,9	2,4	8,3	4,2	1,9	6,1	4,8	2,0	6,8

Bilag 10.

Mekaniseringens indflydelse på arbejdsstyrkens størrelse.

Uddrag af Det landøkonomiske Driftsbureau: Mekanisering i landbruget 1919.

På grundlag af regnskaber fra et antal brug, der har gennemført mekanisering af driften inden for de sidste år, har Det landøkonomiske Driftsbureau foretaget en analyse af mekaniseringens indflydelse på arbejdsstyrkens størrelse. Af den derom udsendte beretning er uddraget følgende oplysninger:

Forskydningerne i folkeholdets størrelse fremkommer dels som en besparelse i det faste folkehold (fra sommerhalvåret 1945 til 1949), dels som ændringer i den løse medhjælp, der er forekommet i et mindre antal ejendomme. Ved opgørelsen er materialet inddelt efter den faste arbejdsstyrkes størrelse før mekaniseringen. Ejendomsstørrelse og antal heste forholder sig ved denne inddeling på følgende måde:

Antal faste folk i sommerhalvåret før mekaniseringen:

	1 2		3	4-5	6-9	1 0 19	20-3(5
Øerne og Østjylland:							
ha pr. ejendom	22,4	25,0	36,0	59,4	90,7	191,2	336,5
Antal heste for mekaniseringen	2-4	3–5	4–7	5–10	6–13	12 28	24–36
Øvrige Jylland:							
ha pr. ejendom	31,2	—	47,5	69,5	86,0	154,6	—
Antal heste før mekaniseringen	4	—	4–9	4–10	7–10	18	—

Det fremgår af undersøgelsen, at der beregnet pr. ejendom ikke er sket nogen væsentlig reduktion af det faste folkehold på de ejendomme, der tidligere havde indtil 3 faste medhjælpere. I det store og hele er det først, hvor ejendommene har haft 4-5 faste mand, før mekaniseringen blev påbegyndt, at der er sparet mandskab, og det er kun på de helt store gårde, der kan tales om en kendelig reduktion af den faste stab. Da der ikke synes at være nogen forskel mellem de enkelte landsdele i denne henseende, er materialet behandlet under eet for alle landsdele.

Selv om der på en del ejendomme ikke er opnået nogen besparelse i det faste folkehold, har det alligevel i al almindelighed været muligt at gennemføre arbejdet med mindre arbejdskraft efter mekaniseringen. Dette forhold er nærmere undersøgt for et mindre antal ejendomme, idet der for disse er indhentet oplysninger om størrelsen af den løse medhjælp før og efter mekaniseringen fra 1. maj til 15. september. Som det fremgår af følgende tabel, er arbejdet gennemført med mindre løs medhjælp på de gårde, hvor størrelsen af det faste folkehold er uændret, medens der blev beskæftiget mere løs medhjælp på de ejendomme, som har reduceret det faste folkehold efter mekaniseringens gennemførelse.

Forskydninger i antallet af faste medhjælpere samt i antal dage for løs medhjælp pr. ejendom fra 1945 til 1949 for perioden 1. maj – 15. september.

Faste folk i sommerhalvåret (før mekaniseringen).

Besparelsen i faste folk	1 Antal ejend.	1 Ændr. i løs medhjælp	2-3 Antal ejend.	2-3 Ændr. i løs medhjælp	4 5 Antal ejend.	4 5 Ændr. i los medhjælp	(5-10 Antal ejend.	(5-10 Ændr. i los medhjælp	11-19 Antal ejend.	11-19 Ændr. i løs medhjælp
0	5	÷ 41	16	+ (i	4	÷ 7	2	÷ 109		
1	2	÷ 44	11	+42	7	+33	1	+ 95	1	+ 34
2			2	+ 25	2	÷ 45	1	÷ 52		
3 5							1	— 9	1	÷ 130

Driftsformen lader sig naturligvis ændre af hensyn til arbejdsbehovet, således at der kan dyrkes større areal med mere arbejdskrævende afgrøder på ejendomme, hvor man trods mekaniseringen ikke ønsker at formindske arbejdsstyrken. Omvendt kan arealerne med afgrøder, hvor det legemlige arbejde lettere kan erstattes af maskiner, udvides, så det er muligt at gennemføre arbejdet med en formindsket arbejdsstyrke.

Det er i denne henseende karakteristisk, at for alle de undersøgte ejendomme, hvor størrelsen af det faste mandskab er opretholdt, har man ændret arealbenyttelsen, så der dyrkes større arealer med mere arbejdskrævende afgrøder som rodfrugter, kartofler, roefrø, frugt m.m., uden at der beskæftiges mere løs medhjælp i perioden fra 1. maj til 15. september.

Brugene, hvor den faste arbejdsstyrke er formindsket, deler sig naturligt i to grupper. For det første: Ejendomme, der har udvidet arealet med arbejdskrævende afgrøder, og her er der i alle tilfælde anvendt mere løs medhjælp end tidligere, og for det andet: Ejendomme, hvor arealbenyttelsen er ændret, således at dyrkningen af afgrøder, som forholdsvis let kan mekaniseres, er udvidet. Disse brug har trods mindre fast arbejdsstyrke gennemført; driften med samme eller mindre løs medhjælp.

De økonomiske virkninger af en mekanisering.

Sammenholdes de indvundne besparelser ved reduktionen af arbejdskraft og hestehold med de omkostninger, mekaniseringen har medført, fremkommer de i følgende tabel anførte tal.

Mekaniseringens økonomi pr. traktor ved forskellig ejendomsstørrelse og mekaniseringsgrad.

Antal heste før mek.	2 3 Antal ejend.	2 3 Bespa-relse kr.	4 5 Antal ejend.	4 5 Bespa-relse kr.	6-9 Antal ejend.	6-9 Bespa-reise kr.	10 15 Antal ejend.	10 15 Bespa-reise kr.	over 15 Antal ejend.	over 15 Bespa-relse kr.
Mekaniseringsgrad				*Oerne og Ostjylland*						
1	—	—	5	1858	2	÷752	—	—	—	—
2	5	567	19	390	7	1235	3	1191	2	9660
3	—	—	2	÷3079	3	÷116	7	4637	2	2996
4	3	161	2	1306	—	—	1	1492	1	5464
Gennemsnit	8	415	28	470	12	567	11	3538	5	6093
				Øvrige Jylland						
1	—	—	1	1083	4	1476	—	—	—	—
2	—	—	1	÷675	5	3579	1	6025	—	—
3	1	72	—	—	4	3936	—	—	—	—
4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Gennemsnit	1	72	2	204	13	3042	1	6025	—	—

Beregningerne, hvori der for arbejdskraftens vedkommende er taget hensyn til ændringerne i driftsformen, viser, at på Øerne og i Østjylland har der i almindelighed kun været virkelig fordel ved den udvidede mekanisering for de ejendomme, der tidligere havde over 9 heste. Besparelsen i heste og mandskab har for disse to grupper været henholdsvis 3538 kr. og 6093 kr. større end mekaniseringsomkostningerne. Brugene, der før mekaniseringen havde 4-9 heste, har kun haft en fordel på mellem 500 og 600 kr., og omtrent samme resultat er opnået i de brugsstørrelser, der før mekaniseringen havde 2-3 heste.

I det øvrige Jylland er størrelsesgruppen med 6-9 heste før mekaniseringen stærkest repræsenteret. Disse brug har i gennemsnit opnået en besparelse, der er 3042 kr. større end de øgede mekaniseringsomkostninger. I de mindre brug fra denne landsdel overstiger besparelsen kun mekaniseringsomkostningerne med mindre beløb.

Det fremgår af materialet, at det er reduktionen af hesteholdet, der betyder mest for økonomien ved den udvidede mekanisering. Dog har det kun på et par enkelte ejendomme været muligt alene herved at opnå en besparelse, der dækker de samlede mekaniseringsomkostninger.

For Øerne og Østjylland har 20 af 56 ejendomme haft omkostninger ved mekaniseringen, der er større end den opnåede besparelse ved heste og folkehold, medens de øvrige 36 ejendomme har fået dækket mekaniseringsomkostningerne gennem besparelsen i hestekraft og arbejdsudgift.

For 8 kvægløse brug har besparelsen ved heste og folkehold efter korrektion for arealbenyttelsen udgjort følgende beløb sammenlignet med mekaniseringsomkostningerne:

	Med forøgede arbejdsudgifter			Med mindre arbejdsudgifter		
	Antal brug	Besparelse ved heste og folk	Mekaniserings-omkostninger	Antal brug	Besparelse ved heste og folk	Mekaniserings-omkostninger
Sparet antal heste pr. traktor		kr.	kr.		kr.	kr.
0–1	—	—	—	1	4365	3399
2–3	2	÷ 857	3940	1	5070	6684
4–5	2	874	6610	2	12843	4832

Som det ses af oversigten, har kun få af disse brug opnået en besparelse ved hesteholdet og i arbejdsudgifter, der er større end mekaniseringsomkostningerne.

lien store forskel i det opnåede resultat fra ejendom til ejendom kunne muligvis skyldes forskellige driftsformer, idet nogle af disse er lettere at mekanisere end andre. Ved inddelingen af materialet efter omfanget af de afgrøder i den anvendte arealbenyttelse, der let lader sig mekanisere, er der imidlertid ikke fundet nogen afgørende sammenhæng mellem den økonomiske fordel ved mekaniseringen og arealbenyttelsen.

Forskellen i omkostningsbesparelse fra ejendom til ejendom ved den udvidede mekanisering må derfor i ikke ringe grad tillægges den enkelte driftleders evne til at tilrettelægge arbejdet og i forbindelse hermed hans evne til at bruge de arbejdsmetoder, der egner sig for vedkommende brug.

Bilag 11.

Arbejdsforbruget i landbruget fordelt på måneder og efter arbejdets art.

Af en undersøgelse, der er foretaget af Landøkonomisk Driftsbureau »Arbejdsforbruget i danske landbrug 194649« er foretaget følgende uddrag til belysning af spørgsmålet.

Det samlede arbejdsforbrug pr. måned 1946/47 1948/49.

Mandstimer pr. ha.

	Sjællandske ejendomme					Midtjyske ejendomme				
	Plante-avl	Besæt-ning	Andre arbejder ved land-bruget	Andre arbejder udenfor land-bruget	I alt	Plante-avl	Besæt-ning	Andre arbejder ved land-bruget	Andre arbejder udenfor land-bruget	I alt
April	11,0	12,4	2,2	1,5	27,1	12,0	10,9	1,9	0,9	25,7
Maj	11,7	12,6	3,4	1,8	29,5	11,0	10,6	3,4	1,4	26,4
Juni	13,6	11,3	2,5	1,2	28,6	13,3	10,0	2,4	0,7	26,4
Juli	10,3	11,1	2,8	1,7	25,9	10,1	10,2	3,7	1,4	25,4
August	20,0	11,8	1,9	0,5	34,2	15,5	10,1	3,4	0,9	29,9
September	16,7	11,6	2,5	0,9	31,7	16,9	10,1	3,0	0,7	30,7
Oktober	18,2	12,3	1,6	0,5	32,6	17,4	11,3	1,3	0,3	30,3
November	12,4	12,0	0,8	0,6	25,8	14,3	10,9	0,8	0,2	26,2
December	7,2	12,6	1,5	0,9	22,2	8,1	11,1	1,2	0,6	21,0
Januar	6,6	12,6	1,9	0,9	22,0	5,2	11,2	1,6	1,7	19,7
Februar	4,4	11,6	2,2	1,8	20,0	4,2	10,5	1,2	2,8	18,7
Marts	7,0	12,8	2,6	1,3	23,7	6,9	11,6	2,0	1,5	22,0
pr. år	139,1	144,7	25,9	13,6	323,3	134,9	128,5	25,9	13,1	302,4
Omregnet til måneder á 30 dage.										
April	11,0	12,4	2,2	1,5	27,1	12,0	10,9	1,9	0,9	25,7
Maj	11,3	12,2	3,3	1,7	28,5	10,6	10,3	3,3	1,4	25,6
Juni	13,6	11,3	2,5	1,2	28,6	13,3	10,0	2,4	0,7	26,4
Juli	10,0	10,7	2,7	1,6	25,0	9,8	9,9	3,6	1,4	24,7
August	19,4	11,4	1,8	0,5	33,1	15,0	9,8	3,3	0,9	29,0
September	16,7	11,6	2,5	0,9	31,7	16,9	10,1	3,0	0,7	30,7
Oktober	17,6	11,9	1,5	0,5	31,5	16,8	10,9	1,3	0,3	29,3
November	12,4	12,0	0,8	0,6	25,8	14,3	10,9	0,8	0,2	26,2
December	7,0	12,2	1,5	0,9	21,6	7,8	10,7	1,2	0,6	20,3
Januar	6,4	12,2	1,8	0,9	21,3	5,0	10,8	1,5	1,6	18,9
Februar	4,7	12,4	2,4	1,9	21,4	4,5	11,2	1,3	3,0	20,0
Marts	6,8	12,4	2,5	1,3	23,0	6,7	11,2	1,9	1,5	21,3

Arbejdskraft til pasning af besætningen.

Det samlede arbejdsforbrug ved besætningen udgør 144,7 mandstimer pr. ha på de sjællandske og 128,5 mandstimer pr. ha på de midtjydske ejendomme, der er omfattet af undersøgelserne, eller henholdsvis 44,8 og 42,5 pct. af bedriftens samlede arbejdsforbrug. Det svarer på de sjællandske ejendomme til et gennemsnitligt årligt arbejdsforbrug pr. ejendom på knapt 4450 mandstimer eller godt 12 mandstimer pr. dag og på de midtjydske til godt 4950 om året eller ca. 13,5 om dagen. Dette arbejdsforbrug varierer kun lidt året igennem, men er dog, som det kunne ventes, og som nedenstående oversigt også viser, størst om vinteren og mindst om sommeren, når kvæg og heste er på græs.

Arbejdsforbruget ved besætningen. Gennemsnit 1946/47 1948/49.

	Mandstimer pr. ha		Procentvis fordeling	
	Sjælland	Midtjylland	Sjælland	Midtjylland
Maj–oktober	69,9	01,5	48,3	47,9
November -april	74,8	67,0	51,7	52,1
I alt.	144,7	128,5	100,0	100,0

Det ugentlige arbejdsforbrug varierer noget mere, på Sjælland fra 2,5 til 3,0 mandstimer pr. ha, hvilket på disse ejendomme svarer til en svingning fra 11 til godt 13 mandstimer pr. dag, i Midtjylland varierer det fra 2,2 til 2,8 mandstimer pr. ha om ugen, eller fra godt 12 til godt 15 mandstimer om dagen. Disse relativt små variationer i arbejdet ved den samlede besætning genfindes i nogen grad i arbejdet ved de enkelte besætningsgrene. Kvægbesætningen lægger beslag på 65-70 pct., heste- og svinebesætningen hver for sig på omkring 10 pct. og fjerkræet på 8-13 pct. af arbejdstiden ved besætningen.

Arbejdsforbruget ved besætningen. Gennemsnit 1946/47—1948/49.

	Mandsarbejde			
	Timer pr. ha		Procentvis fordeling	
	Sjælland	Midtjylland	Sjælland	Midtjylland
Heste	15,8	13,3	10,9	10,4
Kvæg	101,6	85,6	70,2	66,6
Svin	16,2	12,8	11,2	10,0
Fjerkræ	11,1	16,8	7,7	13,0
I alt	144,7	128,5	100,0	100,0

1. Hesteholdet.

Det gennemsnitlige årlige arbejdsforbrug til fodring og pasning af hestebesætningen har udgjort 93,6 mandstimer. Det svarer til et gennemsnitligt dagligt arbejdsforbrug på godt 15 minutter pr. stor hest, men dette arbejdsforbrug er noget mindre om sommeren og en del større om vinteren.

2. Kvægholdet.

Arbejdsforbruget er gjort op pr. beregnet stort kreatur, idet 2,25 stk. opdræt er regnet = 1 stort kreatur.

Endvidere er arbejdsforbruget ved den samlede kvægbesætning beregnet pr. malkeko. Opgjort på denne måde vil arbejdsforbruget variere med ungkreaturernes antal i forhold til besætningens størrelse, hvilket dog formentlig ikke vil få væsentlig betydning i besætninger, hvor dette forhold er nogenlunde normalt.

Undersøgelsen viser, at malkning og spandevask lægger beslag på 35-40 pet. og de øvrige arbejder på 60-65 pct. af det samlede arbejdsforbrug ved kvægbesætningen, der i gennemsnit for alle undersøgte brug udgør 125,1 mandstimer om året pr. beregnet stort kreatur. Til malkning og spandevask er, ligeledes i gennemsnit for alle brug, medgået 69,9 timer om året pr. malkeko, medens det samlede arbejde ved kvægbesætningen udgør 187,9 mandstimer om året beregnet pr. malkeko.

Arbejdsforbruget udviser ret store svingninger fra ejendom til ejendom. I de tre første kolonner i følgende tabel er ejendommene grupperet efter aftagende mælkeydelse pr. ko, og det viser sig her, at arbejdsforbruget er aftagende med aftagende mælkeydelse.

Den midterste af de tre grupper svarer som helhed ret godt til gennemsnittet af det samlede materiale såvel hvad arbejdsforbrug som ydelse angår. Den første gruppe omfatter tiere højtydende besætninger med et ret stort opdræt og med et stort arbejdsforbrug ved både pasning og malkning, således bliver flere af disse besætninger malket tre gange daglig, ligesom der er besætninger imellem, hvor der er anvendt håndmalkning i den første del af

Arbejdsforbruget ved kvægbesætningen. Gennemsnit 1946/47—1948/49.

	Høj mælkeydelse	Middelhøj mælkeydelse	Lav mælkeydelse	Alle brug
Kg mælk pr. ko	4062	3421	2959	3522
Antal malkekøer pr. ejendom	17,0	16,2	15,5	16,1
Antal kvier og kalve pr. ejendom	21,0	18,8	16,0	18,2
Mandstimer årligt pr. malkeko:				
Malkning og spandevask	91,6	66,5	51,5	69,9
Pasning af køer og opdræt	140,1	116,8	94,8	118,0
Samlet arbejdsforbrug	231,7	183,3	146,3	187,9
Mandstimer årligt pr. stort kreatur:				
Samlet arbejdsforbrug	151,0	120,6	101,1	125,1

undersøgelsesperioden, indtil der blev anskaffet malkemaskine. I den tredie gruppe er anvendt malkemaskine på alle ejendomme i hele undersøgelsesperioden, og endvidere er antallet af kvier og kalve forholdsvis lavt i disse besætninger.

Den indflydelse, som de forskellige fremgangsmåder ved malkningen har på arbejdsforbruget, er undersøgt særskilt, og resultatet fremgår af følgende tal:

Malkning og spandevask.

Mandstimer årligt pr. ko.

	Malkning 2 gange daglig	Malkning 3 gange daglig
Håndmalkning	81,4	130,8
Maskinmalkning	52,0	93,2

Arbejdsforbruget har således været forholdsvis størst i de besætninger, der bliver malket tre gange daglig, og årsagen hertil er antagelig, at der bliver gjort mere ud af arbejdet i disse i reglen højtydende besætninger, hvilket iøvrigt også viser sig i arbejdsforbruget ved fodring og pasning.

3. Svineholdet.

For svineholdets vedkommende udviser materialet et gennemsnitligt årligt arbejdsforbrug på 11,5 mandstimer pr. produceret svin å 90 kg. Arbejdsforbruget har varieret ret stærkt fra ejendom til ejendom, og svineholdets størrelse synes i denne forbindelse at spille en væsentlig rolle, hvilket fremgår af nedenstående tal, der viser et tiltagende arbejdsforbrug pr. svin med aftagende produktion:

	Produceret antal svin å 90 kg årligt pr. ejendom	Mandstimer årligt pr. "produceret svin
Stort svinehold	53,3	9,7
Mellemstort svinehold	38,9	11,9
Lille svinehold	21,3	15,2

4. Hønseholdet.

Arbejdsforbruget ved hønseholdet har i gennemsnit pr. høne udgjort 3,9 mandstimer om året, men i antallet af høns er kyllingerne ikke medregnet. Hvis det havde været muligt at omregne kyllingerne til høns, ville det beregnede hønsehold være blevet noget større og arbejdsforbruget pr. høne lidt mindre, et forhold, som nok kan inlluere en del på arbejdsforbruget i besætninger med stort kyllingeopdræt.

Resumé:

Arbejdsforbrug	pr. år pr. stor hest	93,6	mandstimer	
–	pr. stort kreatur . .	125,1	–	
–	pr. malkeko	187,9	–	(heraf malkning og spandevask 69,9 t.)
–	pr. produceret svin	11,5	–	
–	pr. høne	3,9	–	

Bilag 12.

Investeringer i landbruget.

Bruttoinvesteringen 1946–1950. Mill. kr.

d.v.s. udgifter til nybygninger, bygningsreparationer m.v., samt til nyanskaffelser, reparationer og vedligeholdelse af maskiner, vogne, redskaber m.v., udførte grundforbedringsarbejder samt besætningsforøgelse.

Bygninger:		1950	1949	1948	1947	1946
Nybygninger og tilbygninger	Stuehuse	10	10	7	6	...
	Avlsbygninger	44	44	20	18	...
	Tilsammen	54	54	27	24	25
Ombygninger, reparationer og vedligeholdelse	Stuehuse	42	44	40	37	...
	Avlsbygninger	74	74	55	52	...
	Tilsammen	116	118	95	89	64
	I alt bygninger	*170*	*172*	*122*	*113*	*89*
Maskiner, vogne, redskaber m.v.:						
Nyanskaffelser		141	120	88	60	51
Reparation og vedligeholdelse		76	78	69	71	66
	I alt maskiner m.v.	*217*	*198*	*157*	*131*	*117*
Grundforbedring og landvindingsarbejder		35	48	46	32	40
Ajlebeholdere og møddingsteder		4	5	5	3	3
Ensilagebeholdere		14	6	3	1	1
	Tilsammen	*53*	*59*	*54*	*36*	*44*
	I alt anlæg m.v.	440	429	333	280	250
	Besætningsforøgelse	85	175	88	÷ 211	÷ 53
	Bruttoinvestering i alt	*525*	*604*	*421*	*69*	*197*

Nettoinvesteringerne 1946–1950. Mill. kr.

d.v.s. bruttoinvestering ÷ reparations- og vedligeholdelsesudgifter:

Bygninger, maskiner, anlæg m.v.	233	218	154	105	105
Besætningsforøgelse	85	175	88	÷ 211	÷ 53
Nettoinvestering i alt	318	393	242	÷ 106	52

I 1950 svarer nettoinvesteringen – 318 mill. kr. – til ca. 2 pct. af ejendommenes handelsværdi eller ca. 14 pct. af de selvstændige landbrugeres indtægt af landbrugserhvervet.

Landbrugets bruttoinvesteringer i bygninger og maskiner 1950. Fordeling efter ejendomsstørrelse.

	Bygninger		Maskiner m.v.			
	Nybygninger og tilbygninger	Ombygninger, reparation og vedligeholdelser	Nyanskaffelser	Reparation og vedligeholdelse	Tilsammen	Samlet landbrugsareal
	mill. kr.	mill. kr.	mill. kr.	mill. kr.	mill. kr.	1000 ha
Samlet bruttoinvestering	53,8[1])	115,9[2])	141,4	76,0	387,1	3146
Nemlig på ejendomme med et landbrugsareal på:						
indtil 10 ha	8,0	26,4	16,7	13,1	64,2	492
10– 15 –	9,5	13,9	13,9	7,6	44,9	370
15– 30 –	17,2	34,2	43,4	21,4	116,2	999
30– 60 –	12,8	26,9	45,2	19,2	104,1	841
60–120 –	4,2	6,6	11,7	6,3	28,8	250
120 ha og derover	2,1	7,9	10,5	8,4	28,9	194

[1]) heraf stuehuse 10 mill. kr., avlsbygninger 44 mill. kr.
[2]) – – 42 – – – 74 – –

Bilag 13.

Teknisk udstyr i landbruget.

	1950	1944	1936*)	1923*)
Traktorer[1])	17844	4396	7921[4])	9194[4])
– i maskinstationer	719	...	...	...
Traktorplove	17070	3187	...	...
Tallerkenharver	6771	...	...	...
Andre harver	16695	...	...	...
Kultivatorer til stubmarkbearbejdelse m. v.	9363	...	...	...
Radrensere til traktor	2787	...	...	...
Sprøjter	3978	2750	3075	2825
Pudderblæsere	6111	...	...	...
Ajlenedfældere	57051	41784	5510	...
Kartoffellæggere	4190	2758	2633	3595
Mejetærskere[2])	367	...	...	...
Selvbindere	110956	98759	82298	41468
Slåmaskiner	128795	123045	115925	88595
Selvaflæggende mejemaskiner	2994	9142	10624	24223
Aflæggerapparater til slåmaskiner	9000	24666	...	...
Høvendere	14639	10094	...	...
Kartoffeloptagere	15875	11347	7140	6284
Roeaftopningsmaskiner	2433	...	...	...
Roeoptagere	45412	35148	19956	...
Tærskeværker	146062	144813	142155	112577
Halmpressere og -pakkere	78968	61320	43820	...
Transportanlæg til korn og neg	5205	1329	...	...
– – foder m. v.	725	...	...	...
Kartoffelkogere	5012	...	...	...
Malkemaskinanlæg[3])	83058	30402	3636	717
Enkeltmaskiner hertil	163810	67335	...	...
Arbejdsvogne på jernringe	439944	498458	...	...
– – gummihjul	57560	16900	...	...
El-installation til lys	199667	157797	...	...
– – kraft	151773	120896	73614[5])	38684[5])
Elektriske hegn	124031	75326	...	...
Vandinstallationer	103966	50943	...	...
Vandværk	71860	32437	...	...
Ensilagebeholdere af træ	14109	...		
– murede støbte	58091	...	1230	...
– rumfang 1000 m³	161991	...		

*) Antal ejendomme, der benyttede de forskellige slags maskiner.

[1]) I 1951 er traktorbestanden vokset til 25515 på landejendomme. I alt fik ca. 75000 ejendomme traktorarbejde udført i 1951, enten ved egne maskiner eller ved fremmede maskiner.

[2]) I 1951 steget til 426.

[3]) I 1951 steget til 91084.

[4]) Derunder damplokomobiler 1272 og 7227.

[5]) Andre kraftmaskiner 15517 og 16455.

Ejendomme med malkemaskinanlæg.

	1950	1944
Ejendomme med 5– 9 køer	35 pct.	5 pct.
– – 10–14 –	88 –	38 –
– – o. 15 –	92 –	49 –

70 pct. af samtlige køer maskinmalkedes i 1950.

Bilag 14.

Skrivelse til kommissionen fra Dansk Arbejdsmandsforbund.

Den 12. december 1951.

Dansk Arbejdsmandsforbund,
Hovedkontoret,
Nyropsgade 25, V.

Foranlediget af forespørgslen af 4. ds. om, i hvilken udstrækning akkordarbejde kommer til anvendelse ved udførelsen af malkearbejde (underforstået: i Sverige), har vi rettet forespørgsel til Svenska Lantarbetaref örbundet og fra dette modtaget følgende udtalelse:

»Även om undantagen för dessa arbeten i den svenska lantarbetstidslagen enligt vår uppfattning är principiellt oberättigade, har de långt ifrån den betydelse, som de danska arbetsgivarerepresentanterna tydligen vill giva dem. Med all sannolikhet kommer undantagen att försvinna vid nästa revision av arbetstidslagen. En statlig utredning - arbetstidsutredningen - är sedan något år sysselsatt med att söka finna en form för samordning av samtliga arbetstidslagar. Det skulle förvåna oss, om dette principiellt oriktiga undantag kommer att bibehållas, när utredningens förslag en gång skall bilda underlag för en ny arbetstidslagstiftning.

Förbundet utförde under år 1948 en undersökning om ackordsarbetets omfattning inom jordbruket. Resultatet av undersökningen offentliggjordes i förbundets verksamhetsberättelse för 1949 (sid. 94. o. f). Därav framgick, att av 40.040 redovisade arbetare vid det kollektivavtalsreglerade jordbruket udförde 1.887 arbetare eller 4,7 pct. mjölkningsarbete mot ackord. Då detta arbete aldrig tager mer än en ringa del av arbetstiden per dag i anspråk, följer därav, att en mycket ringe del av den totala arbetstiden användes till ackordsmjölkning.

Av en några år senare udförd yrkesundersökning framgick (förbundets verksamhetsberättelse 1950 sid. 122 o. f.), att det då fanns 6.597 manl. kreatursskötare, 1.708 manliga ladugårdsförmän, 446 kvinnliga mjölkerskor och 46 kvinnliga kreatursskötare således tillsammans 8.797 arbetare i ladugård. Sättes denna siffra i relation till de 1.887 ackordsmjölkande arbetare finner man, att det blott var en rätt liten del - c:a 22 pct. - av med ladugårdsarbetet sysselsatte arbetstagare, som har ackordsmjölkning. Och detta blott under liten del av arbetstiden per dag.

Ackordsmjölkningen är också en typisk skånsk företeelse. Av de angivna 1.887 arbetarna, som utfört sådant arbete, var 1.602 hemmahörande i Skåne. Därav framgår, att denna fråga ur arbetstidssynpunkt för det första är ett rätt litet problem och för det andra starkt lokaliserat til en enda provins.«

Udover dette foreligger der ikke for Dansk Arbejdsmands Forbund oplysninger angående dette spørgsmål.

P.F.V.
sign. Chr. Larsen

jsign. Vilh. Rasmussen.

Bilag 15.

Hur sammansättningen av jordbrukets kostnader förändrats.

Af dr.: Sven Holmström, Jordbrukets Utredningsinstitut, Stockholm.

Det svenska jordbruket har under de senaste 10-15 åren i olika hänseenden genomgått sa radikala förändringar, att det med säkerhet icke torde finnas någon annan lika kort period i vårt jordbruks historia, som kan uppvisa en motsvarighet i fråga om förändringar och i stort sett framåtskridande.

Förändringarna ha gällt både produktionsinriktningen och produktionsmetoderna. Förändringarna i produktionsmetoderna ha å sin sida resulterat i ansenliga förändringar i produktionskostnadernas sammansättning, som vi nu skall försöka att i någon mån klarlägga.

Om vi nu påstå, att det här skett en förändring i kostnadernas sammansättning, så låt oss först diskutera, vilka förändringar i produktionsmetoderna, som ligger bakom denna förskjutning i kostnadernas sammansättning.

Mest markant är mekaniseringen och minskningen i jordbrukets användning av arbetskraft. Man vet icke exakt vad som på det området ägt sum sedan förkrigsåren. Därtill har man tyvärr alltför svaga grundläggande uppgifter. Man vet dock på ett ungefär vad som hänt. Frågan har ju varit föremål för ingående studium i samband med de årligen återkommande baräkningerna över jordbrukets kostnader i samband med den s.k. jordbrukskalkylen. Med hjälp av det material, som står till buds, har man beräknat, att det svenska jordbruket nu drives med en insats av arbetskraft, som är ungefärligen 15 pet. eller 185 milj. timmar lägre per ar än före kriget. Med nuvarande genomsnittliga timlön i jordbruket, som räknas till 2:11 kr, innebär denna arbetskraftsminskning, att arbetskostnaderna nu bli nära 100 milj. kr. lägre per år än vad de skulle ha varit, om jordbruket använde lika mycket arbetskraft som före kriget. Dette betyder följaktligen, att det svenska folkets livsmedelsbudget nu belastas med drygt en milj. kr. *mindre* per dag i arbetskostnader än vad som skulle ha varit fallet, om jordbruket inte hade, som man brukar säga, rationaliserats sedan förkrigsåren.

Men ingen glädje varar beständigt, och det gör heller inte glädjen över besparingen i produktionskostnader genom den minskade arbetskraftsanvändningen. Lät ess tills vidare hålla siffran 100 milj. kr. per år i minnet och i stället ägna oss åt att se efter, vad jordbruket fått kosta pa sig i stället för *den* minskade arbetskraften.

Delvis har tvivelsutan den minskade arbetskraftsanvändningen kunnat motvägas genom förbättrad organisation av arbetet inom jordbruket. Jordbruket är naturligtvis på den punkten inget undantag. Minskningen av arbetskraft har möjliggjorts genom eet samspel mellan förbättrad driftsorganisation och utnyttjandet av nya kapitalföremål och förbrukningsartiklar, vilka direkt kunna bidraga till att minska arbetskraftsförbrukningen. Det är alltså till stor del fråga om en *strukturförändring* av jordbrukets kostnader.

Vad är det da som har kommit i stället för en del av arbetskraften? Naturligtvis först och främst maskiner. Det svaret ligger alltid närmast till hands. Men det är icke endast maskinerna, som ersatt arbetskraften. En lång rad av andra produktionsmedel kapitalföremål såväl som förbrukningsartiklar - har tillgripits för att spara arbetskraft *delvis* avsiktligt för att möjliggöra reduceringen av den allt dyrbarare arbetskraften, *delvis* såsom ett medel i efterskott för att borttaga verkningarna av en redan inträffad minskning av arbetskraftstillgängen. Man kan som eet exempel nämna de modernare ekonomibyggnaderna, som direkt bidraga till att minska behovet av mänsklig arbetskraft. Andra exempel på åtgärder i arbetsbesparande syfte, vilka också kräver relativt varaktiga investeringar, är förbättrad arrondering, stenröjning, igenläggning av diken, förbättring av vägar m.m.

En annan säkerligen mycket betydande grupp av nya kostnader, som uppkommit i samband med den minskade arbetskraftstillgången inom jordbruket, har sin grund i att jordbruket i **allt** större omfattning kommit att anlita sig av tjänster från andra än jordbrukets ordinarie arbetskraft. Det rör sig här om överflyttning till utanför jordbruket stående befolkningsgrupper av arbetsuppgifter, som tidigare utfördes av jordbruksfolket. Ett av de mera betydande exemplen är maskinstationernas verksamhet. Vi vet inte ännu hur pass omfattande denna verksamhet egentligen är och inte heller hur mycket den kostar jordbruket. Ett annat hithörande exempel är bekämpning av ogräs, växtsjukdomar och skadeinsekter. Jordbrukarna anlita speciella företag, under det att man tidigare utförde dessa åtgärder med ordinarie arbetskraft.

Transporterna inom jordbruket är en annan betydande faktor, då det gäller att inventera arbetsuppgifter, som överflyttats från jordbrukets arbetskraft till andra befolkningsgrupper. Tidigare hämtade jordbrukarna varor t.ex. handelsgödsel och kalk med egna fordon i större omfattning än nu. Andra områden, där man nu anlitar tjänster utifrån i en helt annan omfattning än förr, är byggnadsunderhåll, reparationer av redskap och inventarier, smidesarbeten m.m.

Vidara ha vi elektrifieringen, som också bidragit till att minska behovet av mänsklig arbetskraft, men som också medfört ökade kostnader. Vidare kan nämnas viss varuförbrukning, som verkar direkt minskande på arbetskraftsbehovet, exempelvis ogräsbekämpningsmedel, rengöringsmedel och annat.

Vi ha nu konstaterat, att det icke är bara maskinerna, som ha bidragit till att minska behovet av mänsklig arbetskraft i jordbruket, och trots att den inventering, som här har gjorts, är relativt omfattande, så är den inte fullständig. Det rör sig alltså om en betydande strukturförändring av jordbrukets kostnader.

Hur har då denna förändring utfallit ekonomiskt? Har den lönat sig? Ja, det skulle vara mycket intressant att veta hur det förhåller sig på den punkten, och det är för en ekonom en frestande uppgift att försöka göra en balansräkning. En del är redan gjort. Saken har ju stor praktisk betydelse bl.a. lör jordbrukskalkylen och man har därför redan för några år sedan påbörjat undersökningar på det mest trängande posterna. Vi kan säga, att för tillfället kostnaderna för maskiner, elektrifiering och ogräsmedel är någorlunda tillfredsställende utredda. Det visar sig, att dessa poster, som vi alltså ha i stort sett kunnat redovisa utvecklingen för, nu kosta jordbruket ungefärligen *245 milj.* kr mer per år än vad de skulle ha gjort, om vi hade haft samma omfattning för maskinanvändning, elektriliering och kemisk ogräsbekämpning som före kriget.

Xu skall vi på nytt erinra oss de 100 milj. kr, som sparats genom den minskade arbetskraftsanvändningen. Eftersom ungefärligen 250 milj. av dessa försvinna genom ökningen av kostnader på grund av bl. a. den vidgade mekaniseringen, så återstår en rationaliseringsvinst av ungefärligen *150 milj.* kr. Skall vi nu vara rättvisa mot mekaniseringen, bör vi dock ta med i räkningen, att den möjliggjorda minskningen av hästbeståndet har frigjort ungefärligen 500 a 600 milj. foderenheter pr år, som kan anses vara värda drygt *100 milj.* kr. Vi kommer då fram till, att den nuvarande nettobesparingen pr år genom mekaniseringen och vissa andra förändringar i jordbruket sedan förkrigsåren är ungefärligen 250 milj. kr.

Vi få dock ha klart för oss, att den angivna vinstsumman är något överdriven, beroende pä de många arbetsbesparande faktorer, som vi inte känner kostnaderna för. Vi vet ännu allt för lite på detta område, och det är en både intressant och angelägen uppgift att arbeta vidare. Inom Jordbrukets Utredningsinstitut ha vi påbörjat en del ytterligare undersökningar, och det är möjligt, om vi få hjälp av maskinhållarna, att vi snart nog skall kunna klarlägga åtminstone kostnaderna för maskinlegor.

Till sist ett par ord om frågan vart rationaliseringsvinsten tagit vägen. Ja, det var kanske en något ömtålig fråga. Ställer vi frågan till en jordbrukare, som förstår konstruktionen av den nuvarande jordbrukskalkylen, så säger han måhända, at rationaliseringsvinsten har lett till att konsumenterna fått billigare livsmedel än vad de vid rådande prisregleringsprinciper skulle ha fått, om förändringen i jordbrukets kostnadssammansättning icke hade inträffat.

Om vi i stället frågar en person med övervägande konsumentintresse, så skulle han nog säga, att rationaliseringsvinsten har lett till att jordbruket har fått så mycket bättre produktpriser. Då vi nu icke närmare hinner utreda frågan, skulle jag vilja säga, att sanningen ligger någonstans mitt emellan. Prisregleringsprincipen har ju varit, att jordbruket har fått täckning för kostnadsökningen sedan förkrigsåren, men detta har ju inte inneburit, att jordbruket har fått vilka kostnadsökningar som helst täckta. Rationaliseringen har gjort, att det har varit lättare att följa med och kompensera jordbruket för kostnadsökningarna på grund av prisstegringar. Detta skulle ha varit mycket svårare och skulle ha mött större motstånd, om arbetskraftsminskningen inte hade gett en så pass stor besparing. Rationaliseringsvinsten är en så pass betydende sak, at det är svårt att säga, hur det skulle ha sett ut, hur produktpriserna hade blivit, om inte rationaliseringen hade ägt rum. Rationaliseringen i dess olika former är därför en gemensam angelägenhet för alla och den måste naturligtvis fortsättas inom jordbruket och inom andra näringsgrenar, så långt förhållandena medge.

Bilag 16.

Skrivelse til kommissionen fra Landokonomisk Forsøgslaboratorium.

Landøkonomisk Forsøgslaboratorium
Kvægforsøgene.
Rolighedsvej 25, V.

10. december 1951

Kommissionen vedrørende arbejdstiden i landbruget!

I brev af 4. ds. til Landøkonomisk Forsøgslaboratorium har Kommissionen stillet tre spørgsmål vedrørende malketidspunkternes indflydelse på køernes mælkeydelse. Følgende kan svares:

ad 1. Højtydende køer bør malkes enten 4 gange i døgnet, d.v.s. hver 6. time, eller 3 gange i døgnet, d.v.s. hver 8. time, medens middel- og lavtydende køer er tilfredsstillende behandlet ved 2 gange malkning i døgnet og med lige stort interval.

ad 2. Forsøgslaboratoriet har i øjeblikket forsøg med en skæv fordeling af malketiderne. Dette forsøg er endnu ikke afsluttet, men de første 5 uger af forsøgstiden viser utvetydigt, hvad der sker, nemlig følgende, der er foreløbige tal:

Nedgangen i mælkeydelsen i løbet af 5 ugers forsøgstid.

11 timer nat	10% nedgang
10 — —	10 %
15 - -	19°/ —
10	19 %

D.v.s. der har ved forsøget været forskellig afstand mellem aften- og morgenmalkning. Vi venter, at goldtiden vil indtræde hurtigt hos køer med skævt fordelte malketider og dermed forværre forholdet. Til 11 timer-holdet er knyttet middagsmalkning for de højestydende køer.

ad 3. Det er helt udelukket at opnå en høj ydelse af køerne med kun 2 gange malkning inden for en 9 timers arbejdsdag.

Ærbødigst
sign. L. Hansen Larsen

Bilag til skrivelse fra Landøkonomisk Forsøgslaboratorium af 1. januar 1952.

Forsog med skæv fordeling af malketiderne.

Trollesminde K. 437.

På Trollesminde er i tiden fra $^{1}/_{10}$ 51 — $^{30}/_{12}$ 51 gennemført et forsøg for at undersøge, hvorledes en skæv fordeling af malketiderne indvirker på køernes ydelse.

I forsoget indgik 3 hold køer, og hvert hold bestod af 8 køer.

Forberedelsestiden varede fra $^{1}/_{10}$–$^{28}/_{10}$ (28 dage), og i dette forsøgsafsnit blev køerne fodret efter den for gården gældende foderplan og malket til gårdens sædvanlige malketider[1]); de hojestydende køer blev malket 3 gange daglig og de øvrige køer 2 gange daglig.

1 forsogstiden, der varede fra $^{29}/_{10}$–$^{30}/_{12}$ (63 dage), blev holdene malket efter følgende plan:

Hold A: 2 gange malkning for de køer, der ved forberedelsestidens slutning ydede under 11 kg 4% mælk daglig, og 3 gange malkning for de køer, der havde højere ydelse. 11 timer mellem påbegyndelsen af aftenmalkning og morgenmalkning.

Hold B: 2 gange malkning for alle køer i holdet og 13 timer mellem påbegyndelsen af aftenmalkningen og morgenmalkningen.

1 lold C: Også 2 gange malkning for alle køer i holdet, men 15 timer mellem påbegyndelse af aftenmalkningen og morgenmalkningen.

I alle tre hold var køerne opstillet efter ydelse, og de hojestydende malkedes sidst om altenen og først om morgenen.

Alle køer blev i forsogstiden fodret efter samme plan og efter de gældende normer. Til vedligeholdelse af en ko på 500 kg legemsvægt blev der givet 4,0 f.e. med 250 g ford. renprotein plus 0,25 f. e. med 25 g ford. renprotein for hver 50 kg, koen vejede over 500 kg. Til mælkeproduktionen blev der givet 0,1 f.e. med 60 g ford. renprotein pr. kg 4% mælk, og foderet blev reguleret ved hver uges begyndelse på grundlag af foregående uges ydelse.

1 forberedelsestiden havde 3 koer på hvert hold en gennemsnitlig dagsydelse på omkring 18 20 kg mælk og malkedes 3 gange daglig, medens de øvrige køer havde en gennemsnitlig dagsydelse på omkring 11 kg mælk og kun malkedes 2 gange daglig.

Gennem hele forberedelsestiden var holdene meget ensartede med hensyn til ydelse, men ændringen i malketiderne ved forsøgstidens begyndelse medførte omgående en betydelig større ydelsesnedgang for holdene B og C end for hold A. Denne lavere ydelse i forhold til hold A holdt sig nogenlunde uændret gennem hele forsogstiden for hold B, medens hold C. også midt i forsogstiden faldt mere end hold A.

I forsøgstidens sidste uger forlober ydelseskurverne praktisk taget parallelt for alle 3 hold. Indvirkningen af den skæve fordeling af malketiderne synes her at være slået helt igennem, og i henhold hertil er i tabel 1 anført den gennemsnitlige ydelse pr. ko og dag i henholdsvis forberedelsestiden og de sidste 4 uger af forsøgstiden.

Beregnet på 300 malkedage svarer disse tal til, at smørydelsen pr. ko i hold B er forringet med 11 kg årlig og i hold C med 27 kg årlig.

Ydelsesnedgangen ved den skæve fordeling af malketiderne er naturligvis størst for de hojestydende koer. Dette er vist i tabel 2, hvori er anført ydelsen pr. ko og dag for de 3 hojestydende koer på hvert hold.

For de 5 lavestydende køer på holdene har ydelsesnedgangen været omtrent ens for holdene A og B, hvorimod den har været noget større for hold C end for de to øvrige hold.

[1]) Morgenmalkningen påbegyndtes kl. 1, middagsmalkningen kl. 10 og aftenmalkningen kl. 16.

Tabel 1. Alle køer i holdene.

	Hold A				Hold B				Hold C			
	Mælk kg	Fedt pct.	Fedt g	4% m. kg	Mælk kg	Fedt pct.	Fedt g	4% m. kg	Mælk kg	Fedt pct.	Fedt g	4% m. kg
Forberedelsestid .	13,97	3,95	552	13,87	13,93	3,96	551	13,84	13,97	4,01	560	13,99
Forsøgstid	9,64	4,58	441	10,48	9,09	4,50	409	9,77	8,25	4,50	371	8,86
Forskel.	÷ 4,33	+ 0,63	÷ 111	÷ 3,39	÷ 4,84	+ 0,54	÷ 142	÷ 4,07	÷ 5,72	+ 0,49	÷ 189	÷ 5,13

Tabel 2. 3 højestydende køer i hvert hold.

	Hold A				Hold B				Hold C			
	Mælk kg	Fedt pct.	Fedt g	4% m. kg	Mælk kg	Fedt pct.	Fedt g	4% m. kg	Mælk kg	Fedt pct.	Fedt g	4% m. kg
Forberedelsestid .	19,73	3,95	780	19,59	18,15	3,83	695	17,69	18,59	3,82	711	18,10
Forsøgstid	15,86	4,41	699	16,83	11,58	4,40	510	12,29	10,78	4,40	474	11,43
Forskel.	÷ 3,87	+ 0,46	÷ 81	÷ 2,76	÷ 6,57	+ 0,57	÷ 185	÷ 5,40	÷ 7,81	+ 0,58	÷ 237	÷ 6,67

Trods nedgangen i mælkemængde og trods det fremskredne tidspunkt i laktationsperioden er hold C kun steget 0,39 i fedtprocent, medens hold A er steget 0,89. At nedgangen for disse køer i holdene A og B har været omtrent ens kunne på forhånd ventes, idet afstanden mellem morgen- og aftenmalkning og mellem aften- og morgenmalkning var henholdsvis 13 og 11 timer for hold A og 11 og 13 timer for hold B.

Forsøgets resultat kan sammenfattes i følgende konklusion:

En mere skæv fordeling af malketiderne end den almindeligt forekommende medfører en større nedgang i mælkeydelse end normalt; navnlig er nedgangen stor for de højestydende køer. Den normalt forekommende stigning af fedtprocenten i løbet af laktationsperioden synes som helhed at være lidt mindre trods den større nedgang i mælkemængde. Produktionen af smørfedt og dermed også af smør forringes betydeligt.

FORSØGSLABORATORIET
KVÆGFORSØGENE
Rolighedsvej 15
København V.
$^{1}/_{1}$ 1952
L.Hansen Larsen
(sign.)

Bilag 18.

LITERATURFORTEGNE:LSE

Det landøkonomiske Driftsbureau:
Periodiske beretninger IV: Mekanisering i landbruget 1949.
V: Arbejdsforbruget i danske landbrug 1946-49.
K. O. Vedel-Petersen: Landbrugets arbejdskraft (Arbejdsmarkedskommissionen).
Ungdomskommissionen: Ungdommen og arbejdslivet.
P.Døssing: Landbrugsbefolkningen og landbrugets arbejdskraft. (Tidsskrift for **landøkonomi** 1950, 10 og 12).
P.Døssing: Produktiviteten i dansk landbrug (Tolvmandsbladet 1951, 4).
Nordisk Rationaliserings landbrugsafdeling: Staldundersøgelser (Sammenslutningen 1949, 12).
Det statistiske Departements publikationer.
Betänkande angående Arbets- och Kapitalkostnaderna i Jordbrukskalkylen (Statens off. utredningar 1950 : 29).
P.M. med beräkningar rörande jordbrukets inkomster och kostnader under produktionsårene 1938/39 — 1950/51 . . .
Bilag 5 (Kalkylsakkunniga $^5/_3$ 1951).
Kungl. Maj.ts proposition nr. 207, 1951, angående åtgärder i prisreglerande syfte på jordbrukets områder.
Kung. Maj.ts proposition nr. 192, 1948 med förslag till lantarbetstidslag.
Lantarbetstidslag nr. 281, 1948.
Kollektiv avtal vid jordbruket, 1951.
J.Nordin: Lantarbetstidslagen den 8. juni 1945, Uppsala.
Sv. Holmstrøm: Jordbrukets traktorkøp under 1950 (Lantmannen 1951, 18).
Ot.prp. nr. 5 (1948), Sosialdepartementet, 1) Om mellombels lov om arbeidsvilkår for arbeidstakarar i jordbruket, 2) Om endringar i lov om arbeidervern frå 19. juni 1936.
Bilag I: Innstilling om lov om arbeidsvilkår for arbeidere i landbruk.
– II: Revidert innstilling fra landarbeiderkomiteen om midlertidig lov om arbeidsvilkår for arbeidere i jordbruk m.v.
Mellombels lov om arbeidsvilkår for arbeidarar i jordbruket fra 3. dec. 1948.
Ot.prp. nr. 51 (1951), Kommunal- og arbeidsdepartementet: Om at mellombels lov om arbeidsvilkår for arbeidarar i jordbruket skal holda fram å gjelda og om endringer i lova.
I. L. O. PAC. III. I (4) 1949, Beretning fra møde i Geneve **1.-10.** september 1949, om arbejdstiden i landbruget.
I. L. O. Legislative Series.
I.L.O. Yearbook.